

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่องนี้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการประยุกต์ใช้หลักธรรมทศพิธราชธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการมีส่วนร่วมของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้นำเสนอตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. หลักธรรมทศพิธราชธรรมกับการบริหารสถานศึกษา
 - 1.1 ความหมายของผู้บริหารสถานศึกษา
 - 1.2 บทบาทและหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา
 - 1.3 คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษา
 - 1.4 ความหมายของหลักธรรมทศพิธราชธรรม
 - 1.5 ความสำคัญของหลักธรรมทศพิธราชธรรม
 - 1.6 หลักธรรมทศพิธราชธรรมกับสังคมไทย
 - 1.7 หลักธรรมทศพิธราชธรรมกับการมีส่วนร่วมของครู
2. การมีส่วนร่วมของครู
 - 2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วมของครู
 - 2.2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของครู
 - 2.3 ลักษณะของการมีส่วนร่วมของครู
3. บริบทของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 4.1 งานวิจัยต่างประเทศ
 - 4.2 งานวิจัยในประเทศ

หลักธรรมทศพิธราชธรรมกับการบริหารสถานศึกษา

ความหมายของผู้บริหารสถานศึกษา

นักวิชาการได้ให้ความหมายของผู้บริหารสถานศึกษา ไว้ดังนี้
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2549 : 8) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง บุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบการบริหารสถานศึกษาแต่ละแห่งทั้งของรัฐ และเอกชน โดยมีอำนาจหน้าที่ตามที่ตนได้รับมอบหมายจากผู้ที่มีอำนาจเหนือขึ้นไป ตามระเบียบ ข้อบังคับ หรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับองค์การนั้นได้บัญญัติไว้

เรื่องยศ แวดล้อม (ออนไลน์. 2556) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง ผู้ที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษา ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารในยุคปัจจุบันต้องมีบทบาทในการจัดการ และพฤติกรรมขององค์กร ตลอดจนต้องมีความรู้ความเข้าใจในทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำเป็นอย่างดี ต้องรู้ถึงเทคนิค ในการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์ บทบาทเหล่านี้ล้วน แต่เป็นสิ่งที่ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำองค์กรให้ไปสู่จุดหมายปลายทางอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ผู้นำที่ดีจะต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล นำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารจัดการอย่างเพียงพอ และมีประสิทธิภาพ

เวียงชัย วัชรนิรันดร์ (ออนไลน์. 2553) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง ตำแหน่ง ซึ่งเป็นผู้บริหารในหน่วยงานทางการศึกษา โดยมีลักษณะงานเกี่ยวกับการวางแผน การดำเนินงาน การประสานงาน การควบคุมดูแล และการนิเทศงาน ตลอดจนการติดตามและประเมินผลงาน ด้านวิชาการ ด้านการปกครอง ด้านธุรการ หรือด้านบริหารทั่วไป ความสัมพันธ์กับชุมชน และปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

กูด (Good. 1973 : 14) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง บุคลากรวิชาชีพในสถานศึกษาที่ทำหน้าที่บริหาร วินิจฉัย สั่งการ การควบคุม และการจัดการ เกี่ยวกับงานหรือกิจกรรมสถานศึกษา ทั้งการบริหารธุรกิจสถานศึกษา และการดำเนินการ ที่เกี่ยวกับบุคลากรทั้งหมดในสถานศึกษา ตลอดจนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนโดยตรง เช่น การเรียนการสอน การแนะแนว กิจกรรม เสริมหลักสูตร

แคมเบล (Campbell. 1979 : 22) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง บุคลากรวิชาชีพในสถานศึกษาที่ทำหน้าที่จัดแผนยุทธศาสตร์ในสถาบันการศึกษา เพื่อให้ผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายอย่างแท้จริง

จากแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง ผู้มีความรู้ ความสามารถในการบริหารการศึกษาได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นบุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบการบริหารสถานศึกษาแต่ละแห่งทั้งของรัฐและเอกชน สามารถบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

บทบาทและหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา

นักวิชาการกล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา ไว้ดังนี้

ยาเป็น เรื่องจรรยาวัตร (2553 : ออนไลน์) กล่าวว่า บทบาทและหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา แบ่งออกเป็น 3 แบบ ได้แก่

1. บทบาทด้านบุคคล ได้แก่

- 1.1 หัวหน้ามีบทบาทในการบังคับบุคคลเพื่อให้ทำหน้าที่ที่รับผิดชอบ
- 1.2 ผู้นำมีบทบาทในการกระตุ้นเร้าผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาในการทำงาน หรือ
ด้านอื่น ๆ
- 1.3 ผู้ติดต่อมีบทบาทในการติดต่อกับองค์กร หรือหน่วยงานภายนอกเพื่อให้ได้
ข้อมูล และบริการด้านการค้า

2. บทบาทด้านสารสนเทศ ได้แก่

- 2.1 ผู้ตรวจสอบมีบทบาทในการค้นหา และรับข้อมูลมาใช้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ
องค์กรและสภาพแวดล้อมภายนอก
- 2.2 ผู้เผยแพร่มีบทบาทในการส่งข้อมูลที่รับจากภายนอก หรือจากหน่วยงาน
ย่อย ให้กับสมาชิกขององค์กร
- 2.3 โฆษกมีบทบาทในการส่งข้อมูลไปยังภายนอก ตามแผนหรือนโยบายของ
องค์กร

3. บทบาทด้านการตัดสินใจ ได้แก่

- 3.1 ผู้จัดการมีบทบาทในการค้นหาการจัดการ และสภาพแวดล้อมที่เป็นโอกาส
และริเริ่ม หรือแนะนำในด้านการควบคุมภายในองค์กร
- 3.2 ผู้จัดการสิ่งรบกวนมีบทบาทในการปรับการทำงานให้ไปในทางที่ถูก
เมื่อองค์การ เผชิญกับสิ่งรบกวนที่ไม่คาดคิดมาก่อน
- 3.3 ผู้จัดการทรัพยากรมีบทบาทในการจัดสรรทรัพยากร ให้แก่หน่วยงาน ต่าง ๆ
ตามแผนกลยุทธ์ที่วางไว้
- 3.4 ผู้เจรจา มีบทบาทในการเป็นตัวแทนองค์กรในการติดต่อเจรจากับองค์กรอื่น ๆ

ฉัตรชัย อรุณนันท์ (2554 : 148) กล่าวว่า บทบาทและหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาไว้
ดังนี้

1. การจัดหลักสูตรการเรียนการสอน ได้แก่ การใช้หลักสูตร ตลอดจนเอกสารต่าง ๆ ที่ใช้
ประกอบการเรียนการสอน
2. การประเมินผลการศึกษาและการรายงานการศึกษา เป็นการตรวจสอบดูว่านักเรียน
บรรลุจุดประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ ได้แก่ รายงานผลการเรียน การประเมินผล
3. การบริหารงานวัสดุอุปกรณ์การศึกษา ได้แก่ การใช้บริการห้องสมุดโรงเรียน
การบริการด้านโสตทัศนูปกรณ์ เป็นต้น

คเนเชวิช (Kneervich, 1984 : 16) กล่าวว่า ผู้บริหารหรือผู้นำทางการศึกษาควรมีบทบาทต่าง ๆ ในการบริหารให้เกิดประสิทธิผลได้แก่

1. บทบาทเป็นผู้กำหนดทิศทางการปฏิบัติงาน ทำหน้าที่ชี้แจง ทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน มีความรู้มีทักษะในการจัดสรรงบประมาณแบบโครงการ
2. บทบาทเป็นผู้กระตุ้นความเป็นผู้นำ มีความสามารถในการจูงใจ กระตุ้นและมี อิทธิพลต่อพฤติกรรมรวมของมนุษย์ และมีทักษะในกระบวนการกลุ่ม
3. บทบาทของนักวางแผน สามารถคาดคะเนเหตุการณ์ในอนาคต จัดเตรียมบุคลากรให้พร้อมในการรับมือกับสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น มีความรู้เข้าใจในการวางแผน
4. บทบาทเป็นผู้ตัดสินใจ ผู้รอบรู้วิธีเทคนิคการตัดสินใจ
5. บทบาทเป็นนักจัดองค์การ สามารถออกแบบขยายงาน กำหนดโครงสร้างของ องค์การ ขึ้นใหม่ มีความเข้าใจพลวัตขององค์การ และพฤติกรรมขององค์การ
6. บทบาทเป็นผู้จัดการเปลี่ยนแปลง เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงมาสู่สถาบัน จะเปลี่ยนแปลงอะไรอย่างไร ควรเปลี่ยนสถานการณ์ใด เมื่อใด
7. บทบาทเป็นผู้ประสานงาน มีความเข้าใจรูปแบบปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ เข้าใจ เครื่องมือของการสื่อสาร รู้จักวิธีนิเทศงาน การรายงาน การประสานกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
8. บทบาทเป็นผู้สื่อสาร มีความสามารถในการสื่อสารทั้งการพูด การเขียน และการใช้สื่อเพื่อการสื่อสารประชาสัมพันธ์
9. บทบาทเป็นผู้จัดการความขัดแย้ง ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องเข้าใจถึงสาเหตุ สามารถต่อรองไกล่เกลี่ย และแก้ปัญหาความขัดแย้งได้
10. บทบาทเป็นผู้แก้ปัญหา เป็นผู้สามารถเข้าใจปัญหาวินิจฉัย และแก้ปัญหาได้
11. บทบาทเป็นผู้จัดระบบ สามารถวิเคราะห์ระบบ และกระบวนการที่เกี่ยวข้อง เข้าใจทฤษฎีการบริหารมาใช้
12. บทบาทเป็นผู้บริหารการเรียนการสอน ต้องมีความเข้าใจในระบบการเรียนรู้ เข้าใจ วิธีการสร้างการพัฒนาหลักสูตร การใช้เทคโนโลยีทางการศึกษา
13. บทบาทเป็นผู้บริหารงานบุคคล มีเทคนิคในการเป็นผู้นำ การเจรจาต่อรอง ประเมินผลงาน และการปฏิบัติงาน
14. บทบาทเป็นผู้บริหารทรัพยากร มีความสามารถในการบริหารการเงิน งบประมาณ วัสดุ ครุภัณฑ์ การก่อสร้าง การบำรุงรักษา การสรรหาทรัพยากรสนับสนุนจากภายนอก
15. บทบาทเป็นผู้ประเมินผล สามารถประเมินความต้องการ การประเมินระบบวิธีทางสถิติ กระบวนการทางวิทยาศาสตร์

16. บทบาทเป็นนักประชาสัมพันธ์ มีทักษะในการติดต่อสื่อสารวิธีสร้างภาพพจน์ที่ดี รู้และเข้าใจการเผยแพร่ข่าวสารด้วยสื่อ และวิธีการต่าง ๆ

17. บทบาทเป็นประธานในพิธีการ มีความสามารถในการพิธีการต่าง ๆ ในสังคม

บวร เทศารินทร์ (ออนไลน์. 2557) กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

1. จัดทำนโยบายแผนพัฒนาการศึกษาด้านวิชาการ บุคคล งบประมาณ บริหารทั่วไป
2. จัดตั้งรับผิดชอบการใช้จ่ายงบประมาณ
3. พัฒนาหลักสูตร/จัดการเรียนการสอน
4. ออกระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ แนวปฏิบัติ
5. กำกับ ติดตามประเมินผลตามแผนงาน โครงการ
6. ระดมทรัพยากร ปกครอง ดูแลบำรุงรักษาทรัพย์สิน
7. จัดระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา
8. ส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชน สร้างความสัมพันธ์

กันนึ่งแฮม และคอร์เดียโร (Cunningham and Cordcero. 2000 : 135) กล่าวว่า การพัฒนาโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลนั้นผู้บริหารต้องมีทักษะ ดังนี้

1. การตั้งเป้าหมาย
2. ความพร้อมในด้านการติดต่อสื่อสาร
3. การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ
4. การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์สูงสุด
5. การสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ
6. ความยุติธรรม
7. การเปลี่ยนแปลง
8. การบริหารจัดการตนเอง
9. การปรับปรุง
10. การแก้ปัญหา

จากแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ผู้บริหารสถานศึกษา เป็นบุคคลสำคัญที่ทำหน้าที่พัฒนาองค์กร พัฒนางานบุคคลเพื่อให้เกิดการดำเนินงานของสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และบรรลุเป้าหมายวัตถุประสงค์เป็นตัวจัดการสำคัญในการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้าน อันมีผลต่อคุณภาพของเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็น

อนาคตของชาติ เพราะฉะนั้นผู้บริหารจึงจะตระหนักในความสำคัญของภาระ และบทบาทหน้าที่ของตนให้มากและทำให้ดีที่สุดสมกับที่สังคมให้ความไว้วางใจยกย่อง และให้เกียรติ

คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษา

นักวิชาการได้กล่าวถึงความสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (2553 : 31) กล่าวถึงคุณลักษณะผู้อำนวยการสถานศึกษาที่พึงประสงค์ ประกอบด้วย รัก ศรัทธา ภาควุมิใจในศักดิ์ศรี และเกียรติภูมิของความเป็นผู้อำนวยการสถานศึกษามุ่งมั่นในการบริหารจัดการหลักสูตร และการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สร้างวัฒนธรรมคุณภาพ และวัฒนธรรมประชาธิปไตย ในการปฏิบัติงานโดยกระบวนการมีส่วนร่วม มีวินัย คุณธรรมจริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพ มีบุคลิกภาพที่เหมาะสมกับการเป็นผู้อำนวยการสถานศึกษา และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

สตอกคิลล์ (Stogall, 1974 : 74-75) กล่าวว่า คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษานั้นเป็นคุณลักษณะผสม มิใช่คุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเดียว ๆ ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวประกอบด้วย

1. สมรรถภาพ ประกอบด้วย สถิติปัญญา ความตื่นตัว ความสามารถทางภาษา ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
 2. ความสำเร็จ ประกอบด้วย ความรู้ ความเป็นนักวิชาการ พรสวรรค์
 3. ความรับผิดชอบ ประกอบด้วย ความเชื่อมั่นในตนเองความคิดสร้างสรรค์ ความอดทน
 4. ความร่วมมือ ประกอบด้วย สังคมดี มีมนุษยสัมพันธ์ อารมณ์ขัน
 5. ความมีฐานะ ประกอบด้วย ฐานะทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ เป็นคนกว้างขวาง
 6. สถานการณ์ ประกอบด้วย ระดับทางจิตใจ มีความสนใจผู้ตาม ความมั่นคงทางอารมณ์
- คุณลักษณะของผู้บริหารเป็นสิ่งที่ผู้บริหารมีมาแต่กำเนิดส่วนหนึ่ง และเกิดจากการเรียนรู้ อีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ ความรู้ทั่วไป แรงจูงใจ ลักษณะนิสัย ภาพพจน์ที่มองเป็นบทบาททางสังคม ตลอดจนความชำนาญเฉพาะ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องของการปฏิบัติงานให้เกิดผลสำเร็จ

เชลล์ (Ghisli, 1971 : 39-94) กล่าวว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหาร ไว้ดังนี้

1. คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารตามแนวคิดของ

1.1 ความสามารถในการสั่งการ (Supervisory Ability) หมายถึง ความสามารถที่จะชี้นำ หรือชี้แนะงานของคนอื่น และความสามารถที่จะจัดการและบูรณาการ กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มได้ง่ายขึ้น

1.2 ความรอบรู้งาน (Intelligence) หมายถึง ความสามารถที่จะตัดสินใจให้เหตุผล และความสามารถเกี่ยวกับความคิด นามธรรมและมโนภาพ ความสามารถจะเรียนรู้ หยั่งเห็น ตั้งเคราะห์ และวิเคราะห์ได้

1.3 ความสามารถในการตัดสินใจ (Decisiveness) หมายถึง ความพร้อมที่จะตัดสินใจ อย่างฉับพลันด้วยความเชื่อมั่น ไม่ลังเลในการตัดสินใจ เพราะอาจทำให้ปัญหาเล็ก กลายเป็นปัญหาใหญ่ได้ในภายหลัง

1.4 ความมั่นใจในตัวเอง (Self-confidence) หมายถึง ขอบเขตที่บุคคลรับรู้ตนเองว่ามีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา การตัดสินใจถูกต้อง และเชื่อมั่นในตนเองว่ามีความสามารถพอที่จะต่อสู้กับปัญหาในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้

1.5 ความต้องการความสำเร็จในอาชีพ (Need for Occupational Achievement) หมายถึง ขอบเขตที่บุคคลแสวงหาความรับผิดชอบและเกียรติศักดิ์เกี่ยวกับตำแหน่งที่สูงขึ้น กว่าที่เป็นอยู่ ความต้องการนี้เป็นความต้องการความสำเร็จในอาชีพนั่นเอง

1.6 ความต้องการความสำเร็จในชีวิต (Need for Self-actualuation) หมายถึง ขอบเขต ที่บุคคลแสวงหาโอกาสที่จะใช้ปัญญาหรือความสามารถของตนให้เต็มที่อย่างอิสระในการ ทำกิจกรรมที่สำคัญ โดยที่ความสำเร็จนั้นจะส่งผลถึงสังคมส่วนรวมด้วย

1.7 ความไม่ผูกติดกับตำแหน่ง (Low Need for Job Security) คุณลักษณะนี้ หมายถึง การที่บุคคลทั้งหลายยึดถือเอาการทำงานเพื่อตำแหน่ง ทำการปกป้องงาน และสถานภาพ เป็นสำคัญ พยายามแสวงหาการมอบหมายงานที่ตนเองปลอดภัย พยายามหลีกเลี่ยงเรื่องที่ตนเอง ต้องถูกตรวจสอบ หรือถูกประเมิน ถือเอาสิ่งที่ตนคุ้นเคยเป็นของดี ส่วนสิ่งที่ไม่คุ้นเคยเป็นของเลว สำหรับคนที่ไม่ผูกติด กับตำแหน่งแล้วจะยึดถือเงื่อนไขดังกล่าวน้อยหรือไม่มีเลย

สต็อกดิลล์ (Stogdill, 1974 : 74) กล่าวว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหาร ได้สรุปผลการศึกษาคุณสมบัติไว้ 6 ประการของภาวะผู้นำโดยจำแนกองค์ประกอบ หรือคุณสมบัติ ภาวะผู้นำไว้ดังนี้

1. ความสามารถทางสติปัญญา เป็นความรอบรู้และความเฉลียวฉลาด มีไหวพริบ สามารถใช้ความคิดอย่างสมเหตุสมผล มีความสามารถทางด้านการเรียนรู้ การจดจำและการวินิจฉัย ตัดสินใจ ศึกษาและเข้าใจได้จากประสบการณ์ที่ผ่านมา ซึ่งความสามารถทางสติปัญญาของผู้บริหาร นี้ย่อมเป็นปัจจัยชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรม อันเป็นคุณลักษณะของผู้บริหารที่จะแสดงออกมาให้บุคคล ทัวไปได้ทราบถึงความสามารถทางสติปัญญา

2. ความเป็นผู้มีประสิทธิภาพ หมายถึง ความสามารถที่ผู้บริหารทำให้เกิดผลในการงาน สามารถปฏิบัติงานให้เป็นไปตามกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติและเกณฑ์อื่น ๆ ที่กำหนดไว้โดยใช้

ทรัพยากร ได้แก่ คน วัสดุ เงินเวลา อย่างดีที่สุด และประหยัดที่สุดในการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

3. ความรับผิดชอบ หมายถึง การยอมรับผลทั้งที่ดีหรือไม่ดีในกิจการที่ตนได้ทำลงไป หรือที่อยู่ในความดูแลของตน เป็นสิ่งที่ผู้บริหารควรมีและประพฤติปฏิบัติ ประกอบด้วยความกล้าหาญ ทำให้ผู้ร่วมงานรู้สึกปลอดภัย เมื่อผิดพลาดต้องเต็มใจรับคำตำหนิ และต้องทำหน้าที่ให้ดีที่สุด

4. ความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น หมายถึง การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในการทำงาน มุ่งให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความร่วมมือประสานงานกันในการดำเนินกิจการต่าง ๆ อย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ ให้ความสำคัญแก่คนเป็นหลัก โดยไม่ใช้อำนาจหน้าที่ เพื่อให้ผู้อื่นเกรงกลัว เปิดโอกาสให้ผู้อื่นแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ส่งเสริมให้มีการปรึกษา ให้ความสำคัญต่อองค์การ และส่วนรวม รู้จักให้ความร่วมมือ และปรับตัวเข้ากับผู้อื่น

5. การยอมรับและยกย่องจากสังคม หมายถึง ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องสรรเสริญ มีเกียรติเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น และการสร้างความไว้วางใจในบทบาทและหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา รวมทั้งการปฏิบัติตนให้ผู้อื่นยอมรับทั้งด้านความรู้ความสามารถ ตลอดจนการได้รับความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ที่มีระดับความสำคัญสูงมาก่อนจะสร้างการยอมรับในหมู่บุคคล ช่วยเสริมสร้างความมั่นใจในการติดต่อกับผู้อื่น และการเข้าสังคม

6. ความเป็นผู้มีบุคลิกภาพความเป็นผู้นำ หมายถึง สภาพนิสัย หรือพฤติกรรมแสดงออก และมีอิทธิพลต่อกิจกรรมของบุคคลหรือของกลุ่มให้ปฏิบัติงานต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ

ฮอย และมิสเกล (Hey arui Miket. 2001 : 169) กล่าวว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารสถานศึกษาไว้ดังนี้

1. คุณลักษณะด้านการตัดสินใจ

การตัดสินใจ คือ การให้ผู้บริหารตัดสินใจจะทำการหรือละเว้นการกระทำใด ๆ ว่าเป็นความรับผิดชอบหลักของนักบริหารทุกคน และเป็นกระบวนการที่การตัดสินใจจะได้รับการปฏิบัติ กระบวนการตัดสินใจจะไม่มีสิ้นสุด จนกว่าการตัดสินใจจะได้รับการปฏิบัติเป็นที่เรียบร้อย และเป็นกระบวนการเลือกหนทางที่ดีที่สุดไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตนเองคาดหวังไว้ ผู้ทำการตัดสินใจจึงต้องใช้ดุลยพินิจพิจารณาในทุกขั้นตอนของกระบวนการตัดสินใจ

2. คุณลักษณะด้านการจูงใจ

การจูงใจ เป็นความเต็มใจที่จะใช้ความพยายามอย่างมาก โดยมีเงื่อนไขว่าความพยายามนั้นสามารถทำให้เกิดความพึงพอใจแก่บุคคลตามที่ต้องการ เพื่อปฏิบัติงานให้เป็นไป

ตาม เป้าหมายที่องค์กรต้องการ ความต้องการของบุคคล ความสำเร็จของงาน ความต้องการในพลังอำนาจ และคุณงามความดี

3. คุณลักษณะด้านความเป็นผู้มีประสิทธิภาพ

ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคปฏิรูปการศึกษาต้องมีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการ มีวิสัยทัศน์ในการบริหารการศึกษาให้ทันสมัยกับการเปลี่ยนแปลง มีภาวะผู้นำ มีมนุษยสัมพันธ์ เป็นที่ยอมรับของผู้ที่เกี่ยวข้อง และมีความเป็นประชาธิปไตย เพื่อนำไปสู่การปฏิรูปการเรียนรู้ให้ผู้เรียน ทุกคนมีความรู้ ความสามารถ บุคลิกลักษณะ และคุณสมบัติตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างแท้จริง คือนักพัฒนา นักแก้ปัญหา นักตัดสินใจ นักประนีประนอม นักการทูต นักวางแผน นักปกครอง และนักปราชญ์

4. คุณลักษณะด้านความรับผิดชอบ

ความรับผิดชอบ สภาพทางอารมณ์ของบุคคลที่มีความรู้สึกเสียใจ ไม่พอใจ เมื่อไม่ได้ทำในสิ่งอันควรทำหรือไม่ได้ละเว้นสิ่งอันควรละเว้น เป็นความรู้สึกด้วยตนเองว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดควรในเชิงศีลธรรม และคุณธรรมตามสภาพสังคมที่บุคคลเป็นสมาชิกอยู่ ผู้นำ ที่ดีย่อมยินดีรับผิดชอบเมื่อผิดพลาดและเต็มใจรับคำตำหนิ ขณะเดียวกันเมื่อรับหน้าที่ใดมาแล้ว และเป็นสิ่งที่ผู้บริหารควรมีและประพฤติปฏิบัติประกอบด้วย ความกล้าหาญทำให้ผู้ร่วมงานรู้สึกปลอดภัย เมื่อผิดพลาดต้องเต็มใจรับคำตำหนิและต้องทำหน้าที่ให้ดีที่สุด

5. คุณลักษณะด้านมนุษยสัมพันธ์

มนุษยสัมพันธ์ เป็นศิลปะและการปฏิบัติในการนำความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์มาใช้ในการติดต่อเกี่ยวข้องกับกันเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ส่วนตัวและส่วนรวม เป็นการติดต่อพูดคุยหรือประสานงานกับบุคคลหรือหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือเพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมอย่างสงบสุข และเป็นกระบวนการบริหารการครองใจคน เพื่อให้เกิด ความพึงพอใจความร่วมมือร่วมใจกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้มีความสุขในการทำงาน สามารถ ตอบสนองตามความต้องการของผู้ปฏิบัติงานโดยการทำงานให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ ขององค์กรหรือหน่วยงาน

จากแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผลดีต่อการปฏิบัติงาน พัฒนางานในสถานศึกษาด้านความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงานในหน้าที่ด้านทักษะและความสามารถในการบริหารงานด้านบุคลิกภาพ ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านคุณธรรม จริยธรรม และด้านความเป็นผู้นำ อันจะส่งผลต่อประสิทธิภาพ และประสิทธิผลขององค์กร

ความหมายของหลักธรรมทศพิธราชธรรม

พุทธทาสภิกขุ (ออนไลน์ . 2558) กล่าวว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรม หมายถึง สิ่งที่จะเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุข สันติภาพ ความเป็นผู้เป็นอิสระเหนือความทุกข์ เหนือปัญหาทุกอย่างทุกประการ จึงขอให้ พิจารณากันดังต่อไปนี้

1. ทานัง ทาน หมายถึง ให้วัตถุภายนอกเป็นสิ่งที่ของอะไรต่าง ๆ โดยต้องมีผู้รับโดยตรง มันจึงเป็นการให้ที่เรียกว่า ทานัง คือ ทาน ให้แล้วมันก็มีผลเป็นความผูกพัน เป็นการสร้างสรรค์ความสงบสุข

2. สิลัง สีละ หมายถึง ปกติภาวะปกติไม่มีอะไรวุ่นวาย รวมทั้งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดภาวะเช่นนั้นด้วยนี้เรียกว่า สิลัง สีละ

3. ปริจาคัง บริจาค หมายถึง การให้แต่เป็นการให้ในภายในทางจิตใจ ไม่ต้องมีผู้รับก็ได้ มันต่างจากทานัง ให้อย่างมีผู้รับ ปริจาคัง ให้อย่างไม่ต้องมีผู้รับ บริจาคสิ่งที่ ไม่ควรมี อยู่ในตน อะไรที่ไม่ควรมีอยู่ในตน บริจาคออกไป ๆ นี้เรียกว่าสละสิ่งที่ไม่ต้องมีผู้รับ ไม่ซ้ำกับคำว่า “ทาน” มักจะอธิบายไปซ้ำกับคำว่า ทาน นั้นไม่สำเร็จประโยชน์ “ทาน” ให้ซึ่ง วัตถุภายนอก มีผู้รับ “บริจาค” ให้ซึ่งสิ่งที่ไม่ควร มีอยู่ภายในตัวไม่ต้องมีผู้รับ

4. อาษะวัง หมายถึง ความซื่อตรง ความเปิดเผย ไม่เกิดโทษเกิดภัย ไม่เกิดอันตรายใด ๆ เป็นที่ไว้วางใจได้ซื่อตรงตั้งแต่ตนเอง คือความเป็นมนุษย์ของตนเอง และซื่อตรงต่อผู้อื่นซึ่งเกี่ยวข้องกับ โดยสรุปมันก็เป็นซื่อตรงต่อหน้าที่ที่จะต้องทำอีกนั่นแหละ ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ให้ซื่อตรงให้เพียงพอ ให้เหมาะสม แก่ความเป็นมนุษย์นี้เรียกว่าความซื่อตรง

5. มัททะวัง หรือ มัททะ หมายถึง ความอ่อนโยน ความอ่อนโยนภายนอกคืออ่อนโยนต่อบุคคลซึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัว เป็นการสร้างสรรค์ ซึ่งความรัก ความสามัคคีนี้ก็เป็นความอ่อนโยน ภายนอก และความอ่อนโยนภายใน คือความอ่อนโยนของจิตใจคือจิตที่อบรมไว้ดีแล้วมีความเหมาะสม ถูกต้องอ่อนโยนพร้อมที่จะใช้ ทำหน้าที่ใด ๆ ก็ได้ เหมือนจี๊ฟที่อ่อนดีแล้ว จะปั่นเป็นอะไรก็ได้ จิตใจที่อ่อนโยนแล้ว เหมาะสมที่จะปฏิบัติธรรมะอันสูงขึ้นไปได้อย่างทุกประการ จนสำเร็จประโยชน์

6. ตะบัง หรือ ตะปะ หรือ ตะบะ หมายถึง วิริยะ ความพากเพียร ความบากบั่น ความก้าวหน้า ไม่ถอยหลัง ความไม่หยุดอยู่กับที่ มีคุณสมบัติเฝ้าผลาญกิเลสและความชั่ว โดย ประการทั้งปวง ในที่นี้จะระบุไปยังสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาททั้ง 4 ประการ ก็ได้ เป็นตะบะเฝ้าผลาญกิเลส

7. อักโกธัง หมายถึง ไม่กำเริบ ไม่มีความกำเริบในภายใน คือ กลุ่มอยู่ในใจ ไม่มีความกำเริบภายนอก คือ ประทุษร้ายบุคคลอื่น ไม่กำเริบทั้งภายใน ไม่กำเริบทั้งภายนอก เรียกว่า “อักโกธัง” ทุกคนก็จะรู้จักได้ง่ายไม่ต้องอธิบายใด ๆ

8. อะวิหิงสา หรือ อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียน ไม่มีการกระทำอันเบียดเบียน อันกระทบกระทั่ง ตนเองหรือผู้อื่น เบียดเบียนผู้อื่นนั้นรู้จักกันดี แต่ที่เบียดเบียนตนเองนี้บางทีก็ไม่ค่อยจะรู้จัก คือถ้าเป็นการทำตนเองให้ลำบากเปล่า ๆ ก็เป็นการเบียดเบียนตนเอง เป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ ไม่จำเป็นจะต้องทำตนเองให้ลำบากเหมือนที่พากันเกินกว่าเหตุ ทำแต่พอดีก็ไม่ต้องมีความลำบาก ถึงจะมีความลำบากก็ไม่ใช่ว่าเป็นความลำบากที่วุ่นเหวี่ยงจะทนทานหรือจะกระทำได้

9. ชันติ หมายถึง อดทน รอคอยได้ คำนี้บางทีก็แปลว่าความสมควรมันก็มีความหมายเดียวกันแหละ เพราะเราอดทนได้ คอยได้ ก็สมควรแก่ความเป็นผู้ที่ทำอะไรได้ สำเร็จถ้าไม่อดทน รอไม่ได้คอยไม่ได้ก็เป็นบ่าอยู่ตลอดเวลา ยิ่งเป็นผู้ใหญ่เท่าไรจะต้องอดทนเท่านั้น อย่าเข้าใจว่า จะต้องเอาความอดทน หรือต้องอดทนนั้นไปไว้แก่ฝ่ายผู้น้อยนั้น ไม่ถูก ยิ่งเป็นผู้ใหญ่จะต้องอดทนต่อความโง่งของผู้น้อย เพราะผู้น้อยเขามักจะเป็นคนโง่ง เป็นคนโง่งไม่สมประกอบ หรือไม่สามารใด ๆ เท่ากัน ทำให้ เกิดปัญหาขึ้น ซึ่งทำให้ฝ่ายผู้ใหญ่ต้องอดทน ถึงรู้ไว้ว่าความอดทนเป็นเรื่องของฝ่ายผู้ใหญ่ ไม่ใช่ฝ่ายผู้น้อย ยิ่งเป็นผู้ใหญ่มากเท่าไร ยิ่งจะต้องอดทนมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งมีผู้อยู่ในบังคับบัญชามากเท่าไร ยิ่งจะต้องมีความอดทนมากขึ้นเท่านั้น มิฉะนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จ

10. อะวิโรธนะ หรือ อวิโรธนะ หมายถึง ความไม่มีอะไรพิรุณ ไม่มีอะไรวิรุช หรือ พิรุช คือไม่ผิดไปจากแนวแห่งความถูกต้อง คำว่า พิรุช หมายความว่า ผิดไปจากแนวแห่งความถูกต้อง ที่จะนำมาซึ่งจะนำความผิดพลาด คือ อันตราย หรือทุกข์โศกโดยประการทั้งปวง “อะวิ โรธนะ” แปลว่า ไม่มีอะไรที่พิรุช คือ ผิดไปจาก ทางที่ควรจะเป็น คำว่า ไม่มีอะไรพิรุชนี้ อาจจะขยายใจความออกไปได้ถึงตัวเป็นสัมมันตะ คือ ความถูกต้อง 10 ประการ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 ประการ คือ ถูกต้องในความคิดความเห็น ถูกต้องในความปรารถนา ถูกต้องในการพูดจาถูกต้องในการทำงาน ถูกต้องในการดำรงชีพ ถูกต้องในการพากเพียร ถูกต้องในการมีสติ ควบคุมตัว ถูกต้องในความมีสมาธิ คือ จิตอันมั่นคง และในที่สุดก็มีความถูกต้องในเรื่องของความรู้ขั้นสุดท้าย และก็ถูกต้องในผล คือ ความหลุดพ้น จากความทุกข์อย่างถูกต้อง นี้คำว่า “ไม่มีพิรุช” คือมีความถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ ทุกอย่างทุกประการ ซึ่งเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง สมกับที่อยู่ เป็นข้อรังท้ายข้อสำคัญที่สุดมักจะอยู่รัง ท้าย อย่างนี้แล้ว “อะวิโรธนะ” ความไม่มีอะไรพิรุชนี้ เป็นเรื่องปัญญา อย่าได้เข้าใจว่า ทำไมในทศพิทธาธรรมทั้ง 10 นี้ ไม่มีคำว่าปัญญา มีข้อปัญญา ปัญญาอย่างหนึ่งที่ข้อสุดท้าย คือ “อะวิ โรธนะ” ความไม่มีอะไรพิรุช เป็นอันว่าหลักสำคัญทั้งหมดมีอยู่ใน

ทศพิธราชธรรม โดยเฉพาะ อย่างยิ่งที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นตัวพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ดังนั้น ทศพิธราชธรรมจึงประกอบด้วยอยู่ด้วย ไตรสิกขาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์

วิศิษฐ์ เชนกฤษ (2551 : 10-11) กล่าวว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรม หมายถึง หลักธรรมพระเจ้าอยู่หัวใช้เป็นค่านิยมในการทำงานของท่าน ท่านไม่เคยรับสั่ง อยากจะรู้ลอง ไปค้นเอาพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ มาอ่านแล้วจะพบว่า ค่านิยมที่อยู่ในนั้น ผมเองใช้เวลาหลายปีกว่าจะตระหนักว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงมีค่านิยม เป็นค่านิยมที่ท่านทั้งหลายต้องศึกษาขาดไม่ได้คือ ทศพิธราชธรรม ซึ่งอยู่ในพระไตรปิฎก “ทศพิธราชธรรม” แปลว่า ธรรมะของพระราชา แต่ขอให้เข้าใจตรงกันว่า ใครก็ตามที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการปกครองบ้านเมืองจะต้องใช้ธรรมะข้อเดียวกันนี้ด้วย เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายที่นั่งอยู่ข้างหน้าผม เวลานี้ต้องรู้จักทศพิธราชธรรมทั้งหมดแล้ว ขอแนะนำว่า ต่อไปนี้ขอให้ใช้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพราะท่านกำลังทำงานถวายพระเจ้าอยู่หัวอยู่ทำงานอย่างเดียวกับพระเจ้าอยู่หัว แต่ในขอบเขตที่แคบลงมาปริมาณอาจจะน้อยกว่าเพราะในหลวงรับผิดชอบทั้งประเทศ แต่ท่านทั้งหลายรับผิดชอบเพียงท้องถิ่นของท่านเท่านั้น ทศพิธราชธรรมนั้นประกอบด้วย 10 ประการดังนี้

1. ทาน หมายถึง การให้ แต่การให้แบบทศพิธราชธรรมนั้น ไม่ได้หมายถึง การแจกเงิน แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่หมายถึง การสละทรัพย์สินสิ่งของบำรุงเลี้ยงดู การช่วยเหลือชาวบ้าน และการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์รวมถึงการให้คำแนะนำให้กำลังใจด้วย สิ่งเหล่านี้ผมได้เห็นมาตลอดตั้งแต่เริ่มการรับราชการถวายท่านจนกระทั่งบัดนี้ พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกำลังใจของประเทศ ทรงพระราชทานกำลังใจให้ชาวบ้านเสมอมา

2. ศีล หมายถึง การที่ในหลวงของเราทรงศีลและทรงปฏิบัติพระสมาธิมาตลอด ทรงเปี่ยมด้วยพระเมตตา ไม่ทรงฆ่าและไม่ทรงโปรดการรังแกผู้อื่น สัตว์อื่น ชีวิตอื่น ในขบวนเสด็จทุกครั้งจะมีพระราชกระแสรับสั่งมาอย่างชัดเจนทุกคราวว่าห้ามทำอันตรายชีวิตสัตว์ เพราะฉะนั้นรขขบวนเสด็จพระราชดำเนินที่วิ่งไปนั้นต้องหยุดให้เปิดหรือขยับข้างถนน ภาพอย่างนี้เห็นได้บ่อย ๆ แล้วก็เกิดขึ้นตลอดเวลาแม้แต่ตัวเฒ่าที่พระราชวังไกลกังวล หากใครรังแกจะต้องถูกปรับเป็นเงิน 25 บาทในสมัยนั้น

3. ปริจาคะ หมายถึง บริจาค เรามักจะนึกว่าบริจาคกับท่านเป็นอันเดียวกัน ความเสียสละไม่ใช่ให้เฉย ๆ เสียสละความสุขของตัวเองหรือแม้แต่ชีวิตเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน นี่คือการอธิบายว่า ทำไมพระองค์ทรงพระประชวรแล้วยังไม่เลิกทำงาน ทำไมที่ไหนมีอันตรายจึงสู้สุดสัปดาห์เสด็จพระราชดำเนินไป เพราะเหตุว่าทรงมีปริจาคะนั่นเอง ท่านผู้นำท้องถิ่นทั้งหลายต้องโดยเสด็จ อย่าเห็นแก่ความเหนื่อยยาก อย่าเห็นแก่อันตราย ถ้าชาวบ้านเขาอยู่เราต้องอยู่ ชาวบ้านเขาสู้เราต้องสู้

4. อาชวะ หมายถึง ความซื่อตรง ไม่มีมารยา ทำงานด้วยความสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

5. มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยน ในหลวงของเราทรงเปี่ยมไปด้วยพระเมตตา และทรงพระกรุณา ไม่มีหยาบคายให้เห็น

6. คปะ หมายถึง การเผาไหม้และหมายรวมไปถึงความสามารถในการที่จะเผาส่งที่เป็นกิเลส ตัณหา ไม่ให้ครอบงำตน รู้จักระงับ ยับยั้ง ข่มใจ ไม่หลงใหลหมกมุ่นอยู่ในความสุขสำราญ พึงเพื่อ แต่มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออย่างสามัญ มุ่งแต่จะทำหน้าที่ให้สำเร็จให้บริบูรณ์เท่านั้น

7. อักโกธะ หมายถึง ไม่โกรธ เมื่อไม่มีความโกรธเป็นเจ้าเรือนก็จะทำให้ดำรงความเป็นธรรมไว้ได้มีเมตตา รู้จักระงับความขุ่นเคืองใจ ใจสงบเสียแล้วการทำงานอย่างอื่นก็สบายเป็นอุทาหรณ์สำหรับท่านผู้นำชุมชนทั้งหลายด้วย อย่าโกรธ โกรธเผาตัวเองและเผาคนอื่นด้วย เป็นนายอย่าโกรธลูกน้อง อย่าประจานลูกน้องในที่ประชุม เพราะทำอย่างนั้นเท่ากับสร้างศัตรูเพิ่มขึ้น และเป็นศัตรูตลอดชีวิตเป็นการสร้างศัตรูที่ง่ายที่สุด

8. อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับ ไม่กดขี่ ไม่หลงอำนาจขาดกรุณา ไม่หาเรื่องลงโทษ ไม่อาฆาต ไม่เกลียดชัง

9. ขันติ หมายถึง ความอดกลั้น มิใช่หมายความว่าแค่เพียงว่าจะไม่แสดงอะไรออกมาเท่านั้น แต่หมายถึงอดกลั้น ที่จะไม่ทำในสิ่งที่ตนเองรู้ว่าผิดว่าบาปด้วย

10. อวิโรธนะ หมายถึง ความไม่ในกลาตธรรม หมายความว่า ดำรงตัวให้ถูกต้อง สอดคล้องกับประเพณีนิติธรรมระเบียบข้อบังคับ กฎหมาย โดยไม่เอนเอียง ไม่กวัดแกว่งออกไปจากความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) (2553 : 11-14) กล่าวว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรม หมายถึง คุณธรรมหลักแห่งพระราชจริยาวัตรในการทรงปกครองแผ่นดิน เพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรทั้งปวง คุณธรรมนี้ได้เป็นที่ทรงยึดถือปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ไทยสืบเนื่องกันตลอดมาโดยมิได้ขาดสาย เพราะฉะนั้นการปกครองของเมืองไทยเรา ตั้งแต่โบราณกาลจึงกล่าวได้ว่า เมืองที่พระมหากษัตริย์จะทรงอยู่ในฐานะที่เรียกว่า “สมบูรณาญาสิทธิ” หรือ “ปริमितสิทธิก็ตาม ก็จำกัดอยู่โดยธรรม คือทรงปกครองโดยธรรม คือ ธรรม ปริमितะ คือว่ากำหนดอยู่โดยธรรมทุกกาลสมัย ดังจะพึงเห็นได้ว่า องค์พระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยโบราณกาลมาแล้วนั้น มิได้ ทรงมีพระบรมราชโองการในทางปกครองที่เป็นหลักสำคัญ โดยลำพังเพียงพระองค์เดียว แต่ย่อมมีมุขอำมาตย์มนตรีและมีกฎหมายต่าง ๆ ที่บัญญัติขึ้นไว้สำหรับการปกครอง ทรงบัญชาให้การ ปกครองนั้นเป็นไปตามตัวบทกฎหมายเป็นต้น ที่ได้ตราขึ้นไว้ในสมัยนั้น ๆ ซึ่งกล่าวได้ว่าเพื่อให้เป็นไปโดยธรรม หรือที่เรียกว่า โดยยุติธรรมนั่นเอง เพราะฉะนั้น

การปกครองแบบไทยตั้งแต่ โบราณกาลมา คือตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงสุโขทัยมาก็ดี จากกรุงสุโขทัยมาแล้วก็ดี เมื่อได้รับนับถือพระพุทธศาสนาเป็น ศาสนาประจำชาติแล้ว ก็ย่อมเป็นไปเช่นนี้ เป็นธรรมเนียมอยู่เช่นนี้เสมอเหมือนกันหมด จะมียิ่งหรือหย่อนกันบ้างก็ตามยุค สมัยนั้น ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะที่ทรงเป็นพระประมุขของชาติไทยก็ได้ทรงดำรงมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรมตามเยี่ยงโบราณราชประเพณีมาโดยตลอด นับแต่ได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พุทธศักราช 2489 เป็นต้นมา และได้ทรงประกาศพระราชปณิธานในการปกครองแผ่นดินไว้อย่างชัดเจนดังพระปฐมบรมราชโองการที่ได้ พระราชทานในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พุทธศักราช 2493 ว่า “เราจะครองแผ่นดิน โดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” คำว่า โดยธรรมในพระบรมราชโองการนี้ พึงเข้าใจว่า ตามครรลองแห่งหลักธรรมทศพิธราชธรรมและพระคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นเอง คำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมนั้น มีแสดงไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่าเป็นของเก่าแก่ มีมาก่อนพุทธกาลโบราณบัณฑิตนิยมแสดงถวายพระราชาผู้ปกครองประชาชนครั้ง พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จอุบัติขึ้น ทรงเห็นว่าเป็นคำสอนที่ดีมีประโยชน์ จึงได้ทรงนำมาตรัสสอนโดยดรัส เอาไว้ในคัมภีร์ชาดก อันเป็นที่รวมของเรื่องเก่าก่อนพุทธกาล เรียกคำสอนหมวดนี้ว่า ราชธรรมมี 10 ประการดังนี้

1. ทาน หมายถึง การให้ เพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์ บูชา เป็นต้น
2. ศีล หมายถึง การระงับรักษาความประพฤติทางกาย วาจา ตลอดจนจิตใจ ให้สงบเรียบร้อย
3. ปริจาคะ หมายถึง การเสียสละ เช่นการเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม การเสียสละความสุขที่พอประมาณ เพื่อประโยชน์สุขที่เป็นส่วนใหญ่ การเสียสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ การเสียสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต การที่ยอมเสียสละ ทั้งชีวิต ทั้งทรัพย์ ทั้งอวัยวะเพื่อรักษาธรรม
4. อาชวาระ หมายถึง ความซื่อตรง
5. มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยน
6. ตปะ หมายถึง ความเพียรพยายามเพื่อกำจัดความ เกียจคร้าน และความชั่ว ในอันปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จด้วยดี ไม่ทอดทิ้งหน้าที่
7. อักโกธะ หมายถึง ความไม่โกรธ ตลอดจนไม่พยาบาท มุ่งร้ายผู้อื่น
8. อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียนผู้อื่น ตลอดจนสัตว์มีชีวิตให้ได้รับทุกข์ได้รับความเดือดร้อน
9. ขันติ หมายถึง ความอดทนต่อความทุกข์ยาก ต่อถ้อยคำ และเหตุการณ์อันไม่พึงประสงค์ทั้งหลายทั้งปวง

10. อวิโรชนะ หมายถึง การปฏิบัติไม่ให้ผิดจากทางที่ถูกที่ควร ไม่ให้ผิดจากทำนองคลองธรรม แต่ให้เป็นไปตามธรรม

กมล จายาวัฒน์ (2554 : 42-46) กล่าวว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรม หมายถึง หลักธรรมปฏิบัติ 10 ประการ ของผู้ที่จะเป็นผู้บริหาร ผู้นำ หัวหน้าที่ดีตามแนวการบริหาร ในปัจจุบัน อาจนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวปฏิบัติที่ต้องการบรรลุ 10 ประการ สำหรับการเป็นผู้บริหารหรือผู้บริหารที่ดี แนวปฏิบัติทั้ง 10 ประการ เป็นสิ่งจะนำมาซึ่งความสุข ความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุข สันติภาพ ความเป็นผู้มีอิสระเหนือความทุกข์และเหนือปัญหาทุกอย่างทุกประการ

1. ทาน หมายถึง การให้ การให้ในที่นี้หมายถึงให้วัตถุภายนอกเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ โดยจะต้องมีผู้รับโดยตรง จึงจะเป็นการให้ที่เรียกว่า ทานัง คือ ทาน ซึ่งให้แล้วมีผลเป็นความผูกพัน เป็นการสร้างสรรค์ความสุขให้เกิดขึ้น

2. สีล หมายถึง ภาวะปกติ สีละ แปลว่า ปกติ ภาวะปกติที่ไม่มีอะไรวุ่นวาย รวมทั้งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดภาวะเช่นนั้นด้วย

3. ปริจาคัง หมายถึง การบริจาค เป็นการให้ แต่เป็นการให้ภายในทางจิตใจ ไม่ต้องมีผู้รับก็ได้ จึงแตกต่างจาก ทานัง เป็นการบริจacsสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในตน อะไรที่ไม่ควรมีอยู่ในตน บริจาคออกไป เป็น การบริจาคที่เรียกว่า สละสิ่งที่ไม่ต้องมีผู้รับ ไม่ซ้ำกับคำว่าทาน

4. อาชชะวัง หมายถึง ความซื่อตรง ความเปิดเผย ไม่เกิดโทษเกิดภัย ไม่เกิดอันตรายใด ๆ เป็นที่ ไว้ใจได้ ซื่อตรงตั้งแต่ตนเอง คือความเป็นมนุษย์ของตนเอง และซื่อตรงต่อผู้อื่นซึ่งเกี่ยวข้องกับ โดยสรุปคือ ความซื่อตรงต่อหน้าที่ที่จะต้องทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ให้ซื่อตรงให้เพียงพอให้เหมาะสม กับความเป็นมนุษย์

5. มัททะวัง หรือ มัททะ หมายถึง ความอ่อนโยน ความอ่อนโยนภายนอกคืออ่อนโยนต่อบุคคลซึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นการสร้างสรรค์ซึ่งความรัก ความสามัคคี ส่วนความอ่อนโยนภายในคือ ความอ่อนโยนของจิตใจ จิตที่อบรมไว้ดีแล้วมีความถูกต้องเหมาะสมอ่อนโยน พร้อมทั้งจะใช้ทำหน้าที่ใด ๆ ก็ได้ เหมือนขี้ผึ้งที่อ่อนดีแล้วจะปั้นเป็นอะไรก็ได้ จิตใจที่อ่อนโยนแล้วเหมาะสมที่จะปฏิบัติธรรมอันสูงขึ้นไปได้อย่างทุกประการจนสำเร็จประโยชน์

6. ตะบิง หรือ ตะปะ หรือ ตะปะ หมายถึง วิริยะ ความพากเพียร ความบากบั่น ความก้าวหน้า ความไม่ถอยหลัง ความไม่หยุดอยู่กับที่ มีคุณสมบัติเฉพาะคุณลักษณะและความชั่วทั้งปวง ในที่นี้จะระบุไปยังหลักธรรมอิทธิบาท 4 ก็ได้

7. อักโกธัง หมายถึง ไม่โกรธ หรือ ไม่กำเริบ ไม่มีความกำเริบภายใน คือ กลุ่มอยู่ในใจ ไม่มีความกำเริบ ภายนอกอันจะทำให้ประทุษร้ายคนอื่น ไม่กำเริบทั้งภายใน ไม่กำเริบทั้งภายนอก

8. อวิหิงสา หมายถึง ไม่เบียดเบียน ไม่มีการกระทำอันเบียดเบียน อันกระทบกระทั่งตนเองหรือผู้อื่น การเบียดเบียนตนเอง คือ การทำตนเองให้ลำบาก ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำไม่จำเป็นต้องทำให้ ตนเองลำบาก

9. ขันติ หมายถึง อุดหนุน รอได้ คอยได้ ยิ่งเป็นผู้ใหญ่มากขึ้นมากเท่าไรยิ่งต้องอุดหนุนเท่านั้นอย่าเข้าใจว่าจะต้องเอาความอุดหนุน หรือ การจำต้องอุดหนุนนั้นไปไว้ แก่ฝ่ายผู้น้อยเพราะไม่ถูก ยิ่งเป็นผู้ใหญ่ก็ยิ่งต้องอุดหนุนต่อความโง่ของผู้น้อย เพราะผู้น้อยมักจะเป็นคนโง่ เป็นคนโง่ที่ไม่สมประกอบหรือไม่สามารถใด ๆ ทำให้เกิดปัญหาขึ้น ฝ่ายผู้ใหญ่จึงต้องอุดหนุน ความอุดหนุนจึงเป็นเรื่องของฝ่ายผู้ใหญ่ ไม่ใช่ฝ่ายผู้น้อย ยิ่งเป็นผู้ใหญ่มากเท่าไรยิ่งจะต้องอุดหนุนมากขึ้นเท่านั้น ยังมีผู้อยู่ในบังคับบัญชามากเท่าไรยิ่งจะต้องมีความอุดหนุนมากขึ้นเท่านั้น มิฉะนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จ

10. อวิโรธนะ หรือ อวิโรธนะมัง คือ ความผิดไปจากทางที่ควรจะเป็นคำว่าไม่มีอะไรพิรุณนี้อาจขยายความออกไปได้เป็นความถูกต้อง 10 ประการ อันได้แก่อริยมรรค ซึ่งมีองค์ 8 คือ ความถูกต้องในความคิดความเห็น ความถูกต้องในความปรารถนา ความถูกต้องในการพูดจา ความถูกต้องในการทำงาน ความถูกต้องในการดำรงชีพ ความถูกต้องในการพาณิชยกรรม ความถูกต้องในการมีสติความคุมตัว ความถูกต้องในความมีสมาธิ คือมีจิตอันมั่นคงและในที่สุดก็มีความถูกต้องในเรื่องของความรู้ขั้นสุดท้ายและถูกต้องในผล

สุเมธ ดันติเวชกุล (2555 : 272-273) กล่าวว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรม หมายถึง ธรรมะสำหรับพระราชทานเพื่อทรงปฏิบัติพระราชกิจซึ่งมีอยู่ 10 ประการ และเป็นธรรมะที่ข้าราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพึงเจริญรอยเบื้องพระยุคลบาทมีดังนี้

1. ทาน หมายถึง การให้ การพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ การทรงเสียสละพระกำลังในการปกครองแผ่นดิน การพระราชทานพระราชดำริอันก่อให้เกิดสติปัญญาและพัฒนาชาติ การพระราชทานเสรีภาพอันเป็นหัวใจแห่งมนุษย์

2. สีล หมายถึง การตั้งและทรงประพฤติพระราชจริยานุวัตรพระกายพระวาจาให้ปราศจากโทษ ทั้งในการปกครอง อันได้แก่กฎหมายและนิติราชประเพณี และในทางพระศาสนาอันได้แก่ เบญจศีลมาเสมอ

3. ปริจาคะ หมายถึง การบริจาค อันได้แก่การที่ทรงสละสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์หรือมีประโยชน์ น้อย เพื่อสิ่งที่ดีกว่า คือเมื่อถึงคราวก็สละได้แม้พระราชทรัพย์ไปจนพระชนม์ชีพพระโลหิต เพื่อรักษาธรรมตามหน้าที่ของพระองค์

4. อาชวะ หมายถึง ความซื่อตรง อันได้แก่การที่ทรงซื่อตรงในฐานะที่เป็นผู้ปกครองดำรงอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรงต่อพระราชสัมพันธไมตรีและอาณาประชาราษฎร

5. มัททวะ หมายถึง ทรงเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยน เคารพในเหตุผลที่ควร ทรงมีสัมมาคารวะต่อผู้อาวุโสและอ่อนโยนต่อบุคคลที่เสมอกันและต่ำกว่า

6. ตปะ หมายถึง ความเพียรที่แผดเผาความเกียจคร้าน คือการที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้งพระราชอุตสาหะปฏิบัติพระราชกรณียกิจให้เป็นไปด้วยดี โดยปราศจากความเกียจคร้าน

7. อักโกธะ หมายถึง ความไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ไม่พยายามมุ่งร้ายผู้อื่น แม้จะลงโทษผู้ทำผิดก็ตามเหตุผล และสำหรับพระมหากษัตริย์นั้นต้องทรงมีพระเมตตาไม่ทรงก่อเวรก่อกรรมแก่ผู้ใด ไม่ทรงพระพิโรธโดยเหตุที่ไม่ควร และแม้จะทรงพระพิโรธก็ทรงข่มเสียให้สงบได้

8. อวิหิงสา หมายถึง ทรงมีพระราชอัธยาศัยประกอบด้วยพระมหากรุณา ไม่ทรงก่อทุกข์หรือ เบียดเบียนผู้อื่น ทรงปกครองประชานดังบิดาปกครองบุตร

9. ขันติ หมายถึง การที่ทรงมีพระราชจริยานุวัตรอันอดทนต่อทุกสิ่งทั้งปวง ทรงรักษาพระราชหฤทัย และพระอาการ พระกาย พระวาจาให้เรียบร้อยอยู่เสมอ

10. อวิโรธนะ หมายถึง การที่ทรงตั้งอยู่ในขัตติยราชประเพณี ไม่ทรงประพฤติดิฉินจากพระราชจริยานุวัตร นิติศาสตร์ ราชศาสตร์ ไม่ทรงประพฤดิให้คลาดจากความยุติธรรม ทรงอุปถัมภ์ยกย่องคนที่มี ความชอบ ทรงกำราบคนที่มีความรับผิดชอบโดยปราศจากอำนาจอคติ 4 ประการ และไม่ทรงแสดงให้เห็น ด้วยพระราชหฤทัยยินดีในร้าย

จากแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรม หมายถึง คุณธรรมประจำตนของผู้ปกครองบ้านเมือง ให้มีความเป็นไปโดยธรรมและยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ประชาชนจนเกิดความชื่นชมยินดี ซึ่งความจริงแล้วไม่ได้จำเพาะเจาะจงสำหรับพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครองแผ่นดินเท่านั้น บุคคลธรรมดาที่เป็นผู้บริหารระดับสูงในทุกองค์กรก็พึงใช้หลักธรรมเหล่านี้ 10 ประการ คือ ทาน ได้แก่ การให้ สีล ได้แก่ ประพฤติทางกาย วาจา ตลอดจนใจ ให้สงบเรียบร้อย บริจาค ได้แก่ การเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อความสุขส่วนรวม อาชวระ ได้แก่ ความซื่อตรง สุจริต มัททวะ ได้แก่ ความอ่อนโยน ตปะ ได้แก่ ความเพียร ความพยายาม ความขยัน อักโกธะ ได้แก่ ความไม่โกรธ ไม่พยายาม อหิงสา ได้แก่ ความอดทน อวิโรธนะ ได้แก่ ความหนัก ความยุติธรรม ความถูกต้อง ความเที่ยงธรรม

ความสำคัญของหลักธรรมทศพิธราชธรรม

ศาสตราจารย์ กาลศิริศิลป์ (ออนไลน์, 2553) กล่าวว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรม หมายถึง ธรรมะสำหรับพระราชามีอำนาจหน้าที่ในการปกครองไพร่ฟ้าประชาชนให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขโดยอ้อม หมายถึง ธรรมะสำหรับผู้ใหญ่ คือชนชั้นหัวหน้า ตั้งแต่หัวหน้ารัฐบาล กระทรวง ทบวง กรม จังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน หัวหน้า หรือผู้นำสังคมทุกระดับ อันมีปรากฏใน

มหาทั้งสชาดก ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ความว่า ทานํ สิลํ ปริจาคํ อาชวํ มทุทํ ตปํ อภฺโกธํ อวิหิงสา ขนฺติ อวิโรธนํ แปลความว่า หลักธรรมอันชอบ 10 ประการ

1. ทาน หมายถึง การให้เพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์และบูชา
2. สิล หมายถึง การสำรวมระวังกาย วาจาให้สะอาดปราศจากโทษ
3. ปริจาคะ หมายถึง การเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม
4. อาชวะ หมายถึง ความซื่อตรง ไม่คิดคดทรยศต่อประเทศชาติและประชาชน
5. มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยน ความสุภาพต่อประชาชนทั้งปวง
6. ตปะ หมายถึง ความเพียรขจัดความเกียจคร้านและความชั่วร้าย
7. อภฺโกธะ หมายถึง ความไม่โกรธ และไม่ลุอำนาจของความโกรธ
8. อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียนผู้อื่น
9. ขนฺติ หมายถึง ความอดทน อดกลั้นต่อสิ่งที่ไม่พอใจ
10. อวิโรธนะ หมายถึง การปฏิบัติไม่ให้ผิดจากการที่ถูกที่ตรง แน่วแนในความถูกต้อง

ปัทมา ปัทมา (ออนไลน์, 2555) กล่าวว่า ความสำคัญของหลักธรรมทศพิธราชธรรม หมายถึง หลักธรรมสำหรับทำให้ผู้อื่นรักใคร่พอใจ 10 อย่าง ดังต่อไปนี้

1. ทาน หมายถึง การให้ (Charity) นักบริหารหากไม่มีการให้แล้ว ย่อมยากต่อการใหญ่ เป็นนักบริหารเลย โดยเฉพาะนักบริหารระดับชาติ คือนักการเมือง การให้เป็นคุณธรรมข้อแรกของนักบริหารตามหลักทางพุทธศาสนา การให้นั้นมีอยู่ 2 อย่างคือ อามิสทาน ได้แก่ การให้วัตถุสิ่งของ เช่น ให้เงินทองเสื้อผ้า ให้ที่อยู่อาศัย ให้อาหาร ให้ธรรมทาน ได้แก่ การให้ธรรมหรือความรู้ ให้สติปัญญา ให้กำลังใจ ให้ภัย ให้ความรัก ให้ความเอื้อเฟื้อให้ความเมตตา
2. สิล หมายถึง ความมีระเบียบวินัย (Self – Discipline) นักบริหารทุกระดับ เป็นบุคคลแบบอย่างที่ต้องมีความ “งามด้วยสิล” ได้แก่ต้องเป็นบุคคลที่มีระเบียบวินัย เคร่งครัด ระมัดระวังควบคุมตนเองได้จะต้องรู้จักบริหารคน บริหารงาน และบริหารบ้านเมือง

3. ปริจาคะ หมายถึง การเสียสละ (Self – Sacrifice) คือการเสียสละ ละทิ้ง ความหมายเชิงปฏิบัติว่า ให้ ในลักษณะของ “ทาน” เป็นการให้สิ่งที่มีอยู่และในเพียงบางส่วน แต่การให้ลักษณะของ “ปริจาค” เป็นการให้ทั้งหมด ให้ไม่มีส่วนเหลือ นักบริหารที่ดีย่อมต้องมีความพร้อมในการเสียสละ คือการเสียสละทั้ง 4 คือ เสียสละทรัพย์ เสียสละอวัยวะ เสียสละชีวิต เสียสละทั้งหมด ทั้งทรัพย์ อวัยวะและชีวิตเพื่อรักษาความถูกต้องดีงามของบ้านเมือง

4. อาชวะ หมายถึง ความซื่อตรง (Honesty) ความซื่อตรงเป็นหลักธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งของนักบริหารอีกประการหนึ่ง นักบริหารต้องเป็นบุคคลที่ซื่อตรง ไม่คดโกง โปร่งใส ตรวจสอบได้ จึงสามารถนำคน นำงาน นำบ้านเมือง วิ่งตรงไปสู่เป้าหมายได้อย่างปลอดภัยรวดเร็วตรงกันข้าม

ที่นักบริหารที่ไร้ความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ซื่อตรง คดโกง คิดคด ทรยศต่อชาติบ้านเมือง พระพุทธศาสนาเปรียบเทียบกับไว้ว่าเป็น “มหาโจร” ปล้นชาติปล้นแผ่นดิน ตามวิสัยของมหาโจร

5. มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยน (Gentleness) เป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักบริหาร เพราะนักบริหารทุกระดับที่เป็นที่ยอมรับนับถือว่าเป็นบุคคลระดับ “ยอดคน” เปรียบไปแล้วก็เหมือนยอดต้นไม้ต้องอ่อน ถ้าไม่อ่อนก็ไม่ไช่ยอดคน ผู้ที่ถือว่าเป็นยอดคนก็ต้องเป็นบุคคลที่อ่อนโยนนุ่มนวลไม่หยาบคาย ไม่แข็งกระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ยโสโอหัง มิบังอาจทำตนเป็นเหมือน “คางคกขึ้นวอ” ให้ลดมานะละทิฐิ

6. ตบะ หมายถึง การระงับยับยั้งข่มใจ (Self – Austerity) นักบริหารที่ดีต้องมี “ตบะธรรม” คือการแผศเพกิเลสตัณหาให้เข้ามาครอบงำและข้ายึดใจของตนเองอยู่เสมอ คือละความชั่วภายในตนเองให้หมดไป หล่อหลอมเอาแต่ความดีงามใส่ตัว มีความดีเป็นแบบอย่างมีความ پاکเพียรเป็นเครื่องเพกิเลส

7. อักโกธะ หมายถึง ความไม่โกรธ (Non – Anger) นักบริหาร คือ บุคคลผู้มีบทบาทมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการโดยเฉพาะ การตัดสินใจ (Decision – Making) ให้ทำหรือไม่ทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งในสถานการณ์อย่างนี้ นักบริหารจะมีอารมณ์โกรธไม่ได้เลย ต้องมีความสุขสงบ เยือกเย็น เห็นคน เห็นคน เห็นงาม เห็นบ้านเมืองอย่างแจ่มใสไม่ขุ่นมัว

8. อวิหิงสา หมายถึง การไม่เบียดเบียน (Non – Violence) นักบริหารที่ดีต้องไม่เบียดเบียนทั้งคนและสัตว์ รวมทั้งการไม่เบียดเบียนธรรมชาติสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตามหลักพระพุทธศาสนา คือไม่มีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้ความเท่าเทียมกัน ให้เหมือนกันเสมอภาคกัน เคารพในกฎหมาย กฎระเบียบ ไม่ทะเลาะวิวาท บาดหมางกันด้วยความคิดเห็นที่แตกต่างกัน นำความคิดเห็นที่แตกต่างกันมาสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้น

9. ขันติ หมายถึง ความอดทน (Tolerance) ความงามของนักบริหารอยู่ที่การมีความอดทน หรือ การมีขันติ และการมีความสงบเสงี่ยมเจียมตัว หรือ การมีโสรัจจะ นักบริหารที่ดีจึงจำเป็นจะต้องหมั่นฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นคนมีความอดทนและความเสงี่ยมเจียมตัวอยู่เสมอ

10. อวิโรธนะ หมายถึง ความไม่คลาดธรรมดา (Non - Opposition) คือ มีความหนักแน่นในธรรม ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวสติดมั่นในธรรม นักการบริหารทุกระดับ ตั้งแต่บริหารตน บริหารบุคลากร บริหารงาน และการบริหารบ้านเมือง ไม่ว่าจะระดับใดจะต้องไม่มีความผิดพลาด ความเสียหายต้องไม่มีพิรุณใด ๆ เพราะหากมีความผิดพลาด มีพิรุณบกพร่อง ย่อมเป็นช่องทางให้เกิดความหายนะสะสมทับถมต่อเนื่องและเรื้อรัง จะแก้ไขลำบากยากที่จะกำจัดได้ และเป็นการแสดงให้เห็นว่า นักบริหารคนใดโง่ซ้ำซาก นักบริหารที่ดีจะต้องมีหลักการ หลักวิชา และหลักธรรมใน

การบริหารการทำงานใด ๆ ไม่ว่าใหญ่หรือเล็กจะต้องไม่มีข้อผิดพลาด ไม่หลงทิศ ไม่ผิดทางห่างเป้าหมาย

เพชรนินทร์ การะวิโก (2558 : 129-130) กล่าวว่า ความสำคัญของหลักธรรม ทศพิธราชธรรม หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีควรนำหลักธรรมทศพิธราชธรรมเพื่อไปประยุกต์ใช้ในศตวรรษที่ 21 ดังนี้

1. ทาน หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีควรมีการให้อภัยแก่บุคคลผู้มีจิตสำนึกผิด มีการให้ความรู้แก่ผู้อื่น มีการสละทรัพย์สินของของตน เพื่อการกุศลและมีการสร้างแหล่งเรียนรู้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

2. ศีล หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีควรมีการประกอบสัมมาชีพโดยสุจริต การรักษาความสุจริตต่อหน้าที่ทั้งต่อหน้าและลับหลัง มีการรักษา กาย วาจา และใจ ให้เป็นปกติและมีการละเว้นจากการทำผิดศีล

3. ปริจาคะ หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีควรมีการให้สิ่งของแก่ผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน มีการสงเคราะห์ญาติตามโอกาสอันสมควร มีความเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและเป็นผู้มีใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

4. อาชวระ หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีควรมีการให้บริการแก่สังคมด้วยความชอบธรรม มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น มีความซื่อตรง ไม่ทุจริตต่อหน้าที่การงาน เพื่อหาเอาผลประโยชน์ส่วนตน และมีการบริหารงานอย่างตรงไปตรงมา ไม่ลำเอียง

5. มัททวะ หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีควรมีการวางตัวเหมาะสม มีความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ ได้ประสบสุข มีความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี มีการกตัญญูทำดี และรู้จักการอ่อนน้อมถ่อมตน

6. ตปะ หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีควรมีจิตสำนึกความละเอียดและเกรงกลัวต่อความชั่วทั้งปวง ให้เกิดมีขึ้นในตัวและการรู้จักอดทนอดกลั้นต่ออารมณ์ที่มากระทบไม่ว่าจะดีหรือไม่ดีก็ตาม

7. อักโกธะ หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดี ควรมีจิตใจที่ดีไม่มุ่งร้ายต่อผู้อื่นด้วยกาย วาจาและใจ การรู้จักให้อภัย และทำความเข้าใจผู้อื่นให้มาก ถ้าผู้มากล่าวว่าร้ายก็สามารถทำจิตใจให้เป็นปกติได้และมีแผนตจาวใจไปให้ผู้อื่นได้ด้วยใจที่ปราศจากกิเลส

8. อวิหิงสา หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดี ควรไม่เอารัดเอาเปรียบผู้ที่เสียโอกาส และดีกว่าการไม่ใช้อำนาจจนเกินขอบเขต การไม่เลือกปฏิบัติกับเพื่อนร่วมอาชีพและการไม่สร้างหนี้ให้แก่ตนและครอบครัว

9. ชันติ หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีควร ไม่ละทิ้งการทำงานหน้าที่ไปโดยมิชอบ มีความอดทนต่อปัญหาและอุปสรรคในการบริหารงาน มีความอดทนต่อการเจ็บไข้ ไม่สบายกาย และมีความอดทนต่ออำนาจกิเลสของตน

10. อวิโรธนะ หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษา ที่ดีควรไม่เป็นบุคคลที่มีความประพฤติดีเสื่อมเสีย มีการดำเนินชีวิตไปตามกรอบของกฎหมายและ ศาสนาและมีการปฏิบัติหน้าที่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย

พระชัยวัฒน์ ฐมมวาทโน (2552 : 17-22) กล่าวว่า ความสำคัญของหลักธรรม ทศพิธราชธรรม หมายถึง หลักธรรมที่เป็นคุณธรรมที่โบราณ บัณฑิตได้บัญญัติไว้ก่อนสมัย พุทธกาล ซึ่งพระมหากษัตริย์ในอดีตได้ทรงถือปฏิบัติมาเป็นพระราชจริยาวัตร แม้บุคคลผู้ที่มีใช้ พระเจ้าแผ่นดินก็ควรเจริญรอยตาม โดยนำเอาหลักธรรม 10 ประการนี้ มาถือปฏิบัติในการบริหาร การปกครอง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและเกิดความสวัสดิในสังคม ตามอุดมการณ์แห่งการ ปกครองยิ่ง ๆ ขึ้นไปอันว่าคุณสมบัติของนักบริหารหรือนักปกครอง หรือ ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ตั้งแต่พระราชามหากษัตริย์ ตลอดจนนักบริหารหรือนักปกครองทั่วไป ที่เรียกว่า หลักธรรม ทศพิธราชธรรม มีทั้งสิ้น 10 ประการ ดังนี้

1. ทาน หมายถึง นักบริหารหรือนักปกครองต้องรู้จักบำเพ็ญตน เป็นผู้ให้เป็นนักเสียสละ โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่หมายจะเอาจากเขา รู้จักเอาใจใส่ดูแล จัดสรรสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ให้ประชาชนหรือผู้ได้บังคับบัญชาได้รับประโยชน์ ได้รับความสุข ได้รับความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ได้รับความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อน และให้ความ สนับสนุน แก่ผู้บำเพ็ญคุณงามความดี เช่น ให้รางวัล ให้เลื่อนยศเลื่อนฐานะ ให้คำชมเชย เพื่อเป็น ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ทอดทิ้งดูดยามทุกข์ยาก เข้าลักษณะที่ว่า “ยามปกติก็ เรียกใช้ยามเจ็บไข้ก็รักษา” ยามต้องการคำแนะนำปรึกษา ก็ช่วยให้แสงสว่าง เนะ คือบอกอุบายให้ รู้ นำ คือทำให้รู้เป็นแบบอย่าง แม้หากผู้น้อยผิดพลาดไปบ้าง โดยมีได้ตั้งใจ ผู้ใหญ่ก็ต้องรู้จักให้ โอกาสแก้ไข ให้อภัยให้น้ำใจ นี่เป็นเหตุนำมาซึ่งความ สามัคคีในหมู่คณะ เพราะ “ถ้าไม่มีการให้ อภัยผิด และไม่คิดที่จะลืมซึ่งความหลัง จะหาสามัคคี ยากลำบากยิ่ง ความพลาดพลั้งย่อมมีทั่วทุกตัว คน” นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ 1

2. ศีล หมายถึง ผู้ปกครอง ต้องมีความประพฤติดีงาม รู้จักรักษาความซื่อสัตย์สุจริต รักษา เกียรติคุณ ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างและเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน มิมีข้อที่ผู้ใด จะดู หมิ่น ดูแคลนเอาได้ อันจะก่อให้เกิดความไว้วางใจ เลื่อมใสในผู้นำ รวมความว่า การรักษาศีล โดยเฉพาะศีลห้า นั้น ความมุ่งหมายก็คือรักษาตนเองไว้มิให้เกิดความเสียหาย เป็นการปิดช่องทางที่ จะนำความเสียหาย มาสู่ตนได้ถึง 5 ทาง ด้วยกันคือ ศีลข้อที่ 1 ป้องกันทางที่ตนจะเสียหายเพราะ

ความโหดร้าย สิลข้อที่ 2 ป้องกันทางที่ตนจะเสียหายเพราะความใจอยาก สิลข้อที่ 3 ป้องกันทางที่ตนจะเสียหายเพราะความมากรัก สิลข้อที่ 4 ป้องกันทางที่ตนจะเสียหายเพราะความปากชั่ว สิลข้อที่ 5 ป้องกันทางที่ตนจะเสียหายเพราะความมัวเมา หมายความว่า ชีวิตของผู้คนทั้งหลายไม่ว่าผู้ใหญ่หรือผู้น้อย มักจะพังทลายไปเพราะ 4 เรื่องเหล่านี้ คือ ความโหดร้ายในสันดาน 1 ความอยากได้ในทรัพย์สินของผู้อื่นในทางที่ผิด ๆ 2 ความฟุ้งซ่านในทางกามเกี่ยวกับเพศตรงข้าม 3 ความไม่มีสติจะประจําใจ 4 รวมเรียกง่าย ๆ ว่า โหดร้าย ใจอยาก มากรัก ปากชั่ว มัวเมา หรือ โหดร้าย มือไวใจเร็วใจปด หมดสติ แต่ถ้ามีศีลกำกับควบคุมแล้ว กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ก็จักไม่นำความวิบัติเสียหายมาให้แก่ตน ทั้งผู้นำและผู้ตาม นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ 2

3. บริจาค หมายถึง เป็นการบำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ คือ สามารถเสียสละความสุข ความสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง นักบริหารและนักปกครองนั้น หากเห็นแต่ประโยชน์ตน ก็เป็นคนสกปรก ไม่สามารถทำงานเพื่อบ้านเมืองได้กว้างขวาง เพราะคนเห็นแก่ตนแก่ตัวนั้น เป็นผู้ที่มิจิตใจคับแคบ ย่อมจัก ไม่ได้รับความร่วมมือจากทุก ๆ ฝ่ายและอำนาจความเสียหายมาสู่ประเทศชาติ สังคมได้มาก แต่หากผู้เป็นนักเสียสละ ก็ย่อมสามารถที่จะเป็นผู้นำที่บันดาลประโยชน์สุขให้เกิดได้อย่างไพศาล ฉะนั้นจิตวิญญาณของผู้เป็นผู้นำ ซึ่งได้แก่ ความเป็นนักเสียสละ สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต พึงสละชีวิตเพื่อ รักษาธรรม นี่เป็นยอดของนักเสียสละ เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ 3

4. อาชวะ หมายถึง เป็นการปฏิบัติภาระโดยซื่อตรง ไม่คด ไม่โกง ไม่กอบโกย ไม่โกง ไม่กิน ไม่เสแสร้งแกล้งมาหาผลประโยชน์ในทางมิชอบ แต่ปฏิบัติโดยสุจริต ซึ่งในข้อนี้ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ได้พระราชทานพระบรมราโชวาท ในการเสด็จออกมหาสมาคมรับการถวายพระพรชัยมงคล พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2552 ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ความตอนหนึ่งว่า ความเจริญมั่นคงทั้งนี้สำเร็จผลเป็นจริงได้ก็ด้วยทุกคนทุกฝ่ายในชาติ มุ่งที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตน ให้เต็มกำลัง ด้วยสติรู้ตัว ด้วยปัญญารู้คิด และด้วยความสุจริตจริงใจ โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนอื่น ๆ ความสะอาดในการปฏิบัติหน้าที่ที่ดีความซื่อตรงในการปฏิบัติหน้าที่ที่ดี ฝรั่งเรียกว่า คลีน และ เคลีย ได้แก่ สะอาดโปร่งใส และตรวจสอบได้มีความจริงใจต่อประชาชนและประเทศชาติ อันว่าความซื่อสัตย์ซื่อตรงที่ผู้นำทุกชั้นจะพึงระวังและปฏิบัติให้ได้โดยเคร่งครัดนั้น เช่น

(1) ซื่อตรงต่อบุคคล อันได้แก่ ไม่คิดคดทรยศต่อมิตร และผู้มีพระคุณ

(2) ซื่อตรงต่อเวลา อันได้แก่ การทำงานตรงกับเวลานาฬิกาที่กำหนดหมาย ไม่เอาเวลาราชการไปเป็นประโยชน์ส่วนตัว

(3) ชื่อตรงต่อวาจา อันได้แก่ รับปากรับคำไว้กับใครอย่างไร ก็พยายามปฏิบัติให้ได้ตามนั้น

(4) ชื่อตรงต่อหน้าที่ อันได้แก่ ตั้งใจทำงานตามที่ได้รับมอบหมายให้เกิดผลไม่ละทิ้ง เลียกลางคัน

(5) ชื่อตรงต่อความดี อันได้แก่ รักษาความดีที่เรียกว่า ธรรม ไว้มิให้เสียหาย เช่น ความเที่ยงธรรม ความยุติธรรม ความชอบธรรม และความเป็นธรรม

(6) ชื่อตรงต่อตนเอง อันได้แก่ การไม่โกหกตนเอง ชื่อสัตย์สุจริตต่ออุดมการณ์ของตน เอาเหตุผลเข้าปรับปรุงกับเหตุการณ์อันเป็นแนวความคิดของตน ไม่ฝืนใจประพฤติปฏิบัติสิ่งที่ไม่ดีงาม ผิดจากปฏิญาณของตนนี้เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ 4

5. มัททวะ หมายถึง การแสดงกิริยาอ่อนโยน อ่อนน้อม เป็นคนไม่แข็งกระด้าง ปราศจากมานะทิฐิ มีอหยาวัชไมเย่อหยิ่ง หรือหยาบคาย ไม่เป็นท้าวพระยาลิ้มกัน ดันไม้ลิ้มดิน ปักยึนลิ้มไพร นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ 5

6. ตบะ หมายถึง การใช้ความเพียรเพื่อเผาผลาญกิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิตเห็นผิด เป็นชอบ รู้จักระงับยับยั้งชั่งใจได้ไม่หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่อย่างสม่ำเสมอ มุ่งมั่นในอันที่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้สมบูรณ์ นี่เป็นคุณสมบัติ ของผู้นำข้อที่ 6

7. อักโกธะ หมายถึง รู้จักใช้เหตุผล ไม่เกรี้ยวกราดปราศจากเหตุผล และไม่กระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาธรรมประจำใจ รู้จักระงับความขุ่นเคืองแห่งจิต และมีวินิจัยตลอดถึง การกระทำด้วยจิตอันสุขุมรอบคอบ เยือกเย็น นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ 7

8. อวิหิงสา หมายถึง ความเป็นผู้ไม่หลงระเหิรในอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่ มีความกรุณาไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษด้วยอาชญาแก่ผู้ได้บังคับบัญชา หรือประชาราษฎร์ ด้วยอำนาจความ อาฆาตเกลียดชังนี้เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ 8

9. ขันติ หมายถึง ความเป็นผู้อดทนต่อกระแสอกุศลที่มากกระทบ ตลอดถึงอดทนต่องานที่ตรากตรำต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อแท้ไม่ทอดถอยไม่หมดกำลังใจ ไม่ละทิ้งกิจการงานที่ทำโดยชอบธรรม นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ 9

10. อวิโรธนะ หมายถึง ความเป็นผู้ประพฤติมิให้ผิดพลาดจากศีลธรรม กฎหมาย ระเบียบวินัย ขนบประเพณี อันดีงามของบ้านเมือง ถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและประชาราษฎร์เป็นที่ตั้ง สถิตมั่นในธรรมทั้งส่วนยุติธรรม คือความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรม คือระเบียบแบบแผน หลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามดังกล่าวแล้วก็ดี ไม่ประพฤติ

ให้ผิดพลาด ไม่ปฏิบัติให้เลื่อนจนกลายเป็นวิปริตผิดเพี้ยนไป นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อสุดท้าย
ข้อที่ 10

ประยงค์ แส่นบุราณ (2557 : 147-150) กล่าวว่า ความสำคัญของหลักธรรม
ทศพิธราชธรรม หมายถึง หลักธรรมของนักปกครอง 10 ประการ หลักการของนักปกครอง
คุณธรรมผู้ปกครองบ้านเมือง กิจวัตรของนักปกครองที่ควรประพฤติ ถ้าถามว่า หลักธรรม
ทศพิธราชธรรมนั้นมีอะไรบ้าง ตอบได้ว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรม มี 10 ประการ คือ “ทาน ศีล
การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน
และความไม่พิโรธ ธรรมของ นักปกครองทั้ง 10 ประการนั้น แต่ละอย่างมีเนื้อหา ดังนี้

1. ทาน หมายถึง การให้ การเสียสละทรัพย์สินส่วนตน เพื่อคนที่ตกทุกข์ได้ยาก
การช่วยเหลือให้เขามีฐานะที่ดีขึ้น การบำเพ็ญประโยชน์ที่เป็นสาธารณะ

2. ศีล หมายถึง การประพฤติดีงามทั้งทางกายและทางวาจา ประกอบการงานที่สุจริต
ควบคุมการประพฤติของตนเองให้เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชน อย่าให้ใครดูแคลน
ทางการประพฤติได้

3. ปริจาคะ หมายถึง การเสียสละเวลา การเสียสละความสุขสำราญ การเสียสละ
ประโยชน์ของตนเอง เป็นต้น เพื่อประชาชนและเพื่อความสงบสุขของประเทศ

4. อาชวระ หมายถึง ความซื่อตรง กล่าวคือ ปฏิบัติภารกิจด้วยความซื่อสัตย์สุจริต
มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน ไร้เล่ห์เหลี่ยม ไร้มารยา ปฏิบัติภารกิจอย่างตรงไปตรงมา

5. มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยน กล่าวคือ เป็นผู้มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่ง จงหอง
หยาบคาย กระด้างกระเดื่อง ถือตัวถือนตน เป็นต้น แต่ควรเป็นผู้งามสง่า งามอาจ ด้วยทำทีสุภาพ
นุ่มนวล ละมุนละไม และมีท่าทีที่ผู้พบเห็นให้ความยำเกรง

6. ตบะ หมายถึง ความเพียรเพิกเลิสดัณหา ไม่ให้เข้ามายุ่งยิดใจจนจิตใจตกอยู่ในอำนาจ
ของมัน ต้องใช้ความเพียรระงับยับยั้งข่มใจ ไม่หลงใหลในความสุขสำราญ และการปรนเปรอ
และมุ่งมั่นที่จะทำภารกิจทั้งหลายให้สำเร็จสมบูรณ์

7. อักโกธะ หมายถึง ความไม่โกรธ ความไม่เกรี้ยวกราดด้วย อำนาจของความโกรธไม่ใช่
ความโกรธเป็นอารมณ์ในการทำการต่าง ๆ หรือวินิจัยงานต่าง ๆ จนเกิดความผิดพลาด ต้องมีจิต
เมตตาอยู่ในใจเสมอเพื่อปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ และวินิจัยตัดสินความบนพื้นฐานแห่งธรรม

8. อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียน กล่าวคือ ไม่เบียดเบียนทางกาย เช่น ใช้แรงงาน
เกินขนาด หาเหตุผลโทษด้วยจิตอาฆาต หรือออกตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้น ไม่เบียดเบียนทางวาจา
เช่น พูดคำหยาบ คำด่า พูดส่อเสียด ยุแหย่ให้เขาแตกแยกกัน เป็นต้น ไม่เบียดเบียนทางใจ

เช่น เก็บภาษีแบบขูดรีด เป็นต้น แต่ต้องดำรงตนอยู่ด้วยเมตตาจิตและกรุณาจิต เพื่อประชาชนจะได้ อยู่อย่างมีความสุข

9. ขันติ หมายถึง ความอดทน กล่าวคือ ต้องอดทนต่อความลำบาก ต่อความตรากตรำ ต่อความเจ็บใจ แม้ว่าจะลำบากกายแค่ไหน จะเหนื่อยหน่ายเพียงใด ก็ไม่ท้อถอย หรือจะถูกข่มขู่ ข่มขู่ด้วยคำพูดเสียดยอดอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ จะต้องอดทนต่อผู้อื่นจนบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

10. อวิโรธนะ หมายถึง ความไม่พิโรธ กล่าวคือ ไม่คลาดเคลื่อนจากหลักธรรม วางตนให้หนักแน่น เทียงตรงในธรรมไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่ง เพราะอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ ดำรงตนมั่นในธรรมทั้งที่เป็นนิตธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม

เกษม วัฒนชัย (2559 : 38-49) กล่าวว่า ความสำคัญของหลักธรรมทศพิธราชธรรม ประเทศอินเดียโบราณนั้นประกอบด้วยอาณาจักรน้อยใหญ่แยกกันอยู่เป็นอิสระ ส่วนใหญ่มี พระราชาเป็นผู้ปกครองสูงสุด คำว่าราชามาจากรากศัพท์ว่า “ระชะ” ซึ่งแปลว่า ยินดีหรือพอใจ หมายความว่า พระราชาทรงปกครองบ้านเมืองจนประชาชนของท่านยินดีพอใจ พระราชาเสด็จไป แห่งไหนใด ประชาชนก็มาเฝ้าถวายการต้อนรับและเปล่งเสียง “ระชะ” หรือ “พอใจ ๆ ” นั่นเอง เหตุที่พระราชาทรงปกครองบ้านเมือง จนประชาชนพอใจนี้ก็เพราะพระราชาทรงยึดมั่นใน ทศพิธราชธรรม หรือหลักสิบประการที่พระราชาเมื่อทรงปฏิบัติแล้วจะนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุข และสันติภาพของบ้านเมือง คือธรรมะ 10 ประการดังนี้

1. ทาน (ทานัง) หมายถึง การให้ ทาน หมายถึงการให้วัตถุสิ่งของต่าง ๆ ให้โดยมิผู้รับ โดยเฉพาะ ให้แล้วมีผลเป็น ความผูกพัน เป็นการสร้างสรรค์ความสงบสุข

2. สีล (สีลัง) หมายถึง ภาวะปกติ สีล คือ ภาวะปกติที่ไม่มีอะไรวุ่นวาย เป็นเพราะทุกคนใน สังคมยึดถือความมี ระเบียบวินัยนั่นเอง เช่น ผู้ครองเรือน รักษาความมีระเบียบวินัยชีวิตด้วยศีล 5 ศีล 8 สามเณรรักษาศีล 10 และพระภิกษุรักษาวินัย 227 ข้อ

3. บริจาค (ปริจาคัง) หมายถึง การบริจาคกิเลส บริจาค หมายถึงการให้หรือกำจัดสิ่งที่ไม่ควรมียึดมั่นในจิตใจ เป็นการให้ที่ไม่มีผู้รับ เช่น สละสิ่งที่เป็น “ตัวกู ของกู” ออกไปกำจัดกิเลส (โลภ โกรธ หลง) ออกไปขจัดความเห็นแก่ตัวออกไป และยึดมั่นในประโยชน์ส่วนรวม แทนเป็นต้น

4. อาชววัง หมายถึง ความซื่อตรง ความเปิดเผย ซื่อตรงเปิดเผยต่อตนเอง คือมีสัจจะต่อ ตนเอง เข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้ ซื่อตรงเปิดเผยต่อหน้าที่ ปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องอย่างพอเพียง ซื่อตรงเปิดเผยต่อคนอื่น อันได้แก่ คนในครอบครัว เพื่อนในที่ทำงาน

5. มัททวัง หมายถึง ความอ่อนโยนภายใน คือ ความอ่อนโยนของจิตใจ เป็นจิตที่ได้อบรม ไว้ดีแล้ว จิตใจที่อ่อนโยน ย่อมพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ พร้อมที่จะปฏิบัติธรรม และพร้อมที่จะรัก

ปรารถนาดีต่อทุกคน ความอ่อนโยนภายนอก คือความอ่อนโยนต่อบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ
ไม่ว่าจะสุขหรือทุกข์ก็พร้อมที่จะปกป้องและปกป้องประโลม มัททวัง หรือความอ่อนโยนคือพื้นฐาน
ของการสร้างสรรค์ความรักความสามัคคี

6. ตบึง (ตปะ หรือ ตบะ) หมายถึง ธรรมะที่เผากิเลส ตบะ คือ ไฟอันศักดิ์สิทธิ์สำหรับเผา
กิเลสความชั่ว เผาอุปสรรค

7. อักโกธัง หมายถึง ความไม่กำเริบ ความไม่โกรธ ความไม่กำเริบหรือความไม่โกรธ
มี 2 มิติ ได้แก่ ความไม่กำเริบหรือความไม่โกรธภายใน หมายถึง ความไม่ก่อกวน ซึ่งเครียด
อยู่ภายในใจ ความไม่กำเริบหรือความไม่โกรธภายนอก หมายถึง ความไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายผู้อื่น
สภาวะของความโกรธ 2 ประการ ดังนี้

- 1) เป็นโดยสันดาน คือ บางคนโกรธยาก บางคนโกรธง่าย
- 2) เป็นโดยการอบรมจิตใจ คือ ให้ศึกษาจนเกิดความเข้าใจและเห็นโทษ
ของความโกรธ จนเกลียดกลัวความโกรธ จนกระทั่งใจไม่นึกโกรธโดยง่าย หรือนึกโกรธ
อีกเลย สาเหตุของความโกรธมี 6 ประการ ดังนี้

- 1) ไม่ได้ สิ่งที่ถูกใจ (ก็โกรธ)
- 2) ได้สิ่งที่ไม่ถูกใจ (ก็โกรธ)
- 3) หวังมากเกินไป (ไม่ได้ดังหวังก็โกรธ)
- 4) ถือตัว ยกตัว (เมื่อผู้อื่นไม่ช่วยยกก็โกรธ)
- 5) ถูกขัด ถูกแย้ง (เมื่อผู้อื่นไม่คล้อยตามก็โกรธ)
- 6) หูเบา ใจน้อย (ทำให้โกรธง่าย)

8. อวิหิงสา (อหิงสา) หมายถึง ความไม่เบียดเบียน ความไม่เบียดเบียนนำความสุขมาให้
ไม่เบียดเบียนตนเองนำความสุขมาให้ตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น โลกจะเป็นสุข ผู้เบียดเบียนคือกิเลส
(โลก โกรธ หลง) ผู้ถูกเบียดเบียนคือมนุษย์ เพราะฉะนั้นถ้ามนุษย์เลิกเป็นเจ้าของกิเลสเสียแล้ว
คือละกิเลสได้แล้ว กิเลส จะเบียดเบียนใครได้ คนเห็นแก่ตัวเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น อวิชชา
(หลง ความไม่รู้) ทำให้เบียดเบียนได้ง่าย อาจจะโดยไม่เจตนา หรืออาจเจตนาจากความโลภ
และความโกรธก็ได้จึงต้องกำจัดความไม่รู้ ด้วยการรู้เหตุผลและใช้ปัญญา ลดความเห็นแก่ตัว
ขจัดอวิชชาหรือความหลง ควบคุมความโกรธ และใช้ชีวิตอย่าง ไม่โลภหรือพอเพียง
ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

9. ขันติ หมายถึง ความสมควร ความอดทน อดทนได้ รอคอยได้ สมควรแก่การเป็นผู้ทำการ
ได้สำเร็จพร้อมที่จะรับผลแห่งการปฏิบัตินั้น ทุกคนต้องอดทนได้จึงจะสำเร็จ ยิ่งเป็นผู้ใหญ่ ยิ่งต้อง
อดทนมาก ผู้ใหญ่ต้องฝึกฝนเด็กให้รู้จักอดทน เขาจึงจะเติบโตเป็นผู้ทำางานได้สำเร็จบน

เส้นทางการงานหรือเส้นทางชีวิต จะมีสิ่งทดสอบความอดทนของผู้คนอยู่มากมายเป็นประจำ เช่น ความยากลำบากของงาน ความตรากตรำ เหน็ดเหนื่อย อุปสรรคของชีวิต โรคภัยไข้เจ็บ การถูกสบประมาท นินทา คำทอ ในโลกปัจจุบันสิ่งที่ท้าทายความอดทนของมนุษย์ย่อมหลากหลายแปลกใหม่กว่าในอดีต เช่น ธรรมชาติวิปริต สังคมวิปริต ศีลธรรมวิปริต สร้าง “ขันติธรรม” ได้เข้มแข็ง ย่อมเกิด ประโยชน์ เช่น ช่วยเผาพิษในตน ให้ตนบริสุทธิ์ ทำให้สติปัญญาไม่ไร้ผล แต่ได้ผลสัมฤทธิ์ เป็นพลังให้ทำ ความดีต่อไป ทำให้เข้มแข็งและอดทน

10. อวิโรชนัง หมายถึง ความไม่มีอะไรพิรุณ ไม่ผิดไปจากแนวทางแห่ง ความถูกต้องเที่ยงธรรม ไม่ผิดไปจากที่ควรเป็น แต่มีความถูกต้องทั้ง 10 ประการ คือ

- 1) ถูกต้องในความคิดเห็น (สัมมาทิฐิ)
- 2) ถูกต้องในความปรารถนา (สัมมาสังกัปปะ)
- 3) ถูกต้องในการพูดจา (สัมมาวาจา)
- 4) ถูกต้องในการทำงาน (สัมมากัมมันตะ)
- 5) ถูกต้องในการดำรงชีพ (สัมมาอาชีวะ)
- 6) ถูกต้องในการพากเพียร (สัมมาวายามะ) เพียรลดละพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ (ละชั่ว) เพียรสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ (ทำดี)
- 7) ถูกต้องในการมีสติควบคุมตัวเอง (สัมมาสติ)
- 8) ถูกต้องในการมีจิตมั่นคง (สัมมาสมาธิ)
- 9) ถูกต้องในเรื่องความรู้ขั้นสุดท้าย (สัมมาญาณะ)
- 10) ถูกต้องในผลคือความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง (สัมมาวิมุตติ)

ประภัสสร เสวิกุล (2562 : ออนไลน์) กล่าวว่า ความสำคัญของหลักธรรมทศพิธราชธรรม หมายถึง จริยธรรม 10 ประการ ซึ่งผู้ปกครองในอดีตได้ยึดถือปฏิบัติ ได้แก่

1. ทาน หมายถึง การเสียสละทรัพย์สินส่วนตนแก่ผู้อื่น
2. ศีล หมายถึง การดำรงตนอยู่ในกฎเกณฑ์อันดีงาม
3. ปรีชาคม หมายถึง การเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อความสุขส่วนรวม
4. อาชว หมายถึง ความซื่อตรง ดำรงตนอยู่ในสัตย์สุจริต
5. มัททว หมายถึง ความอ่อนน้อม อ่อนโยน
6. ตป หมายถึง ความเพียร ความอดุสหาะ
7. อักโกธ หมายถึง ความไม่ถือโกรธ
8. อวิหิงสา หมายถึง การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
9. ขันติ หมายถึง ความอดทนอดกลั้น

10. อวิโรชน หมายถึง ความหนักแน่น เทียงธรรม

จากแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า ความสำคัญของหลักธรรม ทศพิธราชธรรม หมายถึง หลักธรรมของนักปกครองสืบประการ มาปฏิบัติในการบริหาร การปกครอง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและเกิดความสุขสวัสดิในสังคม ตามอุดมการณ์ แห่งการปกครองยิ่ง ๆ ขึ้นไป

หลักธรรมทศพิธราชธรรมกับสังคมไทย

พุทธทาสภิกขุ (ออนไลน์. 2558) กล่าวว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรมกับสังคมนั้นมีมาแต่ โบราณกาล เหตุที่ทศพิธราชธรรมในมหาหังสชาดกมีอิทธิพลต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มากมา ยขนาดนั้นก็เนื่องมาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ซึ่ง เป็นกฎหมายหลักคู่บ้านคู่เมืองของไทยมาตั้งแต่ สมัยสุโขทัย คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้ถูกใช้เป็นกฎหมายแม่บทมาก่อนที่จะมีรัฐธรรมนูญ ในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2475 จนกระทั่งคำว่า “ธรรมศาสตร์” ในสมัยก่อนถูกใช้ในความหมาย เดียวกับคำว่า “นิติศาสตร์” ในสมัยนี้ ดังนั้น คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ก็คือคัมภีร์นิติศาสตร์นั่นเอง

พระมหากษัตริย์ไทยในอดีตต้องถือปฏิบัติตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจาก ประเทศอินเดีย คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ดั้งเดิมของอินเดียมีชื่อว่าพระมนูธรรมศาสตร์ ซึ่งว่าด้วย วิธีการปกครองของคนในวรรณะกษัตริย์ตามหลักวรรณะธรรมคือหน้าที่ประจำวรรณะใน ศาสนาพราหมณ์

มอญและพม่าซึ่งอยู่ใกล้กับประเทศอินเดียได้รับการถ่ายทอดแบบแผนการปกครอง บ้านเมืองมาจากคัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์ของอินเดีย แต่เนื่องจากมอญและพม่านั้นถือ พระพุทธศาสนาจึงได้มีการปรับเปลี่ยนวรรณะธรรมในศาสนาพราหมณ์ให้เป็นทศพิธราชธรรม ในพระพุทธศาสนา นั่นคือแทนที่กษัตริย์จะต้องปฏิบัติตามวรรณะธรรมในศาสนาพราหมณ์ ก็เปลี่ยนเป็นว่ากษัตริย์จะต้องปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมในพระพุทธศาสนา

ผู้เรียบเรียงคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ฉบับมอญคนหนึ่งมีชื่อว่าพระเจ้าฟ้ารั่วหรือที่เรารู้จักกัน ในนามว่ามะกะโท สมัยที่ยังเป็นหนุ่ม มะกะโทเป็นพ่อค้าได้เดินทางมาอาศัยอยู่ที่กรุงสุโขทัย กับนายช่างของสมเด็จพระร่วงเจ้า

วันหนึ่งสมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จมาที่โรงช่างได้พบมอญหนุ่มคนนี้ ขณะที่ทรงมี พระราชปฏิสันถารกับนายช่างได้บ้วนน้ำหมากลงบนพื้นและทอดพระเนตรเห็นหอยเบี้ยตัวหนึ่ง ตกอยู่ ทรงหยิบขึ้นมาแล้วพระราชทานให้มะกะโท มอญหนุ่มดีใจมากที่พระเจ้าแผ่นดิน พระราชทานเบี้ยหนึ่งให้ ก็คิดว่าจะทำอย่างไรกับเงินพระราชทานนี้ดี เขาตัดสินใจนำเบี้ยนี้ไปซื้อ เมล็ดพันธุ์ผักกาดในตลาด แม้ค้าไม่รู้ว่าจะดวงขายอย่างไรเพราะเงินน้อยมาก มะกะโทบอกว่าเราเอา แค่พอดิดีเดียว แม้ค้าก็บอกว่าตามใจ มะกะโทจึงเอานิ้วใส่ปากให้นิ้วเปียกน้ำลายแล้วจุ่มเข้าไปที่

ถึงเมล็ดพันธุ์ผักกาด ปรากฏว่าเมล็ดพันธุ์ผักกาดดินนี้ขึ้นมาจำนวนมาก แม้ค่านึกชมว่าหนุ่มคนนี้นี้ฉลาดจริง

พระเจ้าฟ้ารั่วนี้ได้เรียบเรียงคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของมอญเป็นภาษาบาลีและภาษามอญ ประเทศไทยได้นำคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ฉบับมอญมาปรับเป็นของไทยเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทรงใช้เป็นกฎหมายแม่บทในการปกครองบ้านเมืองตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาจนกระทั่งพ.ศ. 2348 สมัยรัชกาลที่ 1 จึงได้มีการชำระและแปลคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นภาษาไทย เรียกชื่อใหม่ว่ากฎหมายตราสามดวง เพราะเมื่อชำระแล้วได้ประทับตรา 3 ดวง คือ ตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์ และตราบัวแก้ว

ความสำคัญของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ในสังคมไทยเริ่มลดลงไปเมื่อประเทศไทยเริ่มปฏิรูประบบกฎหมายบ้านเมืองตามแบบฝรั่งตะวันตก และเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในปีเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ก็แทบจะถูกลืมไปเลย

ความสำคัญคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ถูกรื้อฟื้นกลับมาในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2489 ปลายสมัยรัชกาลที่ 8 เมื่อกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรได้แสดงปาฐกถาหน้าพระที่นั่งรัชกาลที่ 8 โดยมีพระอนุชาคือรัชกาลที่ 9 ประทับร่วมฟังอยู่ด้วย

ในการแสดงปาฐกถาครั้งนี้กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรได้กล่าวถึงคัมภีร์พระธรรมศาสตร์กับสถานภาพของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต นับว่าเป็นปาฐกถาที่มีอิทธิพลทางความคิดมากในสมัยนั้นเพราะต่อมามองคัมภีร์นี้ได้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในช่วงต้นรัชกาลที่ 9 เมื่อ พ.ศ. 2494

การแสดงปาฐกถาครั้งนี้กล่าวถึงสถานภาพของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยโบราณ เนื้อหาปาฐกถานี้ท่านได้ในปัจจุบันเป็นฉบับภาษาอังกฤษ ในฉบับภาษาอังกฤษนั้นมีข้อความตอนหนึ่งว่า “Siamese Kings have ruled by the Thammasat which served for a long time as the Siamese Constitution” แปลว่า “พระมหากษัตริย์สยามทรงปกครองบ้านเมืองด้วยคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ซึ่งทำหน้าที่เป็นรัฐธรรมนูญของสยามมาเป็นเวลาช้านาน”

พระมหากษัตริย์สยามได้ปกครองบ้านเมืองมาด้วยคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ กฎหมายพระธรรมศาสตร์นี้แหละเป็นรัฐธรรมนูญของสยาม พระมหากษัตริย์ไทยในอดีตไม่ได้ใช้อำนาจตามอำเภอใจ แต่ทรงใช้พระราชอำนาจตามกฎหมายบ้านเมืองที่เรียกว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ซึ่งบัญญัติว่า พระมหากษัตริย์ต้องเป็นธรรมิกราชคือเป็นพระราชผู้ทรงธรรม “ทรงตั้งอยู่ในราชธรรม 10 ประการ ทรงเบญจางคกิสต์เป็นปรกติสัณ และอัยยางคกิสต์เป็นอุโบสถสัณ” หมายความว่า พระมหากษัตริย์ต้องตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม รักษาศีล 5 เป็นปรกติ และรักษาอุโบสถศีลในวันพระ 8 ค่ำและ 15 ค่ำ

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ช่วยกำกับการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ให้อยู่ในขอบเขตแห่ง ทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักประกันว่าบ้านเมืองมีความสงบสุขยุติธรรม แม้พระมหากษัตริย์จะมี อำนาจล้นฟ้าสั่งประหารชีวิตคนได้ แต่จะไม่ใช้ทรงพระราชอำนาจล้นฟ้านั้นตามใจชอบ พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติตามกรอบแห่งกฎหมายแม่บทของบ้านเมืองสมัยนั้นคือคัมภีร์ พระธรรมศาสตร์ซึ่งกำหนดให้ต้องทรงปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมหรือราชธรรม 10 ประการ มี ทาน ศีล บริจาค เป็นต้น

ทศพิธราชธรรมต้องเป็นปรกติปฏิบัติ

พระนักเทศน์นักเผยแผ่ต้องตีบทให้แตกว่าทาน ศีล บริจาคเป็นต้นในทศพิธราชธรรมต่าง จากทาน ศีล ภาวนาในบุญกิริยาวัตถุอย่างไร ทำไมทาน ศีล จึงเป็นทศพิธราชธรรมคือเป็นธรรมของ ผู้ปกครอง ชาวบ้านทั่วก็ให้ทานและรักษาศีล แต่ทานและศีลของชาวบ้านไม่เป็นธรรมของ ผู้ปกครองเพราะเหตุไร

หลักในการพิจารณาความแตกต่างในเรื่องนี้มาจากการสรุปพระพุทธคุณเหลือ 2 ประการ ดังนี้

1. อุตตหิตสมบัติ การพัฒนาคุณสมบัติส่วนตัวให้บริบูรณ์
2. ปรกติปฏิบัติ การบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น

ทศพิธราชธรรมข้อที่ 1 คือทานหมายถึงการให้ การให้ทานที่เป็นอุตตหิตสมบัติอย่างเดียวนั้น ไม่เป็นทศพิธราชธรรม การให้ทานที่เป็นอุตตหิตสมบัติเป็นการให้ทานที่ช่วยกำจัดกิเลสคือความ ตระหนี่ออกไปเพื่อทำให้ตัวเราดีขึ้น จึงเป็นบุญกิริยาวัตถุคือวิธีทำบุญเพื่อตัวเรา แต่การให้ทานที่ เป็นปรกติปฏิบัติคือทำความดีเพื่อช่วยเหลือคนอื่นด้วยจึงจะเป็นราชธรรมหรือธรรมสำหรับ ผู้ปกครอง

การให้ทานที่มุ่งพัฒนาจิตใจของเราฝ่ายเดียวถือเป็นความดีส่วนตัวแบบอุตตหิตสมบัติ ยังไม่จัดเป็นราชธรรม แต่การให้ทานเพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์คนอื่นตามหลักสังคหวัตถุ 4 จึงเป็น ราชธรรมหรือธรรมสำหรับผู้ปกครอง กล่าวให้ชัดก็คือการให้ทาน การรักษาศีล การบริจาคเป็นต้น จัดเป็นราชธรรมก็ต่อเมื่อเป็นปรกติปฏิบัติคือเป็นธรรมที่ปฏิบัติเพื่อบำเพ็ญประโยชน์สุขของคนอื่น เป็นสำคัญ พระราชาหรือผู้ปกครองต้องถือประโยชน์ส่วนรวมสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนตัวเสมอ ดังพระราชดำรัสของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนกที่ว่า “ขอให้ถือ ประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่สอง ประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์เป็นกิจที่หนึ่ง”

การรักษาศีลก็เช่นเดียวกับทานคือมีวัตถุประสงค์ทั้งเพื่อประโยชน์ส่วนตัว (อุตตหิตสมบัติ) และเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (ปรกติปฏิบัติ) การที่พระสงฆ์รักษาศีล 227 เพื่อพัฒนาจิตใจของตัวเอง อย่างเดียวตามหลักการที่ว่าศีลทำให้สมาธิมีผลมากมีอนิสงส์มาก สมาธิทำให้ปัญญามีผลมากมี

อานิสงส์มาก ปัญญาทำให้จิตหลุดพ้น การรักษาศีลเพื่อประโยชน์ส่วนตัว (อัตตहितสมบัติ) อย่างนี้ ไม่จัดเป็นราชธรรม

การพัฒนาศีลสมาธิปัญญาเพื่อประโยชน์ส่วนตัวอย่างเดียวทำให้คนเราเป็นเหมือน พระปัจเจกพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้ามีศีลสมาธิและปัญญาบริบูรณ์ แต่แทนที่ท่านจะใช้ศีลสมาธิ ปัญญาเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน ท่านกลับใช้ศีลสมาธิปัญญาเพื่อตนเองเท่านั้น ฝรั่งเศสจึงเรียก พระปัจเจกพุทธเจ้าว่า Silent Buddha แปลว่าพระพุทธรูปไม่พูดหรือบรกรรมแล้วไม่ยอมสอนใคร

สมัยนี้มีพระภิกษุประเภท Silent Monks คือพระใบ้มีไข่น้อย หลายรูปมีการศึกษาดีเป็นเปรียญเอกบ้าง พุทธศาสตรบัณฑิตบ้าง ศาสนศาสตรบัณฑิตบ้าง แต่อยู่วัดเฉยๆ ไม่ทำประโยชน์อะไร ไม่เทศน์ไม่สอน ไม่ลงทำวัตรสวดมนต์ ไม่รับภาระพระพุทธศาสนาใด ๆ แม้พระภิกษุเหล่านี้จะมีอัตตहितสมบัติ (คุณสมบัติส่วนตัวตนบริบูรณ์) แต่ก็ขาดปรหิตปฏิบัติ (การบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น) พระผู้ใหญ่ย่อมไม่กล้าแต่งตั้งพระภิกษุเหล่านี้เป็นพระสังฆาธิการหรือผู้ปกครองคณะสงฆ์

ดังนั้น ท่าน ศีล บริจาคเป็นต้นจะเป็นทศพิธราชธรรมได้ก็ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติมุ่งประโยชน์สุขส่วนรวมเป็นสำคัญ นั่นคือข้อปฏิบัติทั้ง 10 ประการต้องเป็นปรหิตปฏิบัติด้วยจึงจะเป็นทศพิธราชธรรม

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงประกาศพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ก็เท่ากับเป็นการประกาศเจตนารมณ์ในการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่น (ปรหิตปฏิบัติ) นั่นเอง

ราชธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวไทยตลอดระยะเวลากว่า 60 ปีที่ผ่านมาคือทศพิธราชธรรมหรือธรรมของพระราชา 10 ประการ ดังมีรายละเอียดและกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

1. ทาน การให้ หมายถึง การให้ทรัพย์สินสิ่งของและธรรมเพื่อช่วยเหลือประชาชน รวมทั้งการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เป็นการให้เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์ตามหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นสำคัญ

วิธีการให้ทานแบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ

(1) อามิสทาน การให้สิ่งของ

(2) ธรรมทาน (การให้ธรรมเป็นทาน) หรือวิทยาทาน (การให้ความรู้เป็นทาน)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงบำเพ็ญทานเพื่อพสกนิกรของพระองค์มาโดยตลอด ทั้งที่เป็นอามิสทานและธรรมทานคือการให้สิ่งของและการให้คำแนะนำ พระราชกรณียกิจในการบำเพ็ญทานของพระองค์สอดคล้องกับราชสังคหวัตถุข้อที่ 1 คือ สัสสมะระ หมายถึงความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร

โครงการพัฒนาชนบทโครงการแรกเกิดขึ้นในปี 2495 โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานรถบุลโดเซอร์ให้หน่วยตำรวจตระเวนชายแดนไปสร้างถนนเข้าไปยังบ้านห้วยมงคล ตำบลหินเหล็กไฟ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์เพื่อให้ประชาชนสามารถใช้เดินทางและนำ ผลผลิตจากไร่ นา ออกไปขายที่ตลาดได้สะดวกขึ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมการเกษตรด้วยโครงการฝนหลวงที่คนไทยทุกวันนี้รู้จักกันดี โครงการนี้ถือกำเนิดขึ้นมาจากแนวพระราชดำริที่ได้จากการเสด็จเยี่ยมราษฎรในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือเมื่อ พ.ศ. 2498 ดังพระราชบันทึกตอนหนึ่งว่า

“ขณะนั้นข้าพเจ้าได้แหยงดูท้องฟ้า และพบว่าเมฆจำนวนมาก แต่เมฆเหล่านั้นพัดผ่าน พื้นที่แห้งแล้งไป วิธีแก้ไขอยู่ที่ว่าจะทำอย่างไร ที่จะทำให้เมฆเหล่านั้นตกลงมาเป็นฝนในท้องถิ่น นั้น ความคิดนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการทำฝนเทียม ซึ่งประสบความสำเร็จในอีก 2-3 ปี ต่อมา ในภายหลัง”

ปัจจุบันมีโครงการพระราชดำริที่เกิดจากพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีต่อพสกนิกรของพระองค์กว่า 4,000 โครงการ โครงการเหล่านี้คือตัวอย่างของการ บำเพ็ญทศพิธราชธรรมข้อที่ 1 คือ ทานในส่วนที่เป็นอามิสทานคือการให้สิ่งของ

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงบำเพ็ญวิทยาทานและธรรมทานอย่าง ต่อเนื่อง ตัวอย่างสำคัญแห่งการบำเพ็ญวิทยาทานที่ทั่วโลกยกย่องคือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและ กังหันน้ำชัยพัฒนา โดยเฉพาะกังหันน้ำชัยพัฒนาเป็นสิ่งประดิษฐ์เพื่อบำบัดน้ำเสียด้วยวิธีเดิมอากาศ ซึ่งเกิดจากพระปรีชาสามารถและพระราชดำริของพระองค์

กังหันน้ำชัยพัฒนาได้รับสิทธิบัตรในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากกรม ทรัพย์สินทางปัญญา เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2536 นับแต่นั้นมา วันที่ 2 กุมภาพันธ์ของทุกปี จึงเป็น วันนักประดิษฐ์แห่งประเทศไทย สมพันธ์นักประดิษฐ์นานาชาติกำหนดให้วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2551 เป็นวันนักประดิษฐ์โลกขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องใน โอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนพรรษา 80 พรรษา

ในการบำเพ็ญธรรมทานต่อพสกนิกรนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสอดแทรก ธรรมไว้ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสอยู่เสมอ ยิ่งไปกว่านั้น พระองค์ยังได้ ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือธรรมโดยตรง นั่นคือพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ไว้ว่า

“หนังสือเรื่องนี้เป็นที่รักของข้าพเจ้าเอง เป็นสิ่งที่เห็นว่ามีค่าสำคัญและ โดยที่ เป็นผู้ทำ ขึ้นมา ถ้าไม่มีตัวเราเอง มีแต่ชาดกแล้วก็มีแต่ชาดกภาษาไทยที่แปลมาจากภาษาบาลี มีแต่ชาดก

อาจจะเป็นภาษาอังกฤษที่เขาแปลมาจากภาษาบาลี ใครไปอ่านก็ไม่รู้เรื่องและไม่มีความหมายอะไรมากนัก”

การที่ทรงบำเพ็ญทานทั้งที่เป็นอามิสทานและธรรมทานดังกล่าวมานี้จัดเป็น ทศพิธราชธรรมข้อที่ 1 คือทานซึ่งเป็นปรกติปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวไทย

2. ศีล ความประพฤติเรียบร้อยดีงาม หมายถึง การสำรวมระวังรักษาพฤติกรรมทางกาย และทางวาจาให้ถูกต้องเรียบร้อยดีงามทั้งที่เป็นอัตตหิตสมบัติคือความดีงามส่วนตัว และปรกติปฏิบัติคือความดีงามเพื่อส่วนรวม

การรักษาศีลที่เป็นทศพิธราชธรรมนั้นต้องเป็นปรกติปฏิบัติด้วย คือ ผู้ปกครองต้องมีภาพแห่งความซื่อสัตย์สุจริต สามารถทำตนเป็นแบบอย่างและเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน พวดยาเสพติด ฯลฯ ผู้ปกครองต้องมีชื่อเสียงเกียรติคุณอันดีงามโดยไม่มีประวัติต่างพร้อย

ผู้ปกครองต้องมีศีลสามัญญตา คือความมีศีลเสมอกันกับสมาชิกในสังคม หมายความว่าต้องรักษาระเบียบกติกาศีลและปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไปโดยไม่มีข้อยกเว้น ผู้ปกครองต้องไม่ทำตัวให้อยู่เหนือกฎหมายเพราะถือตัวว่ามีอำนาจเบ็ดเสร็จ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 กำลังจะเสด็จประพาสยุโรปในปี 2440 คงจะเป็นที่ท้วงติงกันทั่วไปว่าพระองค์อาจจะถูกของร้องขอให้เปลี่ยนศาสนาเมื่อไปถึงยุโรป รัชกาลที่ 5 จึงทรงประกาศปฏิญญาในที่ประชุมมหาสมาคม ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ดังนี้

“ข้าพเจ้าขอกล่าวคำปฏิญาณตนต่อหน้าพระสงฆ์เถรานุเถระทั้งหลาย อันประชุมอยู่ ณ ที่ว่านั้น การที่ข้าพเจ้าคิดจะไปประเทศยุโรป ณ ครั้งนี้ ด้วยข้าพเจ้ามุ่งต่อความดีแห่งพระราชอาณาจักร และด้วยความหวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่ตัวข้าพเจ้าด้วย เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าตั้งใจจะรักษาคำสัตถ์ สมควรแก่ที่เป็นเจ้าของประชาชนชาวสยามทั้งปวง จะรักษาเกียรติยศแห่งพระราชอาณาจักรอันเป็นเอกราชนครนี้ จนสุดกำลังที่ข้าพเจ้าจะป้องกันได้ และเพื่อจะให้เป็นที่เครื่องเตือนใจตัวข้าพเจ้า และเป็นเครื่องยืนยันใจแก่ผู้ซึ่งมีความรักใคร่มุ่งหมายความดีต่อข้าพเจ้า ปราศจากวิตกกังวลใจด้วยความประพฤติรักษาของข้าพเจ้า ๆ จึงขอสมาทานข้อทั้งหลายที่จะกล่าวต่อไปนี้

1. ข้าพเจ้าจะไม่มิจิตินิฉันไปนอกระบบศาสดาอื่น นอกจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมอันพระองค์ได้ตรัสรู้ชอบดีแล้ว กับทั้งพระสงฆ์หมู่ใหญ่ อันได้ประพฤติตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเลยเป็นอันขาด จนตรากว่าสิ้นชีวิต

2. การที่ข้าพเจ้าไปครั้งนี้ แม้ว่าจะช้านานเท่าใดก็ดี ข้าพเจ้าจะไม่ร่วมประเวณีด้วยสตรีใด จนกลับเข้ามาถึงในพระราชอาณาเขต

3. ถึงแม้ว่าจะไปในประเทศซึ่งเขาถือกันว่า การให้สุราเมรัยไม่รับเป็นการเสียเกียรติอันดี เพื่อป้องกันโรคภัยอันเปลี่ยนอากาศเป็นต้น ข้าพเจ้าจะไม่เสพสุราเมรัยให้มันเมาเสียสติ ถ้าแม้แต่มี กายวิกลเกินปกติเป็นอันขาด”

การที่รัชกาลที่ 5 ทรงทำปฏิกิริยาอย่างนี้ถือเป็นตัวอย่างของการรักษาศีลที่เป็น ทศพิธราชธรรมเพราะมุ่งปรารถนาปฏิบัติคือประโยชน์ส่วนรวม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบ ประชาธิปไตยที่ทรงปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป คุณพิน นุญยปรัตยธ อธิบดีนายอำเภอปทุมวัน นายทะเบียนในวันพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสเล่าว่า

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ ม.ร.ว.ลลิตาภรณ์ ทรงจดทะเบียนสมรสเฉกเช่นคู่สมรส ทั่วไป สมุดทะเบียนสมรสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ประดิษฐ์ขึ้นเป็นพิเศษ ปกสมุดหุ้ม ด้วยหนังแกะอ่อนสีเหลืองเข้ม กลางปกเป็นหนังสือน้ำดาล มีอักษรตัวทองบอกว่าเป็นสมุดทะเบียน สมรส ข้อความในสมุดทะเบียนทุกอย่างคงเป็นเหมือนสมุดทะเบียนสมรสทั่วไป เกี่ยวกับการ จดทะเบียนนี้ พระองค์ท่านทรงทำตามระเบียบทุกอย่างไปยื่นคำร้องขอจดทะเบียนสมรส นอกสถานที่ ปิดอาคารเสตมป์ 10 สตางค์ เสียค่าธรรมเนียม 10 บาท ตามระเบียบถูกต้อง”

พระพุทธรเจ้าตรัสว่ากลิ่นแห่งศีลของคนดีนั้นหอมกว่ากลิ่นหอมของดอกไม้ใด ๆ ดังพุทธพจน์ในธรรมบทที่ว่า

“กลิ่นดอกไม้ ทั่วหล้าไม่ได้ กลิ่นจันทน์ กฤษณา กระลำพักก็ทั่วหล้าไม่ได้

ส่วนกลิ่นของคนดีหอมทั่วหล้าได้ คนดีพึงจรไปทั่วทุกทิศ

บรรดากลิ่นหอมทั้งหลายเช่นกลิ่นของไม้จันทน์ กฤษณา อุบล และมะลิ กลิ่นแห่งศีลยอด เยี่ยมที่สุด”

กลิ่นแห่งศีลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันพึงจรไปทั่วทุกทิศานุทิศ เมื่อถึงวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคมหาราช พสกนิกรทั่วไปต่างพร้อมใจกันรักษาศีลปฏิบัติ ธรรมตามรอยพระยุคลบาท หลายคนพากันอุปสมบทถวายเป็นพระภิกษุสงฆ์

พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขณะทรงผนวชเป็นพระภิกษุมีอยู่ ตามวัดทั่วประเทศ ในช่วงวิสาขบูชาปี 2550 สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (เทพวงศ์) สมเด็จพระสังฆราชแห่งกัมพูชา เสด็จมาที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ท่านเห็นพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขณะทรงผนวชตั้งอยู่ติดกับโต๊ะหมู่บูชาที่วิหารหลวงพ่อ พระพุทธรูป สมเด็จพระสังฆราชแห่งกัมพูชาทูลถามว่าท่านอยากได้พระบรมฉายาลักษณ์นี้มา นานแล้วแต่ไม่ทราบว่าจะหาได้ที่ไหน เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสจึงยกพระบรมฉายาลักษณ์นั้น ถวายท่านทันที ท่านรับด้วยความปีติยินดียิ่งและกล่าวว่าเป็นของขวัญที่ถูกต้องใจท่านมากที่สุด

กลิ่นแห่งศีลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันหอมฟุ้งทวนลมไปทั่วทุกทิศานุทิศทั้งภายในและภายนอกพระราชอาณาจักรไทยก็เพราะพระองค์ทรงปฏิบัติทศพิธราชธรรมข้อที่ 2 คือ สีลนั่นเอง

3. บริจาค เสียสละความสุขสบายส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม หมายถึง สละความเห็นแก่ตัวหรือความสุขสบายส่วนตัวเพื่อทำประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน การปฏิบัติธรรมข้อนี้มุ่ง ประพฤติปฏิบัติคือยึดประโยชน์สุขของคนอื่นเป็นที่ตั้ง ดังพุทธพจน์ในธรรมบทที่ว่า

“ถ้าเห็นว่า จะได้สุขอันยิ่งใหญ่ด้วยการสละสุขเล็ก ๆ น้อย ๆ

นักปราชญ์ก็ควรสละสุขเล็กน้อยเพื่อเห็นแก่สุขอันยิ่งใหญ่”

เนื่องจากทศพิธราชธรรมข้อบริจาคีนี้เป็นเรื่องกิเลสจะหมายถึงการสละกิเลสจึงต่างจากทศพิธราชธรรมข้อทานซึ่งเป็นเรื่องของอามิสจะหมายถึงการสละสิ่งของ ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างทานและบริจาคไว้ว่า ทานเป็นการสละที่ต้องมีผู้รับ เช่น เราตักบาตรก็ต้องมีพระรับบาตร แต่บริจาคคือการสละกิเลส เช่น สละความเห็นแก่ตัว ไม่ต้องมีผู้รับ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมข้อบริจาคด้วยการสละความสุขสบายส่วนพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม ใครนั่งรถผ่านพระตำหนักจิตรลดารโหฐานคงจะเห็นกังหันลม ตั้งอยู่อย่างนั้นมานานแล้ว นั่นเป็นเครื่องหมายของโครงการพระราชดำริ ผมเคยเข้าไปสอนหนังสือที่โรงเรียนสวนจิตรลดา บางครั้งเจอชาวบ้านถือกล้วยถักถอบนั่งเกี้ยวหมากอยู่ริมคันนาในวังสวนจิตรลดา ผมถามเจ้าหน้าที่ว่าชาวนาเหล่านี้เป็นเจ้าหน้าที่ที่ปลอมเป็นชาวนาหรือเปล่า ก็ได้รับคำตอบว่า นี่แหละชาวนาจริง ๆ ในหลวงทรงให้มาดำเนินเกี้ยวข้าวที่แปลงนาทดลองในวัง พันธุ์ข้าวที่เก็บเกี่ยวได้จากที่นี่ก็เอาไปหว่านในพิธีแรกนาขวัญที่สนามหลวง

ผู้สื่อข่าวชาวต่างประเทศคนหนึ่งได้รายงานด้วยความประหลาดใจว่า พระตำหนักจิตรลดารโหฐานไม่มีสิ่งหรูหราฟุ้งเฟ้อใด ๆ ที่พระราชวังทั่วโลกมักจะมีกัน เขาพบแต่แปลงนาปลูกข้าวและโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ผู้สื่อข่าวคนนี้จึงสรุปในรายงานว่า หมดสมัยแล้วที่กษัตริย์ยุคปัจจุบันจะเป็นมหाराชด้วยการกรีธาทัพยึดครองดินแดนของอริราชศัตรู ถ้ากษัตริย์สมัยนี้ต้องการจะเป็นมหाराชก็ต้องเอาอย่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชของไทยที่ทรงเป็นมหाराชเพราะทรงประกาศสงครามกับความทุกข์ยากของพสกนิกรชาวไทย

เมื่อคนเรามีความเห็นแก่ตัวน้อยลงก็จะคิดถึงประโยชน์สุขของคนอื่นมากขึ้น โดยอดโนมัตถหลวงวิจิตรวาทการกล่าวสรุปไว้ในหนังสือเรื่องกุศโลบายสร้างความยิ่งใหญ่ว่า “การจะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ นั้นง่ายนิดเดียวคือต้องเห็นแก่ตัวให้น้อยหนอยเท่านั้น”

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสละความสุขสบายส่วนพระองค์ด้วยการบำเพ็ญ ทศพิธราชธรรมข้อบิณฑก พระราชหฤทัยของพระองค์จึงเปี่ยมล้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อ พสกนิกร พระองค์ทรงงานหนักเพื่อราษฎรโดยไม่มีวันหยุด ในหนังสือเรื่องพระธรรมิกราชของ ชาวไทย จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากรเมื่อ พ.ศ. 2530 มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ด้วยเหตุผลนี้เองที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯทรงรับฟังความทุกข์ราษฎร จากปากคำของราษฎรยังบ้านของราษฎรเองและทรงงานเพื่อราษฎรโดยไม่มีวันหยุดมาแล้วเป็น เวลาหกสิบปี ครั้งหนึ่งสำนักพระราชเลขานุการได้เคยบันทึกไว้ว่าในแต่ละปีเสด็จฯออกปฏิบัติ พระราชกรณียกิจราว 500-600 ครั้งรวมเป็นระยะทางประมาณ 25,000 ถึง 30,000 กิโลเมตร”

ร้อยเอกศรีรัตน์ หาริรักษ์ เล่าไว้ในบทความ "พระบารมีปกเกล้าฯ ที่อำเภอท่ายาง" ตีพิมพ์ ในหนังสือ 72 พรรษาบรมราชาธิราชเจ้านักรัฐศาสตร์ ดังนี้

“ครั้งหนึ่งที่โครงการห้วยสัตว์ใหญ่เมื่อเสด็จฯไปทอดพระที่นั่งมาถึง ปรากฏว่าฝนตกลงมา อย่างหนัก ราษฎรและข้าราชการที่มาเข้าแถวรอรับเสด็จต่างเปียกปอนกันหมดแต่ก็ยังตั้งแถวเป็น ระเบียบเรียบร้อยอยู่อย่างนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงจากเสด็จฯทอดพระเนตรเห็นบรรดาข้าราชการและราษฎรที่มา ยืน ตั้งแถวรอรับเสด็จอยู่ต่างก็เปียกฝนโดยทั่วกัน จึงมีรับสั่งให้นายตำรวจราชองครักษ์ที่ตามเสด็จได้เข้ากางร่มถวาย ทรงทอดพระเนตรเห็นบรรดาข้าราชการและราษฎรที่มา ยืน ตั้งแถวรอรับเสด็จอยู่ต่างก็เปียกฝนโดยทั่วกัน จึงมีรับสั่งให้นายตำรวจราชองครักษ์เก็บร่มแล้ว ทรงพระดำเนินเยี่ยมข้าราชการ และราษฎรที่เข้าแถวรอรับเสด็จโดยทรงเปียกฝนเช่นเดียวกับ ข้าราชการ และราษฎรทั้งหลายที่ยืนรอรับเสด็จในขณะนั้น”

เหล่านี้คือตัวอย่างของพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่แสดงออกถึง การบำเพ็ญทศพิธราชธรรมข้อบิณฑก คือเสียดสละความสุขสบายส่วนตัว เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม

4. อาชชวะ ความซื่อตรง หมายถึง ความซื่อสัตย์สุจริต บอกความจริงแก่ประชาชน ไม่ฉ้อฉลหลอกลวง ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงอธิบายความหมาย ของความซื่อสัตย์สุจริตในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานไว้ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2497 ว่า

“มีคุณธรรมข้อหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งท่านต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดอยู่เสมอ คือ ความสัตย์สุจริต ประเทศบ้านเมืองจะวัฒนาถาวรอยู่ได้ ก็ย่อมอาศัยความสัตย์สุจริตเป็นพื้นฐาน ท่านทั้งหลาย จะออกไปรับราชการที่ดี หรือประกอบกิจการงานส่วนตัวก็ดี ขอให้มั่นอยู่ในคุณธรรมทั้ง 3 ประการ คือ สุจริตต่อบ้านเมือง สุจริตต่อประชาชน และสุจริตต่อหน้าที่”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าผู้นำมีความซื่อสัตย์สุจริตก็จะพาให้ผู้ตามมีความซื่อสัตย์สุจริตไป ด้วย ดังพระบาลีว่า “คุณนฺนญฺเจ ตรมานนํ” เป็นต้น แปลความว่า “เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไป ตรง โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรง ฉะนั้น ในหมู่มนุษย์ก็ฉนั้น บุคคลผู้

ได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอย
ดำเนินตามทั้งแวันแคว้นก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม” มีการสรุปพุทธพจน์นี้เป็น
โคลงบทหนึ่งว่า

ยามฝูงโคข้ามฟาก นที
โคโจกนาตรงดี ไปเลี้ยว
ปวงโคอื่นจรีรีบเร่ง
ทั้งหมดไม่คลเคลื่อน ไต่เต้าตามกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติศุภิราชธรรมข้ออาชชวะ เพราะทรงมีความ
ซื่อสัตย์สุจริตด้วยพระองค์ด้วยและทรงสอนให้คนอื่นซื่อสัตย์สุจริตด้วยดังกระแสพระราชดำรัส
เกี่ยวกับการพัฒนาชนบท เมื่อ พ.ศ. 2512 ที่ว่า

“การพัฒนาชนบทเป็นงานสำคัญ เป็นงานยาก เป็นงานที่จะต้องทำให้ได้ด้วยความสามารถ
ด้วยความเฉลียวฉลาด คือต้องเฉลียวและฉลาด ต้องทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ มิใช่มุ่งที่จะหาเงินด้วย
วิธีการใด ๆ ใครอยากหาเงินขอให้ลาออกตำแหน่งไปทำการค้าดีกว่า เพราะถ้าทำผิดพลาดไปแล้ว
บ้านเมืองจะล่มจม และเมื่อบ้านเมืองเร่าล่มจมแล้วเราอยู่ไม่ได้ ก็เท่ากับเสียหายทุกอย่าง”

ตลอดระยะเวลากว่า 60 ปีที่ทรงครองสิริราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดง
ความสุจริตต่อประชาชนและสุจริตต่อหน้าที่ให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ ดังมีการบันทึกถึงเหตุการณ์
ขณะเสด็จกลับประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ในวันที่ 19 สิงหาคม 2489 ต่อไปนี้

ตลอดทางที่รถพระที่นั่งแล่นผ่านฝูงชนที่มาส่งเสด็จอย่างล้นหลาม ในหลวงได้
ทอดพระเนตรเห็นประชาชนที่แสดงความจงรักภักดี บางแห่งใกล้จันทรถพระเนตรเห็นดวงหน้า
และแววตาชัด ที่บ่งบอกถึงความเสียขวัญอย่างใหญ่หลวง ทั้งเต็มไปด้วยความรักและห่วงใย อันเป็น
ภาพที่ทำให้ห้อยกราบสั่งกับเขาทุกคน ถึงความหวังดีที่ทรงเข้าพระทัย และขอบใจเขาเช่นกัน
ขวัญของเขาคือสิ่งสำคัญ ถ้าขาดกำลังใจ ถ้าขวัญเสียมีแต่ความหวาดระแวง ประเทศจะมีแต่
ความอ่อนแอและแตกสลาย

ท่ามกลางเสียงโห่ร้องถวายพระพร ก็มีเสียงหนึ่งที่ตะโกนแทรกมาเข้าพระกรรมว่า
“ในหลวงอย่าทิ้งประชาชน” ในขณะนั้นทรงนึกตอบในพระทัยว่า “ถ้าประชาชนไม่ทิ้งข้าพเจ้า
แล้วข้าพเจ้าจะทิ้งประชาชนได้อย่างไร” เป็นเรื่องน่าประหลาดที่ว่า ต่อมาอีกประมาณ 20 ปี
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพบชายที่ร้องตะโกนทูลพระองค์ไม่ให้ทิ้งประชาชน ตอนที่ร้อง
ตะโกนนั่นเขาเป็นพลทหาร และตอนที่ทรงพบครั้งนี้ เขากำลังทำนาอยู่ต่างจังหวัด เขากราบบังคม
ทูลว่า ตอนที่เขาร้องตะโกนนั่น เขารู้สึกว่าเหวและใจหาย ที่เห็นพระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จไปจาก

เมืองไทย กลัวจะไม่เสด็จกลับมาอีก เพราะคงจะทรงเจ็ดเมืองไทย เห็นเป็นเมืองที่น่ากลัว น่าสยดสยอง เขาดีใจมากที่ได้เฝ้าฯ อีก

เขากราบบังคมทูลถามว่า "ท่านคงจำผมไม่ได้ ผมเป็นคนร้องไม่ให้ท่านทิ้งประชาชน"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งถามว่า "เรานะรีที่ร้อง"

"ใช่ครับ ตอนนั้นเห็นหน้าท่านเศร้ามาก กลัวจะไม่กลับมา จึงร้องไปเหมือนคนบ้า"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตอบว่า "นั่นแหละ ทำให้เรานึกถึงหน้าที่ จึงต้องกลับมา"

จวบจนบัดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงปฏิบัติหน้าที่ของพระองค์ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงดำรงมั่น อยู่ในทศพิธราชธรรมข้อที่ว่าด้วยอาชวะคือ ความซื่อตรงนั่นเอง

5. มัททวะ ความอ่อนโยน หมายถึง การปฏิบัติต่อคนอื่นด้วยความอ่อนโยนสุภาพเรียบร้อย ไม่เย่อหยิ่งหลงตัวเอง มัททวะเป็นความแข็งแรงแต่ไม่แข็งกระด้าง และเป็นความอ่อนโยนแต่ไม่อ่อนแอ

ผู้นำมี 2 ประเภทคือ

(1) ผู้นำที่นั่งอยู่บนหัวคน

(2) ผู้นำที่นั่งอยู่ในหัวใจคน

ผู้นำที่นั่งอยู่บนหัวคนชอบใช้ความแข็งแกร่งกดขี่คนอื่น ผู้นำที่นั่งอยู่ในหัวใจคนชอบใช้

ความอ่อนโยนผูกมัดใจคน ดังโคลงโลกนิติที่ว่า

อ่อนหวานมานมิตรล้น เหลือหลาย

หยาบบ่มิเกลอกราบ เกลื่อนไกล

ดุจดวงศศิฉาย ดาวฉาย ประดับนา

สุริยะส่องคาราไว้ เมื่อร้อนแรงแสง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำที่ประทับอยู่ในหัวใจคน ทรงเป็นศูนย์รวมใจของชาวไทยทั้งชาติเพราะทรงมีพระราชอัธยาศัยเปี่ยมล้นด้วยมัททวะ คือความอ่อนโยน ดังที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานพระราชดำรัสแก่คณะบุคคลที่มาเข้าเฝ้าฯ เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 11 สิงหาคม 2534 เกี่ยวกับการตามเสด็จในตอนต้นรัชกาล ซึ่งครั้งนั้นสมเด็จพระนางเจ้าฯ ยังทรงเยาว์พระชันษา ทรงยังไม่แน่ว่าพระทัยจะวางพระองค์อย่างไร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างในเรื่องของความอ่อนโยน ดังนี้

"เวลามีพระราชปฏิสันถารกับราษฎร ซึ่งเป็นชั่วโมงๆ ที่เดียว ทรงคุยกับราษฎรนี้ไม่โปรดทรงยืน ทรงถือขนบธรรมเนียมไทยที่จะไม่ยื่นคำผู้เฒ่าผู้แก่จะประทับลงรับสั่งกับราษฎรเสมอมา

แม้จะเป็นตอนที่ยังแคร์รอนเปรี้ยงก็ตามซึ่งข้าพเจ้าก็เห็นพระราชจริยวัตรนี้มาตั้งแต่ตอนต้นรัชกาลแล้ว"

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นที่จังหวัดนครพนมเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2498 วันนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ณ วัดพระธาตุพนมในช่วงเช้าแล้วเสด็จฯโดยรถยนต์พระที่นั่งกลับไปประทับแรม ณ จวนผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนม ราษฎรที่รู้ข่าวก็พากันอุ้มลูกงูหลานมารับเสด็จที่ริมถนนอย่างเนืองแน่น ลูกหลานครอบครัวจันทิพย์ช่วยกันนำแม่เฒ่าตุ้ม จันทิพย์ อายุ 102 ปีไปรอรับเสด็จ ณ จุฬารับเสด็จตั้งแต่เช้า ลูกหลานได้จัดหาดอกบัวสายสีชมพูให้แม่เฒ่าจำนวน 3 ดอกและพาออกไปรอที่แถวหน้าสุดเพื่อให้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทที่สุด เปลวแคร์รอนแรงตั้งแต่เข้าจนป้ายแผดเผาจนดอกบัวสายในมือเริ่มเหี่ยวโรยเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ มาถึงตรงหน้า แม่เฒ่าได้ยกดอกบัวสายที่เหี่ยวโรย 3 ดอกนั้นขึ้นเหนือศีรษะแสดงความจงรักภักดีอย่างสุดซึ้ง ในหลวงทรงโน้มพระองค์อย่างต่ำที่สุดจนพระพักตร์แนบชิดกับศีรษะของแม่เฒ่า พระหัตถ์แตะมือกร้านของแม่เฒ่าอย่างอ่อนโยน

นี่คือภาพตัวอย่างของมัททวะคือความอ่อนโยนในพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภาพนี้ชวนให้นึกถึงภาษิตอังกฤษที่ว่า “ผู้ดีที่สุดจะสุภาพที่สุด ผู้เข้มแข็งที่สุดจะอ่อนโยนที่สุด”

ราษฎรที่ได้เข้าเฝ้าฯใกล้ชิดทุกคนต่างประทับใจในความอ่อนโยนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังที่พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันตะภิกขุ) เล่าไว้เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2520 ว่า

"มีคนทีนราธิวาสคนหนึ่ง ชื่อนายฮ้วน แกเป็นกำนันเก่า เป็นคนดีอยู่ในศีลในธรรมเรียบร้อยมากแล้วก็ขยันทำมาหากิน มีสวนเงาะสวนยาง ไม่รู้เรื่องอะไร ในหลวงเสด็จไปสวนตากนนี้ ได้ไปนั่งคุยกันได้ดั้นเงาะใหญ่ เป็นเวลาตั้งชั่วโมง ปลื้มใจ ทนไม่ได้ต้องเขียนจดหมายมาเล่าให้อาตมาฟัง บอกว่าเจ้าคุณเฮ้ยตั้งแต่เกิดมาเป็นนายฮ้วน ไม่มีตอนไหนที่จะดีใจเท่าตอนนี้ ดีใจที่ในหลวงเข้าไปในสวนแล้วไปนั่งไต่ถามความเป็นอยู่ของชาวบ้านในห้องฉิ่ง แกบอกว่าถึงแม้จะตายไปก็ไม่เสียตายแล้วชาตินี้ เพราะว่าได้สนทนากับในหลวงแล้วปลื้มใจนักหนา"

มีตัวอย่างอีกมากมายชนิดเล่าไม่รู้จบที่ราษฎรประทับใจในทศพิธราชธรรมข้อมัททวะคือความอ่อนโยนของในหลวง

6. ตบะ ความเพียรเพิกเลศ หมายถึง ความเพียรเพิกเลศค้นหา ไม่หลงระเริงไปกับคำสรรเสริญเยินยอและความสำเร็จสำราญที่มาพร้อมกับอำนาจาสนาจนลืมนึกปฏิบัติหน้าที่ให้บริบูรณ์ ผู้นำที่มีตบะจะสามารถควบคุมจิตใจให้พอกับความเรียบง่าย เขาเป็นคนที่ได้ดีแล้วไม่ลืมตัว เขาอยู่อย่างไม่ตามใจกิเลสค้นหา แม้จะมีเงินทองมากมาย เขาก็ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญตบะจึงทรงพอพระทัยกับชีวิตที่เรียบง่ายตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ทรงพระราชทานแก่ชาวไทย พระองค์เองทรงเป็นแบบอย่างของการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ดังที่ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เล่าไว้ว่า

“วันหนึ่งเสด็จฯ เขาค้อเปิดคอนสวารีฯ พอเปิดคอนสวารีฯเสร็จ พระองค์ท่านก็ขอลกลับไปพระตำหนักเพื่อจะทรงเปลี่ยนฉลองพระบาท เพราะเดี๋ยวจะไปดูงานในป่าในดง เราก็ไม่ได้ทานข้าว ไม่มีใครทานข้าว ตอนนั้นบ่ายสองโมงแล้ว ก่อนจะเปลี่ยนฉลองพระบาทสักยี่สิบนาที น่าจะพวยข้าวกันทัน ก็รีบวิ่งไปที่ห้องอาหารที่เตรียมไว้ ปรากฏว่าพวกที่ไม่ได้ตามเสด็จฯ เขาทานกันหมดแล้ว ในนั้นจึงเหลือข้าวผัดติดกันกระบอกกับมีไข่ดาวทั้งแหว่งไว้อยู่ 3-4 ใบ เราก็ตัก เห็นมีข้าวอยู่จานหนึ่งวางไว้ มีข้าวผัดเหมือนอย่างเรา ไข่ดาวโปะใบหนึ่ง มีน้ำปลาถ้วยหนึ่งวางอยู่ เพื่อนผมก็จะไปหยิบมา มหาดเล็กบอกว่า “ไม่ได้ ๆ ของพระเจ้าอยู่หัว ท่านรับสั่งให้มาตัก” คูสิครับ ตักมาจากกันกระบอกเลย ผมนี้แทบน้ำตาไหลเลย ท่านเสวยเหมือนๆ กันกับเรา” ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีหลักการอยู่ 3 ประการ

1. มัตตัญญูตา ความรู้จักพอประมาณ
2. ความมีเหตุผลคือมัชฌิมาปฏิปทา รู้จักเดินทางสายกลาง
3. มีภูมิคุ้มกัน 2 อย่าง คือ

- (1) มีปัญญารู้เท่าทันสามารถแก้ปัญหาได้ถูกจุด
- (2) มีคุณธรรมโดยเฉพาะความซื่อสัตย์สุจริตเป็นพื้นฐานชีวิต

การบำเพ็ญตบะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทำให้พระองค์ทรงดำรงชีวิตอย่างรู้จักพอประมาณซึ่งเป็นหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง หลักฐานประการหนึ่งในเรื่องนี้ก็คือหloedยาสีพระทนต์หรือหloedยาสีฟันของในหลวงที่ท่านผู้หญิงเพชรฯ เคยชิมพูน ทนต์แพทย์ส่วนพระองค์กล่าวถึงในการให้สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ เมื่อเดือนสิงหาคม 2542 ดังนี้

“ครั้งหนึ่งเคยกราบทูลท่านว่า ลูกศิษย์ที่มหาวิทยาลัยฟู่มเพื่อยมาก กระเป๋าถือต้องใช้ซองนอกมีแบรนด์เนม บางคนไม่มีเงินซื้อก็ไปเช่าที่สยามสแควร์เดือนละพันสองพัน ไม่เหมือนสมเด็จพระเทพฯ ท่านสะพายอะไรก็ได้ วันก่อนเข้าไปในห้องทรงสมเด็จพระเทพฯ เห็นหloedยาสีพระทนต์ สมเด็จพระเทพฯ ทรงรีดใช้จนเกลี้ยงหloed พระองค์ท่านตรัสว่า “ของเราก็มียวันก่อนนี้ยังใช้ไม่หมด มหาดเล็กมาทำความสะอาด ห้องทรง คิดว่าหมดแล้วมาเอาไปแล้วเปลี่ยนหloedใหม่มาให้ เราบอกให้ไปตามกลับมา เรายังใช้ต่อได้อีก 5 วัน”

หลังจากนั้นท่านผู้หญิงเพชรฯ ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานหloedยาสีพระทนต์หloedนั้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มหาดเล็กนำมาพระราชทานให้ท่านถึงบ้าน เมื่อได้เห็นหloedยาสีพระทนต์ ท่านก็ต้องรู้สึกแปลกใจที่หloedยาสีพระทนต์นั้นแบน

ราบเรียบตลอดคล้ายแผ่นกระดาษ โดยเฉพาะบริเวณคอหลอดนั้นปรากฏรอยบุ๋มลงไปจนถึงเกลียวคอหลอด

เมื่อได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯอีกครั้งในเวลาต่อมา ท่านผู้หญิงเพ็ชราจึงได้รับพระราชทานพระบรมราชาธิบายว่า หลอดยาสีพระทนต์ที่แบนราบเรียบและมีรอยบุ๋มนั้น เพราะทรงใช้แปรงสีพระทนต์รีดและกดที่คอหลอด พระมหากษัตริย์ผู้ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมข้อตะพานนั้น จึงจะสามารถใช้หลอดยาสีพระทนต์ได้คุ้มค่านานนั้น

7. อีกโทษ ความไม่โกรธ หมายถึง ความเมตตาต่อคนทั่วไป ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของความโกรธ ไม่ใช่อำนาจบาตรใหญ่ มีความสุขที่ได้พบปะประชาชนทั่วไปอย่างใกล้ชิด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีเมตตาคือความรักต่อพสกนิกร พระองค์ทรงมีความสำราญพระราชหฤทัยที่ได้ทรงพบปะกับราษฎรของพระองค์ หม่อมราชวงศ์ถึกฤทธิ์ ปราโมช เคยกล่าวว่า

“เท่าที่สมทราบมา ไม่มีอะไรที่จะทำให้ทั้งสองพระองค์สำราญพระราชหฤทัยเกินไปกว่าการที่ได้ทรงพบปะราษฎรของพระองค์ แม้จะใกล้หรือไกลก็ตามที่ ตามที่เคยมีคำพังเพยแต่ก่อนว่า รัชกาลที่ 1 โปรดทหาร รัชกาลที่ 2 โปรดกวี และศิลปิน รัชกาลที่ 3 โปรดช่างก่อสร้าง (วัด) ผมกล้าต่อให้ได้ว่า รัชกาลที่ 9 โปรดราษฎร และคนที่เข้าเฝ้าฯได้ใกล้ชิดที่สุด คือราษฎรมิใช่ใครอื่นที่ไหนเลย”

พระเมตตาคุณที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อพสกนิกรของพระองค์จัดเป็นอัปมัญญา คือไม่จำกัดขอบเขต ไม่เลือกชนชั้นวรรณะ ไม่ถือเขาถือเรา ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ดังนั้นคนไทยทั้งแผ่นดินไม่ว่าจะเป็นชาวเขาชาวเรา ชาวพุทธชาวมุสลิมต่างก็รักในหลวง วาเต็ง ปูเต๊ะ พระสหายแห่งสายบุรี เป็นสักขีพยานที่ดีในเรื่องพระเมตตาคุณไม่จำกัดขอบเขตนี้

วาเต็ง ปูเต๊ะ ผู้เฒ่าวัย 92 ปี แห่งอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เล่าว่า เมื่อ 15 ปีที่แล้ว ทหารกลุ่มหนึ่งมาตามที่บ้านบอกให้เขาไปพบในหลวง ขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาทอดพระเนตรความเป็นไปได้ในการสร้างอาคารกั้นน้ำที่คลองน้ำจืดบ้านทุ่งเค็ง อำเภอสายบุรี วาเต็ง ปูเต๊ะจึงได้เฝ้าในหลวงเป็นครั้งแรก เขาเล่าถึงเหตุการณ์ตอนนั้น ดังนี้

“ตอนนั้นผมทราบแล้วว่า เป็นในหลวง แต่จะเข้าไปใกล้ๆ ก็ไม่กล้า เพราะว่า นุ่งโสร่งตัวเดียว ไม่ได้สวมเสื้อ พอเข้าไปใกล้ๆ ในหลวงก็บอกว่า จะมาขุดคลองชลประทานให้ พอได้ยินอย่างนั้น ผมก็ดีใจมาก คอยกันเยอะ ท่านถามว่า ถ้าขุดคลองสายทุ่งเค็งนี้ จะไปสิ้นสุดลงที่ตรงไหน ผมบอกท่านว่า คลองเส้นนี้มีที่ดินติดเขตตำบลแป้น ทางเหนือขึ้นไปสุดที่ อำเภอศรีสาคร ในหลวงถามต่อว่า ถ้าไปออกทะเลจะมีกี่เกาะ ผมก็ตอบท่านไปว่า มี 4 เกาะ ท่านก็ชมว่าเก่งสามารถจำทุกที่ที่ผ่านไปได้ แล้วท่านก็เปิดดูแผนที่ที่นำมาด้วย แล้วบอกว่า ผมรู้จริง ไม่โกหก ทุกสิ่งที่ผมบอกมีอยู่ใน

แผนที่ของพระองค์แล้ว ในหลวงคุยกับผมเป็นภาษามลายู ท่านพูดมลายูสำเนียงไทรบุรี คุยกันก็เข้าใจเลย พอเจอกันบ่อย ๆ คุยกัน มีความเห็นตรงกัน ท่านก็เลิรับผมเป็นพระสหาย ผมบอกว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่บอกท่านไปทั้งหมดเป็นความจริง พูดโกหกไม่ได้จะเป็นบาป ”

ยิ่งไปกว่านั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังสอนให้พสกนิกรของพระองค์ รู้ รัก สามัคคี มาโดยตลอด โดยเฉพาะเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2549 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสแก่พสกนิกรที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เนื่องในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พระองค์ทรงสอนให้คนไทยมีคุณธรรมซึ่งเป็นที่ตั้งของความรัก ความสามัคคี 4 ประการ ดังนี้

“ประการแรก คือ การที่ทุกคนคิด พูด ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งดี มุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงาน ประสานประโยชน์กัน ให้งานที่ทำสำเร็จผล ทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่น และกับประเทศชาติ

ประการที่สาม คือ การที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริต ในกฎกติกา และในระเบียบแบบแผน โดยเท่าเทียมเสมอกัน

ประการที่สี่ คือ การที่ต่างคนต่างพยายามทำความดี ความเห็นของคนให้ถูกต้อง เทียงตรง และมั่นคงอยู่ในเหตุในผล”

ในพระราชดำรินี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำสารณียธรรม 6 ประการในพระพุทธศาสนา มาปรับใช้และพระราชทานพระบรมราชาธิบายเพิ่มเติมได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนี้ ถ้าพสกนิกรทุกหมู่เหล่าร่วมมือรับกระแสพระราชดำรินี้ และปฏิบัติศุภิราชธรรมข้ออีกโกระ หรือความเมตตาตามรอยพระยุคลบาท ประเทศไทยก็จะมี ความเจริญมั่นคงดำรงอยู่ต่อไปได้อีกนานแสนนาน

8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน หมายถึง ความกรุณาต่อคนทั่วไป ไม่หาเรื่องกดขี่ข่มเหง หรือลงอาญาแผ่นดินโดยปราศจากเหตุอันควร สงสารห่วงใยเมื่อเห็นความทุกข์ของประชาชน และหาหนทางที่จะดับทุกข์ไขวญของพวกเขา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณคือมีความสงสารเห็นใจต่อพสกนิกรของพระองค์จึงทรงมีโครงการพระราชดำริต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือราษฎร ไม่ใช่เฉพาะชาวชนบท ในที่ทุรกันดารเท่านั้นที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ แม้แต่ชาวกรุงเทพมหานครก็ได้รับพระบารมีปกแผ่ด้วยเช่นกัน ดังที่กรณีน้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพมหานครเมื่อ พ.ศ. 2538 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริโครงการแก้มลิงเพื่อบรรเทาปัญหา น้ำท่วมในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

โครงการแก้มลิงมีแนวคิดจากการที่ลิงอมกล้วยไว้ในกระพุ้งแก้มไว้ได้คราวละมาก ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระราชกระแสอธิบายว่า "ลิงโดยทั่วไปถ้าเราส่งกล้วยให้ ลิงจะรีบปอกเปลือก เอาเข้าปากเคี้ยว แล้วนำไปเก็บไว้ในที่แก้มก่อน ลิงจะทำอย่างนี้จนกล้วยหมดหวีหรือเต็มกระพุ้งแก้ม จากนั้นจะค่อยๆ นำออกมาเคี้ยวและกลืนกินภายหลัง" โครงการนี้มีการวางแผนใช้พื้นที่แก้มลิงรวบรวมน้ำ รับน้ำ และดึงน้ำที่ท่วมขังพื้นที่กรุงเทพมหานครตอนบนมาเก็บไว้ พร้อมกับระบายน้ำออกสู่อ่าวไทยตามจังหวะการขึ้น - ลงของระดับน้ำทะเล โดยอาศัยแรงโน้มถ่วงของโลกและการสูบน้ำที่เหมาะสมสอดคล้องกับโครงการแก้มลิง

เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองไทยจนลุกลามนองเลือดกลายเป็นพฤษภาทมิฬในปี 2535 ประชาชนผู้เดือดร้อนต่างหวังพึ่งพระบารมีเพื่อสลายความขัดแย้งในครั้งนั้น ภาพที่ในหลวงทรงห้ามคู่กรณีไม่ให้ทะเลาะกันยังประทับอยู่ในความทรงจำของคนไทยทุกคน กระแสพระราชดำรัสที่ทรงพระราชทานในเหตุการณ์ครั้งนั้นเป็นเรื่องที่คนไทยทุกคนต้องจดจำตลอดไป โดยเฉพาะตอนที่ว่า

“ช่วยกันคิด คือหันหน้าเข้าหากัน ไม่ใช่เผชิญหน้ากัน แก้ปัญหา เพราะว่าอันตรายมีอยู่ เวลาคนเราเกิดความบาดหมางปฏิบัติการณ์รุนแรงต่อกันแล้วมันลืมหืมตา ลงท้ายไม่รู้ดีกันเพราะอะไร แล้วจะแก้ไขปัญหอะไร เพียงแต่ว่าต้องเอาชนะ แล้วก็ใครจะชนะ ไม่มีทางชนะ อันตรายทั้งนั้น มีแต่แพ้คือต่างคนต่างแพ้ แล้วที่แพ้ที่สุดคือประเทศชาติ ประชาชนจะเป็นประชาชนทั้งประเทศ ไม่ใช่ประชาชนเฉพาะในกรุงเทพมหานคร สมมติว่ากรุงเทพมหานครเสียหาย ประเทศก็เสียหายไปทั้งหมด แล้วจะมีประโยชน์อะไรที่จะทะนงตัวเองว่าชนะเวลาขึ้นอยู่บนกองสิ่งปรักหักพัง”

กระแสพระราชดำรัสนี้เป็นเหมือนวาจาสิทธิ์ที่ยุติความขัดแย้งในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬได้ชะงัดเพราะทรงเปล่งมาจากพระราชหฤทัยที่เต็มเปี่ยมด้วยทศพิธราชธรรม ข้ออวิหิงสาคือพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อพสกนิกรของพระองค์นั่นเอง

9. ขันติ ความอดทน หมายถึง ความอดทนต่ออนิภูตรมณคือสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาหรือไม่พอใจ เมื่อต้องประสบสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาหรือไม่พอใจก็สามารถควบคุมกิริยาอาการให้นิ่งสงบอยู่ได้ เป็นนายเหนือสถานการณ์ ไม่แสดงอาการหงุดหงิดทุรนทุรายหรือแสดงความไม่พอใจจนออกนอกหน้า

ผู้นำที่ดีต้องมีความอดทนสามารถควบคุมอารมณ์ของตนได้ดีในทุกสถานการณ์ เขาใช้ความสงบสยบความเคลื่อนไหว ดังโคลงโลกนิติที่ว่า

นาคิมิพิยเพียง สุริโย

เลียบท่าเดโช แซ่ม้า

พินน้อยหยิ่งโยโส แมลงปอง

ชูแต่หางเองอ้า อวดอ้างฤทธิ์

ความอดทนแบ่งออกเป็น 3 อย่างคือ

- (1) ทนลำบาก หมายถึงทนต่อทุกขเวทนาทางกาย เช่น ความเจ็บปวด
- (2) ทนตรากตรำ หมายถึงทนหนาว ทนร้อน หนักเอาเบาสู
- (3) ทนเจ็บใจ หมายถึง ทนต่อถ้อยคำขี้ขลาดเย้ยหยันหรือคำนินทาว่าร้าย

ผู้นำต้องพร้อมที่จะเผชิญต่อสถานะที่ไม่พึงปรารถนารอบด้านเหมือนกับช้างศึกที่เข้าสู่สนามรบแล้วต้องทนต่อลูกศรที่ยิงใส่มาจากสี่ทิศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงงานหนักมากกว่า 60 ปี บางครั้งแม้จะทรงลำบากตรากตรำเพียงใดก็ไม่หยุดบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ดังที่ครั้งหนึ่งทรงมีรับสั่งเล่าเรื่องถูกยุงกัดไว้ว่า

“ที่บางจาก แต่ไม่มีจากหรือคณะ ยุงชุมมากเลย ไปยืนดูแผนที่ เลยโดนยุงรุมกัดขาทั้งสองข้าง กลับมาขาบวมแดง ไปสกลนครกลับมาแล้วถึงได้ยุบลง มองเห็นเป็นตุ่มแดง ลองนับดูได้ข้างละร้อยห้าสิบตุ่ม สองข้างรวมสามร้อยพอดี”

ท่านพุทธทาสภิกขุอธิบายความหมายของความทนเจ็บใจไว้ว่า เป็นผู้ใหญ่ต้องทนต่อความโง่เขลาของผู้ย่อยได้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯไปพบปะราษฎรทั่วประเทศ บางครั้งก็ต้องทรงพบกับความเชยความเป็นของชาวบ้านที่ต้องทรงอดทนและรับได้ ดังเรื่องต่อไปนี้

ครั้งหนึ่งที่ภาคอีสาน เมื่อในหลวงเสด็จฯขึ้นไปทรงเยี่ยมบนบ้านของราษฎรผู้หนึ่งที่คณะผู้ตามเสด็จทั้งหลายออกแปลกใจในการกราบบังคมทูลที่คล่องแคล่วและใช้ราชาศัพท์ได้อย่างน่าฉง เมื่อในหลวงมีพระราชปฏิสันถารถึงการใช้ราชาศัพท์ได้ดีนี้ ราษฎรผู้นั้นกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าเป็นโต้โพลีเกเก่า บัดนี้มีอายุมากจึงเลิกการทำนาทำสวน พระพุทธเจ้าข้า”

ในหลวงทรงพบคนในกรงที่เขาเลี้ยงไว้ที่ซานเรโอน ก็ตรัสถามว่า เป็นนกอะไรและมีกี่ตัว

พ่อโต้โพลีเกเก่ากราบบังคมทูลว่า “มีทั้งหมดสามตัว พระมเหสีมันบินหนีไป ทิ้งพระโอรสไว้สองตัว ตัวหนึ่งที่ยังเล็ก ตรัสอ้อแอ้อยู่เลย และทิ้งให้พระบิดาเลี้ยงดูแลผู้เดียว”

พลสกลนิกรชาวไทยจะรับรู้ผ่านสื่อโทรทัศน์จนจินตนาถึงภาพที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับนั่งสงบบนานับชั่วโมงขณะทรงเป็นองค์ประธานในพระราชพิธีต่าง ๆ

ภาพแห่งความสงบนิ่งนี้สะท้อนถึงทศพิธราชธรรมข้ออันดับ 10 คือความอดทนในพระราชหฤทัย

10. อวิโรชนะ ความไม่คลาดจากธรรม หมายถึง การยึดมั่นในหลักการปกครองหลักนิติธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ โดยไม่ประพฤติดปฏิบัติให้ผิดเพี้ยนไปจาก

หลักการเหล่านั้น ผู้ปกครองจะมั่นคงอยู่ในหลักการเช่นนั้น ได้ต้องมีปัญญารู้เท่าทันสถานการณ์ และตัดสินใจโดยไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจอคติคือความลำเอียง 4 ประการ ได้แก่

1. นันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
2. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
3. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง
4. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

สถานการณ์การเมืองในประเทศไทยเมื่อต้นปี 2549 เป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องทรงยึดมั่นใน อวิโรธนะ คือความไม่คลาดจากธรรม หลายคนคงจำได้ว่ามีเสียงเรียกร้องให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราชอำนาจตามมาตรา 7 แต่งตั้งนายกรัฐมนตรีพระราชทาน ผู้เรียกร้องได้อ้างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 7 ที่บัญญัติว่า “ในเมื่อไม่มีบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้บังคับแก่กรณีใด ให้วินิจฉัยกรณีนั้นไปตามประเพณีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในวันที่ 25 เมษายน 2549 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับข้อเรียกร้องให้ทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีพระราชทานไว้ว่า

“ขอยืนยันว่า ไม่เคยสั่งการอะไรที่ไม่มีกฎหมายของบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ กฎหมายพระราชบัญญัติต่าง ๆ ทำถูกต้องตามรัฐธรรมนูญทุกอย่าง ที่เขาขอร้องให้มีนายกฯพระราชทาน ไม่เคยมีข้อนี้ มีนายกฯ แบบที่มีการรับรองพระบรมราชโองการถูกต้องทุกครั้ง มีคนเขาอาจจะมาบอกว่า พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 นี่ทำตามใจชอบ ซึ่งไม่เคยทำอะไรตามใจชอบเลย ตั้งแต่เป็นพระมหากษัตริย์ มีรัฐธรรมนูญหลายฉบับ แล้วก็ทำตามหลายสิบปี ไม่เคยทำอะไรตามใจชอบ ถ้าทำตามใจชอบ บ้านเมืองล่มจมมานานแล้ว แต่ตอนนี้เขาขอให้ทำตามใจชอบ แล้วถ้าทำตามที่เขาขอ เขาก็จะต้องด่าว่านิโทษพระมหากษัตริย์ ว่าทำอะไรตามใจชอบ ซึ่งไม่ใช่กลัว ถ้าต้องทำก็ต้องทำ แต่มันไม่ต้องทำ”

พระราชดำรัสที่ว่า “ไม่เคยสั่งการอะไรที่ไม่มีกฎหมายของบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ... ไม่เคยทำอะไรตามใจชอบ” นี้แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญ ทศพิธราชธรรม ข้ออวิโรธนะ คือความไม่คลาดจากธรรมตลอดเวลาที่ทรงครองสิริราชสมบัติกว่า 60 ปี

โรม บุนนาค (ออนไลน์, 2559) กล่าวว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรมกับสังคมไทยว่า พระมหากษัตริย์มีความผูกพันกับสังคมไทยมาตั้งแต่สร้างประเทศ ทรงนำประชาชนรวมตัวกัน สร้างบ้านเมือง ขยายอาณาเขตแคว้นแคว้น สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงจนเป็นประเทศ ทรงปกป้องดินแดนและอาณาประชาราษฎร์จากการรุกรานของศัตรู ปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข

และรุ่งเรืองก้าวหน้า พระมหากษัตริย์จึงอยู่ในสถานะผู้นำสูงสุดของสังคม เป็นที่รักเคารพ และเทิดทูนของอาณาประชาราษฎร์ที่สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณปกเกล้าปกกระหม่อม แต่พระมหากษัตริย์ก็ไม่ได้เป็นที่เคารพรักของคนในชาติทุกพระองค์ ในประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา มีกษัตริย์บางพระองค์เสวยสุขจนห่างไกลอาณาประชาราษฎร์ บางพระองค์ไม่ได้พระราชหฤทัยในการดูแลปกป้องบ้านเมืองเท่าที่ควร ทำให้พ่ายแพ้ต่อข้าศึก อาณาประชาราษฎร์ต้องเดือดร้อนระส่ำระสาย ก็จะทรงได้รับคำตำหนิติเตียนแทนการสรรเสริญ บางพระองค์ก็โหดร้ายอำมหิตกับพสกนิกรของพระองค์เอง สร้างความเกรงกลัวและเกลียดชังไว้ในประวัติศาสตร์ สถานะของพระมหากษัตริย์จึงเสมือนตำแหน่งหนึ่งในสังคม ถ้าผู้ดำรงตำแหน่งมีความซื่อตรงต่อหน้าที่ มีความจริงใจต่อประชาชน ก็จะได้รับความรักและเทิดทูน กษัตริย์หลายพระองค์ที่ทรงทุ่มเทพระราชหฤทัยเพื่อความผาสุกของอาณาประชาราษฎร์ ปกป้องประเทศชาติให้ผ่านพ้นภัยอันตรายในยามวิกฤติ คนไทยซึ่งมีความกตัญญูทศกวีที่อยู่ในจิตใจจนเป็นวัฒนธรรม ต่างก็สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ แม้เวลาจะผ่านพ้นมาเป็นเวลาร้อย ๆ ปี ก็ยังคงกราบไหว้บูชากันไม่เสื่อมคลาย

สถานะและการปกครองของกษัตริย์แตกต่างกันไปตามยุคสมัย เมื่อแรกเริ่มในสมัยสุโขทัย กษัตริย์ทรงอยู่ในสถานะ “พ่อขุน” เป็น “ปิตุราชา” เสมือนบิดาของประชาชน ปกครองแบบพ่อปกครองลูก เพราะสังคมยังแคบ ชุมชนยังไม่กว้างขวาง กษัตริย์ทรงดูแลได้ทั่วถึงและใกล้ชิด ทรงรับฟังความเห็นของราษฎร แต่ก็มีกษัตริย์ที่อยู่ในสถานะนี้เพียง 3 พระองค์เท่านั้น คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนบานเมือง และพ่อขุนรามคำแหง จากนั้นเมื่อบ้านเมืองร่มเย็นผาสุก จึงมีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่ร่วมด้วยมาก สังคมขยายกว้างและมีความซับซ้อนมากขึ้น ผู้ปกครองจึงต้องใช้อำนาจในการปกครองที่เข้มงวด คติการปกครองของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือว่ากษัตริย์เป็นเทวดาอวตารลงมา และขอมที่มีอิทธิพลในย่านนี้มาก่อนนำมาใช้ จึงมีอิทธิพลขึ้น พระนามของกษัตริย์ได้เปลี่ยนจากพ่อขุนเป็น “พระยา” คือ พระยาเลอไทย และ พระยาจ๋วนำถม แม้พระมหากษัตริย์จะทรงพระราชอำนาจมากขึ้น แต่เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่เข้ามา หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ได้กำหนดขอบเขตการใช้พระราชอำนาจให้อยู่ในกรอบของความชอบธรรมเป็น “ธรรมราชา” ที่ใช้ธรรมในการปกครอง ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นการปกครองที่จะทำให้ราษฎรร่มเย็นเป็นสุข บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์รุ่งเรืองก้าวหน้า แนวคิดนี้ถูกเผยแพร่โดย พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) กษัตริย์พระองค์ที่ 6 ของกรุงสุโขทัย พระนามของกษัตริย์อีก 3 พระองค์ต่อมา จึงเป็น พระมหาธรรมราชาที่ 2 พระมหาธรรมราชาที่ 3 (ไสยลือไท) และพระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมปาล)

พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีที่สำคัญเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” ขึ้นในปี พ.ศ. 1888 ขณะครองเมืองศรีสัชนาลัยในฐานะพระมหาอุปราช ทั้งนี้ก็เพราะพระองค์ทรงเลื่อมใสแนวความคิดในพระพุทธศาสนา จึงเผยแพร่แนวคิดนี้ ชักชวนให้กษัตริย์ทั้งหลายปกครอง

ตามคตินิยมในพระพุทธศาสนา เป็น “ธรรมราชา” ซึ่งจะทำให้ประชาชนนิยมชมชอบ ครองอำนาจได้ยาวนาน ดังศิลาจารึกหลักที่ 3 นครชุม จารึกไว้ว่า

“ขุนผู้ใดกระทำชอบด้วยธรรมดังอัน ขุนผู้นั้นกินเมืองเหิงนานแก้ม ผู้ใดกระทำชอบด้วยธรรมดังอัน ขุนผู้นั้นบมิยั้นเหิงนานเลย ”

แต่กระนั้น เมื่อพระมหาธรรมราชาลิไทขึ้นครองราชย์ ความเป็นเทวราชาก็ยังอยู่ พระมหากษัตริย์ยังคงสถานะสมมติเทพ เหมือนยึดไว้เพื่อรักษาธรรมเนียมประเพณี ถ้อยคำที่ใช้กับพระมหากษัตริย์จึงแตกต่างจากคนธรรมดาสามัญ เช่นในศิลาจารึกหลักที่ 4 วัดป่ามะม่วง กล่าวถึงตอนที่พระมหาธรรมราชาลิไท ยกพลจากกรุงศรีสัตนาคนหุตไปยึดกรุงสุโขทัยใน พ.ศ.1890 ไว้ว่า

“เสด็จนำพยุหเสนาทั้งหลายออกจากเมืองศรีสัตนาคนหุตมาให้ไพร่พลเสนาทั้งหลายล้อมประตู (เอา) ขวานประหารศัตรูทั้งหลาย บัดนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินเข้าเสวยราชย์ไอนุราชย์ปัตย์ในเมืองสุโขทัยแทนพระบิดา ”

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาบ้านเมืองกว้างใหญ่ไพศาล และมีศัตรูรอบประเทศที่จ้องรุกราน พระมหากษัตริย์จึงต้องเป็นจอมทัพที่เข้มแข็ง ทรงมีพระราชอำนาจเป็นเจ้าชีวิตของทุกคนในประเทศ สามารถจะสั่งประหารชีวิตใครก็ได้ มีความสัมพันธ์กับราษฎรในฐานะ “เจ้า” กับ “ข้า” ไม่ใช่ “พ่อ” กับ “ลูก” และเป็น “พระเจ้าแผ่นดิน” ก็เป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งประเทศ จะพระราชทานแผ่นดินให้ใคร หรือเอาคืนเมื่อใดก็ได้ เอกสารที่ดินที่ออกตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบันคนที่ถือโฉนดอยู่จึงมิใช่เจ้าของที่ดิน แต่เป็นผู้ได้รับพระบรมราชานุญาตให้เป็นผู้ครอบครองใช้ประโยชน์ในที่ดินเท่านั้น

สถานะของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงเน้นที่ทรงเป็นเทวราชามากกว่าธรรมราชา มีพระบรมราชโองการเป็นคำสั่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะขัดขึ้น ถัดค้าน หรือออกความเห็นใด ๆ ไม่ได้ การปกครองของกรุงศรีอยุธยาจึงขึ้นกับพระราชอัชฌาศัยของพระมหากษัตริย์เท่านั้น ซึ่งพระนามของกษัตริย์ได้ใช้คำนำหน้าเป็น “สมเด็จพระ” มาตั้งแต่ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทอง ผู้สถาปนากรุงศรีอยุธยา

การสืบราชสันตติวงศ์ กฎมณเฑียรบาลกำหนดให้สืบทอดตามสายโลหิต แต่เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์จำเป็นต้องทรงเป็นผู้เข้มแข็ง หากผู้มีสิทธิในราชบัลลังก์ตามกฎหมายเป็นผู้อ่อนแอ ก็จะถูกชิงราชบัลลังก์โดยผู้ที่เข้มแข็งกว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงเกิดการชิงกำลังแย่งชิงอำนาจกันเป็นประจำ และกำจัดฝ่ายตรงข้ามเพื่อป้องกันการกลับมาทวงราชบัลลังก์คืน เกิดการเข่นฆ่ากันจนประเทศชาติอ่อนแอและเสียทีแก่ข้าศึก

ในสมัยกรุงธนบุรีซึ่งมีระยะเวลาเพียง 15 ปี มีพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียว สถานะของพระมหากษัตริย์ยังเป็นเช่นเดียวกับกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นความโชคดีของคนไทย ที่กษัตริย์ในราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ ทรงยึดมั่นในความเป็นธรรมราชา ทรงมีพระเมตตาคุณต่ออาณาประชาราษฎร์ ทรงทุ่มเทพระราชหฤทัย พระวรกาย ตลอดจนพระราชทรัพย์เพื่อปลดเปลื้องทุกข์และยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของพสกนิกรให้สูงขึ้น ที่สำคัญไม่เคยมีพระองค์ใดลุ่มหลงในพระราชอำนาจตลอดระยะเวลา 200 กว่าปีที่ผ่านมา ไม่เคยมีการแย่งชิงราชสมบัติแม้แต่ครั้งเดียว การถ่ายทอดอำนาจเป็นไปตามกฎมณเฑียรบาล แม้บางรัชกาลจะทรงมอบสิทธิในการเลือกผู้สืบทอดราชบัลลังก์ให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางข้าราชการปรึกษาหารือกันเอง ก็ยังคงยึดกฎมณเฑียรบาลถ่ายทอดทางสายโลหิตตลอดมา จนมาในสมัยประชาธิปไตยที่รัฐสภามีหน้าที่เลือกผู้สืบทอดราชสันตติวงศ์ ก็ยังยึดกฎมณเฑียรบาลตามเดิม ในยุครัตนโกสินทร์ กษัตริย์ 3 พระองค์แรกทรงมุ่งที่จะสร้างบ้านเมืองให้ใหญ่โตสง่างามเทียบเท่ากรุงศรีอยุธยา และนำรูปแบบการปกครองของกรุงศรีอยุธยาตอนปลายมาใช้ แต่ก็มีเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหลายอย่าง ทรงเน้นคติธรรมทางพุทธศาสนา และรูปแบบของธรรมราชาเป็นหลัก ลดแนวคิดเรื่องเทวราชาลงไป ความเป็นสมมติเทพคงปรากฏอยู่แต่ในรูปแบบของพระราชพิธีและขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนักเท่านั้น เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ทั้งนี้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ส่วนพระนามาภิไธยก็ต่างจากกษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ใช้คำว่า “พระบาทสมเด็จพระ” นำหน้า ในสมัยรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระราชภาระที่สำคัญยิ่งในการสร้างราชธานี ขณะเดียวกันศัตรูก็จ้องทำลายไม่ให้ไทยตั้งตัวได้ แต่เพราะความเข้มแข็งของพระองค์ จึงทรงปกป้องประเทศชาติและความสงบสุขร่มเย็นของอาณาประชาราษฎร์ไว้ได้ ทั้งยังขยายพระราชอาณาจักรออกไปอย่างกว้างใหญ่ ด้วยเหตุที่ทรงมุ่งมั่นในพระศาสนา ทรงศึกษาพระไตรปิฎกอย่างลึกซึ้ง จึงทรงเข้าพระราชหฤทัยในอุดมคติของพระพุทธศาสนาในด้านการปกครอง ทำให้คติในเรื่องเทวราชามอดอิทธิพลลง ขณะเดียวกันความเป็นปิตุราชา หรือการปกครองแบบพ่อปกครองลูกในสมัยตอนต้นกรุงสุโขทัย ก็ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงเห็นว่า กษัตริย์ในสมัยก่อนๆ ทรงตีราคาตัวเองสูงเกินไป ตั้งประเพณีให้เียนขอพระเกียรติของพระองค์เอง มีพิธีบูชาพระบรมรูปของกษัตริย์ ซึ่งทรงเห็นว่าเป็นการไม่เคารพต่อพระศาสนา เพราะไม่มีสิ่งใดจะสูงส่งนำเคารพยิ่งกว่าพระรัตนไตร อันได้แก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จึงทรงออกพระราชบัญญัติในปี พ.ศ. 2328 ให้เปลี่ยนแปลงพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ให้ขุนนางข้าราชการบูชาพระพุทธรูปแทนพระบรมรูปของกษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงเรื่องนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะของกษัตริย์ไปด้วย จากทรงเป็นสมมติเทพ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีบทบาทการกำหนดเป็นธรรมเนียมมาจนถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ว่า ถ้าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินทางสถลมารคหรือชลมารค จะมี

พลธนูนำหน้าและคุมท้ายขบวน พร้อมกับขบวนองครักษ์ถือหาวไปด้วย เพื่อกันไม่ให้ราษฎรแอบดูยศศรัทธา ถ้าขบวนพระราชดำเนินผ่านมา ราษฎรก็ต้องก้มหน้าไว้ ห้ามแอบดูเป็นอันขาด

ครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จกลับจากพระราชทานกฐินที่วัดหนึ่งและวัดนางนอง แขวงบางค้อ เขตจอมทอง ทรงได้ยินเสียงผู้หญิงร้องทุกข์ถวายความว่า เจ้าพนักงานในเรือตั้งเอากระสุนยิงลูกตา จึงทรงหยุดเรือพระที่นั่งแล้วดำรัสสั่งให้หลวงทิพยเนตร เจ้ากรมหมอสำหรั้งจักษุโรค ซึ่งอยู่ในเรือพระที่นั่งด้วย ไปดูอาการหลวงทิพยเนตรกลับมาทูลถวายรายงานว่า กระสุนยิงถูกดวงจักษุแตกเสียแล้ว จึงพระราชทานเงินตราและผ้าถุงห่มทำขวัญแก้เหตุที่เสียตานั้น

การที่ราษฎรสามารถหยุดเรือพระที่นั่งร้องทุกข์ได้เช่นนี้ แสดงว่าพระมหากษัตริย์ในยุครัตนโกสินทร์ได้ลดสถานะจากสมมติเทพลงเป็นบุคคลธรรมดา มีความใกล้ชิดกับราษฎร และราษฎรก็ไม่ได้เกรงกลัวพระมหากษัตริย์เหมือนในสมัยกรุงศรีอยุธยา จากนั้นโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชบัญญัติประกาศว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ห้ามเจ้าพนักงานประจำขบวนเรือเสด็จฯ เอากระสุนยิงราษฎรอีก ให้แต่เจือพอให้กลัวเท่านั้น ซึ่งเพียงยึดประเพณีเดิมไว้ ไม่ยึดถืออย่างจริงจัง ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นระบะหัวเลี้ยวหัวต่อของประเทศไทย จากการคุกคามของมหาอำนาจอันได้แก่ อังกฤษและฝรั่งเศส แข่งขันกันล่าอาณานิคมในย่านนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำประเทศเข้าสู่ยุคใหม่ เปลี่ยนยุทธวิธีในการป้องกันประเทศจากทรงเป็นจอมทัพ มาใช้วิธีทางการทูต เปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศต่าง ๆ ส่วนภายในก็ทรงวางรากฐานสู่ความเป็นอารยะ ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชน ปรับเปลี่ยนธรรมเนียมประเพณีบางอย่างให้ทันสมัย หนึ่งในจำนวนนี้คือประกาศเลิกธรรมเนียมห้ามแอบดูขบวนเสด็จโดยเด็ดขาด ทั้งยังให้ราษฎรออกมาจับเสด็จให้เห็นหน้าเห็นตา ถ้าทรงรู้จักก็จะได้ทักทายปราศรัยด้วย ในการถวายฎีการ้องทุกข์ก็เช่นกัน การร้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์โดยตรงอย่างในสมัยกรุงสุโขทัย ได้ถูกยกเลิกไปในสมัยกรุงศรีอยุธยา ราษฎรต้องร้องทุกข์ผ่านกรมกองที่ตัวสังกัดเท่านั้น ฉะนั้นการร้องทุกข์ในเรื่องที่ไม่ได้รับความยุติธรรมจากข้าราชการ จึงถูกกีดกันไม่อาจทำได้ ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรื้อฟื้นการร้องทุกข์แบบพ่อขุนรามคำแหงขึ้นมาใหม่ ให้คนที่มีความเดือดเนื้อร้อนใจมาตีกลองร้องทุกข์ที่หน้าพระราชวังได้ ทำให้ขุนนางข้าราชการที่ข่มเหงรังแกราษฎรต้องได้รับโทษพอถึงรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งกลองร้องทุกข์ไว้ที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และกำหนดวันรับฎีการ้องทุกข์ของราษฎรด้วยพระองค์เอง 4 ครั้งต่อเดือน จนในสมัยรัชกาลที่ 5 ในแต่ละเดือนมีผู้ยื่นถวายฎีการ้องทุกข์ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ถึง 120-130 ฉบับ แสดงว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่พึ่งของราษฎรได้อย่างแท้จริง เป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา สังคมไทยไม่มีคนชั้นกลาง คงมีแต่คนชั้นสูงได้แก่ขุนนางข้าราชการ

กับไพร่ซึ่งเป็นคนชั้นล่างเท่านั้น เพราะชายไทยเมื่อมีอายุ 18 ปี ต้องไปขึ้นทะเบียนว่าจะสังกัดกรมกองใด แล้วสักไว้ที่ท้องแขนเป็นเครื่องหมาย เรียกว่า “ไพร่สม” ให้มูลนายฝึกหัดใช้สอยไปก่อน จนอายุ 20 จึงเป็น “ไพร่หลวง” ต้องไปทำงานให้หลวงปีละ 6 เดือน โดยเข้าเดือนออกเดือน ราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศจึงไม่มีเวลาทำมาหากินสร้างฐานะตัวเอง จนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงผ่อนปรนให้เหลือเข้าเวรปีละ 4 เดือน คือเข้าหนึ่งออกสอง ต่อมาในรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงให้ลดลงอีก เหลือเข้าเวรเพียงปีละ 3 เดือน คือเข้าหนึ่งออกสาม มีเวลาทำมาหากินของตัวเองถึง 9 เดือนในปี มีโอกาสสร้างฐานะจนเป็นจุดกำเนิดของชนชั้นกลาง

ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยในเรื่องการค้า ทรงรับภาระนี้มาตั้งแต่รัชกาลที่ 2 แล้ว ในรัชกาลนี้จึงมีสำเภาลอง สำเภาของบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางถึง 700 ลำ นำสินค้าไปขายเมืองจีน ญี่ปุ่น เขมร มลายู และสิงคโปร์ ทำให้การค้าขายภายในประเทศเพิ่มขึ้นตาม มีการผลิตสินค้าเกษตรและหาของป่ากันมาก จนถึงขั้นเกิดมีอุตสาหกรรม เช่น อุตสาหกรรมทำน้ำตาลจากอ้อย ซึ่งเป็นที่ต้องการอย่างมากในยุโรปและมีราคาสูง ราษฎรจึงมีโอกาสรวยฐานะขึ้นมากในรัชกาลนี้ กำไรอันมหาศาลจากการค้าสำเภาลอง นอกจากนำมาใช้ในการทะนุบำรุงประเทศแล้ว ยังทรงเก็บส่วนหนึ่งเป็นเงินสำรองไว้ในท้องพระคลัง เรียกกันว่า “เงินถุงแดง” และรับสั่งเป็นलगไว้ว่า “เอาไว้ไถ่ประเทศ” ซึ่งก็ได้ใช้ไถ่จริง ๆ ในคราวที่ฝรั่งเศสสนำเรือรบฝ่าแนวป้องกันเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาสมัยรัชกาลที่ 5 และเรียกค่าเสียหายจากทหารเรือฝรั่งเศสเสียชีวิตเป็นเงินถึง 4 ล้านบาท ก็ได้ใช้ “เงินถุงแดง” นี้ไถ่ประเทศ ทรงคิดถึงอนาคตประเทศชาติ มิใช่ประโยชน์สุขส่วนพระองค์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นพระราชนิยมในยุครัตนโกสินทร์ทุกพระองค์ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ยังตราพระราชกำหนดให้ไพร่หลวงที่มีความรู้ความสามารถ มีความประพฤติดี เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กได้ ยกเลิกการกำหนดคุณสมบัติที่มีมาแต่สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา ที่ระบุให้คนจะเป็นมหาดเล็กต้องมีคุณสมบัติ 9 ประการ ซึ่งประการแรกต้องสืบตระกูลมาจากเสนาบดี แค่นี้ก็พอ ราษฎรสามัญทั้งหลายก็หมดสิทธิ์แล้ว พระราชกำหนดใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มคนที่มีฐานะต่ำสุดในสังคม สามารถก้าวขึ้นไปสู่ฐานันดรสูงได้โดยไม่มีขีดจำกัด นับเป็นการสร้างความเสมอภาคเป็นก้าวแรกขึ้นในสังคมไทย ในด้านพระราชปณิธานของพระมหากษัตริย์ไทยในแนวทางประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่ได้รับความนิยมสูงสุดในโลกปัจจุบันนั้น กล่าวกันว่าประเทศไทยมีการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงแล้ว ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพ เสมอภาค

และภราดรภาพ ผู้ปกครองมีความใกล้ชิดผู้ใต้ปกครอง กษัตริย์ทรงรับฟังความเห็นของราษฎร เป็นไปตามหลักประชาธิปไตย ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

“ ฝิใช้วันสวดธรรม พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสุทธานลัษุโขทัย ขึ้นนั่งเหนือชะครหิน ให้ฝูงท่วยลูกเจ้าลูกขุน ฝูงท่วยถือบ้านถือเมืองกัน ” ถือได้ว่าเป็นการเปิดประชุมสภา

ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ แม้ความคิดในแนวทางของตะวันตกยังไม่แพร่เข้ามา ในเมืองไทย ด้วยความเป็นธรรมราชาของกษัตริย์ 3 พระองค์แรก ก็ทรงคำนึงถึงกลุ่มคนส่วนใหญ่ของแผ่นดิน ทรงยกฐานะของสามัญชนให้มีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคมากขึ้น

จนในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงปรับเปลี่ยนสถานะของกษัตริย์ ละจากความเป็นสมมติเทพลงสู่ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้น เกิดมีสื่อมวลชนขึ้นเป็นครั้งแรก โดยหมอบรัดเลย์ มิชชันนารีอเมริกัน ได้ออกหนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับแรกขึ้น ในชื่อ “บางกอกรีกอร์เดอร์” เผยแพร่แนวความคิดตะวันตก และวิพากษ์วิจารณ์สังคมไทยโดยใช้วัฒนธรรมตะวันตกเป็นบรรทัดฐาน กล่าววิจารณ์แม้แต่พระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งสร้างความตื่นตะลึงให้สังคมไทยพอควร แต่ก็ไม่ทรงถือเป็นโทษ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากระบบการศึกษาจะเปิดกว้างสู่สามัญชนมากแล้ว ในเดือนมกราคม 2427 พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางที่ศึกษาอยู่ในยุโรป รวมทั้งคณะทูตไทยประจำกรุงปารีสและลอนดอน ได้ร่วมกันเข้าชื่อถวายข้อเสนอต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ในคำกราบบังคมทูลของกลุ่มที่ถูกเรียกว่า “ผู้ก่อการ ร.ศ. 103” ได้คัดค้านนโยบายต่างประเทศที่ใช้วิธีผ่อนปรนกับนักล่าอาณานิคม ว่าไม่ใช่วิธีการที่ถูกต้อง เพียงผ่อนสั้นเป็นยาวเท่านั้น การใช้กำลังต่อสู้ก็ไม่ได้ผล เพราะไทยยังด้อยกว่ามหาอำนาจในเรื่องอาวุธ ครั้นจะหวังพึ่งกฎหมายระหว่างประเทศให้ช่วยรักษาสovereignty ก็ไม่ได้ผลเช่นกัน เพราะสยามยังไม่เจริญพอให้เป็นที่ยอมรับเข้าร่วมสังคมระหว่างประเทศ การจะให้ประเทศชาติรอดพ้นจากการยึดครองของมหาอำนาจนักล่าอาณานิคม ซึ่งมักจะใช้ข้ออ้างว่าประเทศที่เข้าครอบครองเป็นประเทศด้อยพัฒนานั้น จะต้องปรับปรุงการบริหารประเทศเสียใหม่ การเลิกทาสและเลิกธรรมเนียมหมอบคลาน ก็ยังไม่พอทำให้สยามเจริญทัดเทียมยุโรปได้ จะต้องใช้รัฐธรรมนูญเป็นหลักในการบริหารประเทศ กระจายพระราชอำนาจให้คณะรัฐมนตรี โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประธานคณะรัฐมนตรี แต่อยู่ใต้รัฐธรรมนูญนอกจากเรียกร้องรัฐธรรมนูญแล้ว ในตอนหนึ่งของคำกราบบังคมทูล ยังมีข้อความว่า

“ถ้ามิได้กราบบังคมทูลพระกรุณาตามที่ได้รู้ได้เห็นแล้ว ก็เป็นขาดความกตัญญูและน้ำพิพัฒน์ ทั้งความรักใคร่ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และทั้งพระราชอาณาเขตซึ่งเป็นของข้าพระพุทธเจ้าชาวสยามทั้งหมด”

การกล่าวว่า “พระราชอาณาเขตซึ่งเป็นของข้าพระพุทธเจ้าชาวสยามทั้งหมด” ก็เท่ากับแสดงความคิดเห็นว่า ประเทศเป็นของราษฎรทุกคน ไม่ใช่ของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ซึ่งขัดกับหลักของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ก็ไม่ได้ทรงถือเป็นโทษแต่อย่างใด ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาพระราชทานคำอธิบายตอบให้เข้าใจ ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในรัชกาลที่ 5 คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 103 นี้ก็ถูกดึงเข้ามาร่วมด้วย

ในรัชกาลที่ 6 หนังสือพิมพ์ได้เฟื่องฟูขึ้นสุดขีด ทรงร่วมแสดงความคิดเห็นในหลายนามปากกา และมีผู้กล้าเขียนตอบโต้ ทั้งที่รู้จักกันดีว่าเป็นนามปากกาของใคร อีกทั้งยังทรงตั้งเมืองจำลอง “ดุสิตธานี” ขึ้น เพื่อปลูกฝังให้รู้จักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ในสมัยรัชกาลที่ 7 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับรู้กระแสประชาธิปไตยที่รุนแรงยิ่งขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ จึงทรงพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้ราษฎรในวันที่ 6 เมษายน 2475 อันเป็นวันครบ 150 ปีของราชวงศ์จักรี ทรงมอบให้ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ จัดร่างรัฐธรรมนูญ แต่ถูกคัดค้านโดยพวกหัวเก่าที่มีพระยาศรีวิสารวาจา ปลัดทูลฉลอง และนายเรมอนด์ บี สตีเวนส์ ที่ปรึกษา เป็นผู้นำ ว่าเสี่ยงเรียกร้องรัฐธรรมนูญเป็นของคนเพียงกลุ่มเดียว ไม่ใช่เสียงของคนส่วนใหญ่ รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงแท้งไป

ในที่สุดประเทศไทยก็มีระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้นจนได้ในอีก 3 เดือนเศษต่อมา เมื่อคณะราษฎรซึ่งเริ่มก่อตัวในฝรั่งเศส เมื่อกลับมาเผยแพร่แนวความคิดในประเทศไทย มีนายทหารหัวก้าวหน้าเข้าร่วมด้วย จนยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองได้สำเร็จ แรกมีประชาธิปไตยในสยาม จึงไม่ใช่คณะราษฎรทำให้เกิดขึ้นในทันทีทันใด หรือเป็นผู้นำรูปแบบสำเร็จรูปจากต่างประเทศมาให้ แต่ได้มีการตื่นตัวและพัฒนาความคิดในกลุ่มปัญญาชน รวมทั้งพระมหากษัตริย์เองมาหลายรัชกาลแล้ว ก่อนจะมาเป็นจริงได้ในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ในระบอบประชาธิปไตย พระมหากษัตริย์ยังทรงดำรงตำแหน่งประมุขของประเทศ แต่ก็ถูกลดพระราชอำนาจลงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ ไม่สามารถใช้อำนาจทางการเมืองด้วยพระองค์เอง รัฐธรรมนูญกำหนดให้ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติผ่านทางรัฐสภา ใช้อำนาจบริหารผ่านทางคณะรัฐมนตรี และใช้อำนาจตุลาการผ่านทางศาล พระมหากษัตริย์จึงทรงอยู่เหนือการเมือง มีหน้าที่เพียงให้คำปรึกษา ถ้าผู้ใช้อำนาจทั้ง 3 นั้นต้องการคำปรึกษา รัฐธรรมนูญของไทยทุกฉบับได้บัญญัติเกี่ยวกับสถานะของพระมหากษัตริย์เหมือนๆ กันว่า

พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะล่วงละเมิดไม่ได้

ผู้ใดจะฟ้องร้องหรือกล่าวหาพระมหากษัตริย์ในทางใด ๆ มิได้

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของประเทศ

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นศาสนูปถัมภก

พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย

ในรัฐธรรมนูญ พระมหากษัตริย์จึงเป็นเพียงสัญลักษณ์สูงสุดของประชาชน ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุ หรือพระธรรมโกศาจารย์ ได้แสดงปาฐกถาธรรมทางวิทยุกระจายเสียง แห่งประเทศไทย เรื่อง “การตามรอยพระยุคลบาทโดยทศพิธราชธรรม” เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2530 เวลา 08.00-08.30น. มีความตอนหนึ่งว่า

“เรามีหลักเกณฑ์ว่า ระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข คือมีการเป็นผู้นำ แต่แล้วมันก็กระทบความรู้สึกละอย่างหนึ่ง คือว่ารัฐธรรมนูญมิได้ถวายพระราชอำนาจในการเป็นผู้นำโดยประการทั้งปวง ยังควบคุมอยู่บางอย่าง แต่ถึงอย่างนั้นก็ไม่สูญเสียการเป็นผู้นำ เพราะว่าการนำได้อีกหลายทาง หลายอย่างหลายประการ แม้จะไม่มีอำนาจทางการเมืองอย่างสมบูรณ์ แต่ก็มีโอกาสที่จะนำในทางเศรษฐกิจ ในทางพัฒนา ในทางวัฒนธรรม ในทางการศึกษา อะไรๆ ซึ่งดีไปกว่าการเมืองซึ่งเป็นเรื่องหลอกลวง เรียกว่าเป็นผู้นำในทางวิญญาณ เป็นผู้นำในทางวิญญาณ ฟังดูให้ดี ๆ ว่าการทำให้เกิดความถูกต้องในทางจิตใจในการดำเนินชีวิต นี่เป็นการนำในทางวิญญาณ เราทั้งหลายสามารถที่จะถวายโอกาส หรือทำให้เกิดโอกาส จนพระประมุขแห่งชาติ สามารถจะนำได้อย่างเต็มที่ ครอบคลุมทุกอย่างที่จะทำให้เกิดความสุข ความเจริญ เราทั้งหลาย สามารถทำให้เกิดโอกาสแก่การนำโอกาสนั้น ถวายแก่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารแห่งประเทศ ไทย จะได้ทรงนำได้ตามพระราชประสงค์ พระราชประสงค์ใดล้วนแต่เป็นพระประสงค์ที่ดี ที่ถูกต้อง เราก็ถวายโอกาสแห่งการนำอันถูกต้อง และเราก็ถือโอกาสประพาดตามอย่างถูกต้อง คือประพาดตามพระองค์ในการบำเพ็ญทศพิธราชธรรม” เป็นที่ประจักษ์แจ้งกันแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงเป็นที่รักเคารพและเทิดทูนสูงสุดของชาวไทย ทรงปฏิบัติธรรมซึ่งพุทธศาสนากำหนดไว้ว่า เป็นธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์โดยครบถ้วน อย่างจริงจังและสม่ำเสมอ เป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างให้พสกนิกรประพาดตาม ทรงเข้าถึงประชาชนทั่วประเทศอย่างใกล้ชิด ในการเสด็จออกเยี่ยมเยียนประชาชนนั้น นอกจากไม่เหลือ ลักษณะของสมมติเทพแล้ว ทั้งพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีนาถยังอ่อนน้อมไม่ถือพระองค์กับ พสกนิกร ทรงให้ราษฎร “จับมือถือแขน” หลายคนดีใจที่มีวาสนาได้พบก้มขอจับหรือจูบพระหัตถ์ ทั้งสองพระองค์ก็ทรงยื่นพระหัตถ์ให้ และ “นบฏาติ” ตามธรรมเนียมไทย ทรงทักทายผู้สูงอายุว่า ลุง ป้า ตา ยาย จนเกิดสถานะใหม่ของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน คือไม่เหลือช่องว่างระหว่างกษัตริย์กับประชาชน เป็นความใกล้ชิดที่ผูกพันด้วยความรักภักดี เชื่อมมั่น ในความบริสุทธิ์แห่งพระราชหฤทัย และซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอันประมาณมิได้จึงมีคำพูด กันว่า คนไทยโชคดีที่มีพระมหากษัตริย์ ซึ่งไม่ใช่คำพูดของคนไทยเราเท่านั้น ยังเป็นคำพูดของ ชาวโลกด้วย

สุวัฒน์ อัสวไชยชาญ (ออนไลน์, 2562) กล่าวว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรมกับสังคมไทย ว่าตามที่ทุกคนที่ได้ติดตามพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันที่ 4, 5 และ 6 พฤษภาคม พุทธศักราช 2562 เชื่อว่าคงรู้สึกปีติอย่างสูงสุดกับภาพงานพระราชพิธีตามขนบธรรมเนียมแห่งชาติดิยอัน สืบทอดมายาวนานหลายร้อยปี และยิ่งโลกสมัยปัจจุบัน นี่คงเป็นพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ อันนับเป็นหนึ่งเดียวในโลก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมทั้งของคนไทยและของโลก ขณะที่ภาพพระ จริยาวัตรอันสง่างามและรอยแย้มพระสรวลแห่งองค์พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี รัชกาลที่ 10 และความอบอุ่นของพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ในช่วงงานพระราชพิธี จักเป็นที่จดและจำของพสก นิกรชาวไทยไปอีกนาน นอกจากพระปฐมบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้า เจ้าอยู่หัวอันจับใจแล้ว วันที่ 5 พฤษภาคม พสกนิกรอย่างเราจะได้มีโอกาสสดับฟังพระธรรมเทศนา จากสมเด็จพระสังฆราช เรื่อง “ทศพิธราชธรรม” ที่หาโอกาสฟังได้ยาก ด้วยเป็นพระราชธรรมที่มีมา แต่โบราณกษัตริย์ ตามความเชื่อที่ว่ากษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม พระบารมีก็จักแผ่ไพศาล ในอีก มุมหนึ่งยังถือว่าทศพิธราชธรรมเป็นคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง หรือใช้ได้กับผู้นำ ผู้บริหาร ขององค์กรใด ๆ ในสังคมสมัยใหม่เก็บความจากพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระสังฆราชไว้โดยย่อ

1. ทาน หมายถึง การให้ ให้การดูแลผู้ได้ปกครองด้วยวัตถุประสงค์ตามความเหมาะสมกับ แต่ละบุคคล และยังรวมถึงการให้ความคิดหรือธรรมที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม
2. ศีล หมายถึง อย่างน้อยคือการรักษาศีล 5 การไม่ประพฤติดุจริต ไม่ทำผิดกฎหมาย หรือจารีตประเพณี
3. บริจาค หมายถึง การเสียสละสิ่งไม่เป็นประโยชน์ หรือเป็นประโยชน์ เพื่อสิ่งที่เป็น ประโยชน์ใหญ่กว่า และเพื่อจะรักษารัชมะ ก็พึงสละทรัพย์ อวัยวะ และแม้ชีวิตได้ทั้งสิ้น
4. อาชวะ หมายถึง ความซื่อตรง ซื่อตรงในการงานตามหน้าที่ซื่อสัตย์สุจริตต่อญาติมิตร พี่น้องและผู้ใต้ปกครอง ไม่หลอกลวงประทุษร้ายโดยยอชิตธรรม
5. มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยน มีทำที่อ่อนโยน ละมุนละม่อม ไม่ถือตัว รับฟังความเห็นของผู้อื่นด้วยความตั้งใจถ้วนถ้วนถ้าดีก็ควรอนุโมทนาและปฏิบัติตาม และควรมี ความอ่อนน้อมท่านผู้เจริญโดยวัยและคุณความดี
6. คบะ หมายถึง การกำจัดความเกียจคร้านและความชั่ว ต้องพากเพียรและมีจิตใจมั่นคง ในการปฏิบัติหน้าที่อย่างสม่ำเสมอและทำให้ดียิ่งขึ้น
7. อักโกธะ หมายถึง ความไม่มักโกรธ มีเมตตาสูง ไม่ก่อเวรภัยแก่ผู้อื่น แม้จะมีเหตุ ให้โกรธ ก็พึงข่มใจให้สงบ ไม่ทำกิริยาไม่น่ารัก ไม่น่าเคารพ

8. อวิหิงสา หมายถึง การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ตลอดจนสรรพสัตว์ให้ตกทุกข์ได้ยาก ไม่สร้างความทุกข์แก่เพื่อนมนุษย์ หรือสัตว์ เพียงเพื่อความสนุก ไม่ขู่ครีตราษฎรอย่างเหลือกำลัง ต้องดูแลผู้ได้ปกครองดูแลบิณฑบาต

9. ขันติ หมายถึง ความอดทนต่อสิ่งที่ควรอดทน อดทนต่อความโลภ ความโกรธ ความหลง ต้องอดทนต่อผู้กับกิเลส อดทนต่อถ้อยคำติณินินทา

10. อวิโรธนะ หมายถึง การไม่ปฏิบัติให้ผิดจากการที่ถูกที่ตรง รักษาหลักกฎกติกา ไม่ให้เกิดความอหิวาธรรม ขกย่องผู้กระทำดีที่สมควรได้รับการยกย่อง ตำราบผู้กระทำผิด ไม่ใช่อำนาจข่มเหงผู้อื่นด้วยความลำเอียงี่ประการ คือ ความชอบ ความซ้ง ความกลัว และความเขลา

จากแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรมกับสังคมไทย มีมาอย่างยาวนาน เป็นหลักธรรมสำหรับการปกครองที่พระพุทธศาสนาได้แสดงว่ามีลักษณะเป็นกลาง ๆ สามารถนำมาปรับใช้ได้กับการปกครองทุกรูปแบบ เพื่อความร่มเย็นเป็นสุข อันจะไม่ก่อให้เกิดความเสื่อม แต่ก่อให้เกิดความเจริญอย่างเดียว

หลักธรรมทศพิธราชธรรมกับการมีส่วนร่วมของครู

พระมหาพรหมชา ฐมฺมหาโส (นิธิบุญยากร) (2556: 34-80) กล่าวว่า หลักธรรมทศพิธราชธรรม หมายถึง หลักการ หรือหลักปฏิบัติที่ผู้นำ บุคคลที่จะทำให้อาณาประชาราษฎร์เกิดความยินดีโดยชอบธรรม กล่าวตามนัยนี้ คือผู้นำ หรือบุคคลที่จะทำให้อาณาประชาราษฎร์เกิดความพึงพอใจใน ซึ่งมี 10 ประการ ดังนี้

1. รู้จักให้ (ทาน) หมายถึง สละทรัพย์สิ่งของบำรุง เลี้ยงดูช่วยเหลือเกื้อกูล และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่บุคคลอื่น ๆ การที่ผู้นำ ผู้บริหาร หรือผู้ปกครองจะสร้างการยอมรับนับถือแก่บุคคลอื่น ๆ ได้นั้น เพื่อให้การบริหารเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลนั้น สิ่งแรกที่ผู้นำจะต้องกระทำ คือ “การสร้างเชื่อมั่น” (Trust) ซึ่งความเชื่อมั่นจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดี (Relationship) ระหว่างผู้นำและผู้ตามจนทำให้ผู้ตามเกิดความกล้าในการที่จะแสดงศักยภาพของตัวเองออกมาโดยไม่หวั่นเกรงอำนาจของผู้นำ

2. รู้จักควบคุมพฤติกรรม (ศีล) หมายถึง การสำรวมพฤติกรรมทางกาย และการระมัดระวังในการใช้คำพูดต่อสาธารณะ เพราะพฤติกรรมทั้งทางกายและวาจา นั้น จะมีผลต่อการเป็นแบบอย่าง (Role Model) ในการนำต่อกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชน และสังคม อีกทั้งจะนำมาซึ่งการเคารพนับถือ และเชื่อมั่นจากผู้อื่นเพิ่มมากยิ่งขึ้น คำว่า “ศีล” ของผู้นำนั้น เป็นการสะท้อนแง่มุมส่วนตัวของผู้นำเอง (Personality) และสะท้อนแง่มุมของผู้นำที่จะต้องฉายภาพความเป็นตัวตนต่อการควบคุมพฤติกรรม ทั้งการแสดงออก และการพูดต่อสาธารณะ ในขณะเดียวกันหาก

มองในอีกมุมหนึ่ง คิดเป็นหลักปฏิบัติที่สามารถยืนยันคุณค่าของตัวผู้นำ เองว่ามีคุณลักษณะที่ทำให้สังคมเกิดความไว้วางใจได้

3. รู้จักเสียสละ (ปริจาคะ) หมายถึง การที่จะเป็นผู้นำ หรือ ผู้ปกครองที่สมบูรณ์นั้น ผู้นำ จำเป็นต้องเสียสละความสุขสำราญ หรือผลประโยชน์ส่วนตน และความต้องการส่วนตน หรือกลุ่มของตน โดยผู้นำที่แท้จริงนั้นสามารถเสียสละได้แม้กระทั่งชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่า “จงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ จงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต และจงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม” ซึ่งการดำรงตนให้เหมาะสมแก่ความเป็น “ธรรมราชา” นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเสียสละความสุข และผลประโยชน์ส่วนตน เพื่ออุทิศตัว อุทิศตนเพื่อประโยชน์ของมหาชน ดังปฐมบรมราชโองการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตรัสว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

4. รู้จักซื่อตรง (อาชชวะ) หมายถึง ซื่อตรงทรงสัตย์ ไร้มายา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน คำว่า “ซื่อตรง” ในบริบทนี้หมายถึง “ความซื่อตรงต่อธรรม” ไม่ได้หมายถึงการซื่อตรงต่อคน ซึ่งลักษณะการซื่อตรงนั้นเหมือนกับกระสวยของการทอดผ้าด้วยลูก เมื่อใดก็ตามที่คนทอดผ้าคันกระสวยเข้าไปในลูกแล้ว ตัวกระสวยวิ่งตรงออกไปอีกด้านของลูกโดยไม่ติดขัดกับด้านใดด้านหนึ่งของตัวผ้า ลักษณะเช่นนี้ เราเรียกว่า “ซื่อตรง”

5. รู้จักอ่อนโยน (มัททวะ) หมายถึง การที่ผู้นำจะต้องมีอัธยาศัยไมตรีที่ไม่เย่อหยิ่ง หยาบคาย กระด้างกระเดื่อง ถือตัว ถือตน มีความงามสง่าในท่วงทีกริยาสุภาพ นุ่มนวล ละมุน ละไม ในการดำรงตัวดำรงตนเป็นผู้นำนั้น คุณลักษณะของความอ่อนโยนเป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปรับท่าทีของผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่าทีดังกล่าวเริ่มต้นจากใจของบุคคลที่เป็นผู้นำที่พร้อมจะอ่อนน้อมถ่อมตน และเริ่มต้นที่จะอ่อนโยนเข้าไปหากกลุ่มคนต่าง ๆ เพื่อสร้างการยอมรับ และชักจูงกลุ่มคนต่าง ๆ ไปสู่เป้าหมายร่วมกัน เพราะการจะนำ คนไปสู่เป้าหมายเดียวกันนั้น ย่อมเป็นไปได้ไม่ได้เลยที่จะใช้ความแข็งกระด้างเป็นเครื่องมือในการเชื่อมสมาน

6. รู้จักยับยั้งชั่งใจ (ตปะ) หมายถึง ผู้นำ หรือ ผู้ปกครอง จำเป็นจะต้องหมั่นฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้สามารถทนต่อกิเลส หรือสิ่งชั่วร้ายที่เข้า มากระทบจิตใจ ช่มใจมิให้ความอยากได้ (ตัณหา) อยากใหญ่ (มานะ) และจิตใจที่คับแคบ (ทิฐิ) เข้ามาครอบครอง และอย่ายึดใจ อีกทั้งมีจิตใจที่มั่นคง สามารถระงับยับยั้ง ช่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญ และความปรนเปรอ มีความเป็นวิถีชีวิตที่เสมอต้นเสมอปลาย และมุ่งมั่นตั้งใจในการดำเนินกิจกรรมที่ทรงคุณค่าแก่บุคคลอื่น ๆ ในชุมชนและสังคม

7. รู้จักระงับความโกรธ (อักโกธะ) หมายถึง ผู้นำ หรือ ผู้ปกครอง ไม่ควรแสดงอาการเกรี้ยวกราด และตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความโกรธ เพราะผลเสียที่ตามมา อันจะก่อให้เกิดการ

วินิจัยความ หรือตัดสินใจดำเนินการสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกิดความผิดพลาดจนสูญเสียความเป็นธรรม ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือนว่า “ฆ่าความโกรธเสียได้ ย่อมอยู่เป็นสุข” (โกธ ฌตฺวา สุขํ เสติ) ตัวชี้วัดสำหรับผู้นำองค์กร สำคัญที่พระองค์ต้องตรัสเช่นนี้ก็คือด้วยเหตุที่ว่า เมื่อใดก็ตามที่ผู้นำไม่สามารถฆ่าความโกรธเกลียดได้ ความโกรธจะกลายเป็นอาวุธสำคัญที่จะเข้ามาทิ่มแทงผู้นำ เพราะเมื่อใดก็ตามที่ผู้นำ เกิดความโกรธ เกลียด หรือชิงชังจะทำให้ “ความรัก” ไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มกำลัง เพื่อที่จะเปิดพื้นที่ของหัวใจให้ผู้นำ มองหรือประเมินค่ากลุ่มคนอื่น ๆ ในฐานะเป็นเพื่อนร่วมโลกที่ต้องเกิด แก่ เจ็บ และตายเฉกเช่นเดียวกัน

8. รู้จักไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา) หมายถึง การไม่บีบคั้นกดขี่ เช่น เก็บภาษีบูตริค หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเหิรอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียน ลงโทษอาชญาแก่ประชากรผู้ใดผู้หนึ่ง เพราะอาศัย ความอาฆาตเกลียดชัง คำว่า “การเบียดเบียน” ในบริบทนี้อาจจะมีนัยที่เกิดขึ้นจากตัวผู้นำเข้าไปเบียดเบียนโดยตรงและเปิดโอกาสให้กลุ่มคนที่ใกล้ชิดผู้นำได้ใช้อำนาจหน้าที่เข้าไปเบียดเบียนกลุ่มคนอื่นโดยมิชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การดำเนินนโยบายสาธารณะ” ของผู้นำ หรือ ผู้ปกครองที่ขาดความรอบคอบ และขาดการป้องกันไม่ให้เกิด การทุจริตอย่างครบวงจร จึงเปิดโอกาสให้เกิดการเบียดเบียน และเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันตามมา

9. รู้จักอดทน (ขันติ) หมายถึง การอดทนต่องานที่ยากลำบากตรากตรำ ถึงจะลำบากกายถึงน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะได้รับการช่วยและเชี้ยหยันด้วยคำเลียดสี ถากถางอย่างใดก็ตาม ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมทิ้งกรณียกิจ ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม การอดทนเป็นคุณสมบัติอันล้ำค่าอีกประการหนึ่งของผู้นำในพระพุทธศาสนาถือว่า “ความอดทน เป็นธรรมที่ทำให้ผู้นำเกิดความงาม” สิ่งสำคัญของผู้นำ หรือผู้ปกครองคือ “ความนิ่ง” เราจะหาความนิ่งได้จากที่แห่งใด หากเราไม่สามารถหาได้จากความอดทน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอดทนเพื่อที่จะรอจังหวะเพื่อวิเคราะห์เหตุผลตน ประมาณกาล ชุมชน และบุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามาแวดล้อม จะเห็นว่าในขณะที่ผู้นำ กำลังเผชิญหน้ากับ แรงเสียดทานอย่างต่อเนื่องและรุนแรงนั้น คุณสมบัติสำคัญที่จะก่อให้เกิดชัยชนะ หรือพ่ายแพ้คือ “ความอดทน”

10. รู้จักหนักแน่น (อวิโรธนะ) หมายถึง การวางใจให้หนักแน่นในธรรม ให้คงที่ ไม่มี ความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำ ที่ดีร้าย ลากตักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใด ๆ สถิตย์มั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรมคือ ความเที่ยงธรรมที่ดี นิติธรรมคือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่ดี ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป หลักการของการเป็นผู้นำ ในข้อนี้ถือได้ว่าเป็นหลักการขั้นสูงสุดสำหรับบุคคลที่จะได้รับการแต่งตั้ง หรือสมมติขึ้นสู่ตำแหน่งของผู้นำ และ ผู้นำจำเป็นจะต้องยึดหลักการนี้เอาไว้ให้มั่นคง

จากแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า การนำหลักธรรมทศพิธราชธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษากับการมีส่วนร่วมของครูหลักธรรมทศพิธราชธรรมนั้นเปรียบเสมือนหลักธรรมอันเป็นเครื่องจรรโลงสังคม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาพึงนำมาเป็นหลักในการบริหารงานภายในองค์กรไม่ว่าจะเป็นองค์กรที่มีขนาดเล็กหรือองค์กรขนาดใหญ่ เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่สร้างความสงบสุข สนิทสามัคคี สร้างความเกื้อกูลกันและเชื่อมสัมพันธ์กันของคนในสังคม ดังนั้นการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาโดยนำหลักธรรมนี้มาใช้ควรพิจารณา ดังนี้

หลักธรรมทศพิธราชธรรม หมายถึง คุณธรรมประจำตนของผู้บริหาร นักปกครอง ผู้นำให้มีความเป็นไปโดยธรรมและยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ประชาชนจนเกิดความชื่นชมยินดี มี 10 ด้านดังนี้

1. การให้ หมายถึง คือ การสละทรัพย์สิ่งของ การช่วยเหลือเกื้อกูล การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่บุคคลอื่น ๆ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สร้างการยอมรับนับถือแก่บุคคลอื่น ๆ การสร้างความเชื่อมั่น
2. ควบคุมพฤติกรรม หมายถึง การสำรวมพฤติกรรมทางกาย การระมัดระวังในการใช้คำพูดต่อสาธารณะ ควรแก่การเคารพนับถือ บุคลิกภาพที่ดี มีความเชื่อมั่นในตัวเอง มีความเชื่อมั่นในผู้อื่น
3. เสียสละ หมายถึง การเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การอุทิศตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม การแสวงหาทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
4. ซื่อตรง หมายถึง ทำงานด้วยความตรงไปตรงมา ความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่ ความจริงใจ ไม่หลอกลวง ไม่โกหก มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ ความยุติธรรม ความไม่เอินเอียง
5. อ่อนโยน หมายถึง อภัยภัยดีมีความเป็นมิตร ความยิ้มแย้มแจ่มใส ความอารมณ์ดี ความไม่เย่อหยิ่ง ความไม่หยาบคาย ความไม่ถือตัวถือตน มีความงามสง่าในท่วงทีการริยา มีความสุภาพนุ่มนวลละมุนละไม มีมารยาท มีความเมตตา มีความอ่อนน้อมถ่อมตน
6. ยับยั้งชั่งใจ หมายถึง ความไม่หลงในอำนาจ ลาภ ยศ ความไม่หลงในสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ไม่ลุ่มหลงในความโลภ อวดตนอวดกลั่นต่อสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ความเสมอต้น เสมอปลายในการทำงาน ความมุ่งมั่นตั้งใจทำงานด้วยความทุ่มเท
7. ระวังความโกรธ หมายถึง ไม่แสดงอาการเกรี้ยวกราด ไม่มีอารมณ์ฉุนเฉียว หุนหัน พลันเล่น ไม่มีความเกลียดชัง ไม่มีความอิจฉาริษยา

8. ไม่เบียดเบียน หมายถึง ไม่บีบบังคับกดขี่ ไม่หลงระเหิรอำนาจขาดความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษผู้ใด ไม่ใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น รักความสงบสุข

9. อุดทน หมายถึง มีความวิริยะอุตสาหะต่อการทำงาน อุดทนต่อการทำงาน อุดทนต่อการติเตียน ว่าร้าย นินทา ถ้อยคำเลียดสี ถากถาง อุดทนต่อแรงกดดัน มีความนิ่ง สุขุม

10. หนักแน่น หมายถึง มีอุดมการณ์ในการทำงาน มีอุดมการณ์ในการใช้ชีวิต ไม่เอนเอียง หวั่นไหวไปตามสิ่งต่าง ๆ ไม่ประพฤติดนให้เสื่อมเกียรติ ยึดมั่นตามหลักคำสอนของศาสนา

การมีส่วนร่วมของครู

ความหมายของการมีส่วนร่วมของครู

สรยุทธ จินสุข (ออนไลน์, 2553) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลในขั้นตอนต่าง ๆ ของการดำเนินกิจกรรมอย่างหนึ่งการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนที่เป็นไปในรูปของผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมกระทำให้เกิดผลของกิจกรรมที่เข้าร่วมมิใช่เป็นผู้ร่วมคิดตัดสินใจหรือผู้ได้รับประโยชน์เท่านั้น

สมเดช สีแสง (2553 : 22) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การบริหารที่เปิดโอกาสให้ พนักงานทุกระดับได้มีส่วนร่วมในการบริหารกิจการภายในขอบเขตหน้าที่ของตน ซึ่งเป็นหลักการ สำคัญของการบริหารแบบใหม่ที่เรียกว่า การบริหารคุณภาพทั่วทั้งองค์กร (Total Quality Control หรือ TQC)

สมยศ นาวิการ (2553 : 1) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการของการให้ ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ เน้นการมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของบุคคลใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญของพวกเขาในการแก้ปัญหา ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิดของการแบ่งอำนาจหน้าที่ อันถือว่าผู้บริหารแบ่งอำนาจหน้าที่การบริหารให้เข้ากับ ผู้ได้บังคับบัญชา และต้องการให้ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงในกระบวนการตัดสินใจ

จินตวีร์ เกษมสุข (2554 : 19-21) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคลได้มีส่วนช่วยเหลือระหว่างกัน ด้วยจิตใจและอารมณ์ของแต่ละบุคคลในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงาน และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อการรวมในการบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของสังคม

องค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น (2554 : 5) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน การพัฒนาทั้งในการแก้ไขปัญหา และป้องกันปัญหาโดยเปิดโอกาสให้ มีส่วนร่วมในการริเริ่ม ร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผน

ร่วมตัดสินใจ และปฏิบัติตามแผน ร่วมตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐทุกระดับ ร่วมติดตาม ประเมินผล และรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงประชาชน ชุมชน และเครือข่าย ทุกรูปแบบในพื้นที่

วันชัย วัฒนศัพท์ (2555 : 5) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การทำให้ข้อมูลไปถึง สาธารณชน บ่อยครั้งที่มีการใช้คำนี้อธิบายถึง การประชาพิจารณ์ (public hearings) ซึ่งได้เปิด โอกาสให้สาธารณชนได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องที่องค์การประสงค์จะดำเนินการ คำนี้ยังใช้เพื่อ แสดงนัยถึงการบรรลุข้อตกลงร่วมกันกับสาธารณชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการนั้น

วชิรวัชร งามละม่อม (ออนไลน์, 2559) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาส ให้ประชาชนทุกภาคส่วนร่วมมือกันการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การติดตามตรวจสอบ และการประเมินผลร่วมกันเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เสมอภาคนำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขพัฒนางาน เพื่อพัฒนาหรือใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความเชี่ยวชาญของแต่ละคนในการแก้ปัญหาของชุมชน และพัฒนางานในกลุ่มให้มีความโปร่งใส และให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป

จุฬารัตน เติมผล (2561 : 10-12) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การได้เข้าไปมี ส่วนเกี่ยวข้อง ที่อาจเป็นการเข้าร่วมแบบทางตรง หรือการเข้าร่วมแบบทางอ้อม ในการทำกิจกรรม ใด กิจกรรมหนึ่งก็ได้ โดยอาจจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนหรือองค์กรประชาชนได้อาสาเข้ามา มีส่วนร่วมดำเนินงานกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เริ่มตั้งแต่การร่วมกันคิด การร่วมกันตัดสินใจ การร่วมกันลงมือปฏิบัติ โดยที่มีความเข้าใจปัญหาของตน และตระหนักถึงสิทธิของตน การมีส่วน ร่วม เกี่ยวข้องในด้านจิตใจ และด้านอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลในสถานการณ์กลุ่ม ที่จะกระตุ้นให้ เกิดการสร้างสรรค์ที่จะกระทำในสิ่งที่บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม และแบ่งความรับผิดชอบกันระหว่าง สมาชิกในกลุ่มทำให้เกิดการมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดความพอใจของสมาชิก และมีแรงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จ ตลอดจนทำให้เขาได้รับการยอมรับ มีความรับผิดชอบ และเกิดความนับถือตนเองมากขึ้น ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิก การมีส่วน ร่วม จึงหมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอาจเป็นการเข้าร่วม แบบทางตรง หรือทางอ้อมก็ได้ และยังเป็นวิธีการที่ผู้นำจะสามารถนำมาปรับใช้ในการจูงใจ และสร้างขวัญกำลังใจให้แก่สมาชิก เป็นกลยุทธ์ที่จะช่วยให้มีแรงจูงใจในการดำเนินงานมากขึ้น การเข้าไปมีส่วนร่วม ยังทำให้เกิดทัศนคติต่อการดำเนินกิจกรรมดีขึ้น ส่งผลให้สมาชิกเกิดความพอใจ เกิดความผูกพัน และมีแรงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จ

สมบัติ นามบุรี (2562 : 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ทุก ๆ คนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงาน การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม

โดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และปฏิบัติตามแผนการ หรือโครงการต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ

เออร์วิน (Erwin, 1976 : 138) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงาน การพัฒนาการร่วมคิด ตัดสินใจ การแก้ปัญหาของตนเอง ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

จากแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลในองค์กร หรือต่างองค์กร ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมดำเนินการ การร่วมวางแผน การร่วมรับผลประโยชน์ การร่วมตัดสินใจ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งอำนาจหน้าที่ ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ที่จะกระทำในสิ่งที่บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน เพื่อให้กลุ่มบรรลุตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และคุณภาพมากที่สุด

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของครู

สนธยา พลศรี (2550 : 22) กล่าวถึง ความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้หลายประการ ดังนี้

1. เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ เป็นสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนมีโอกาสได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกระดับ
2. สอดคล้องกับปรัชญา แนวความคิด และหลักการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน
3. เป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จนโยบายของรัฐบาลในเรื่องการกระจายอำนาจไปสู่ ประชาชนและท้องถิ่น
4. นำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน
5. ทำให้ดำเนินการพัฒนาชุมชนได้ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชนและชุมชน
6. เป็นการพัฒนาศักยภาพบุคคล กลุ่ม และองค์กรในชุมชนให้มีประสิทธิภาพ
7. เป็นการสร้างความพึงพอใจร่วมกัน มีความชอบธรรม เป็นที่ยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม ไม่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชน
8. ทำให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความรับผิดชอบ และความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน
9. เป็นกระบวนการสำคัญในการสนับสนุนและส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนให้ประสบความสำเร็จ

10. ช่วยแบ่งเบาภาระของภาครัฐ เพราะเป็นการพัฒนาคนในชุมชน โดยคนในชุมชน และเพื่อคนในชุมชนอย่างแท้จริง ภาครัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุนในบางส่วนเท่านั้น

จินตวิรี เกษมสุข (2554 : 19-21) กล่าวว่า ความสำคัญของการมีส่วนร่วม คือ

1. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) คือ ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการ แจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการนั้น รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการนั้น

2. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) คือ การมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและซึ่งได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากยิ่งขึ้น

3. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) คือ การมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาเหตุผลในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้น ซึ่งมีหลายรูปแบบ ได้แก่

3.1 การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) คือ การประชุมโดยจัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการนั้น ๆ โดยเจ้าของโครงการหรือเจ้าของกิจกรรมจะต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมในการประชุม เพื่ออธิบายให้ที่ประชุมทราบถึงลักษณะของโครงการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นและตอบข้อซักถาม

3.2 การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) คือ การดำเนินโครงการนั้น สำหรับโครงการที่มีข้อโต้แย้งในเชิงวิชาการ จำเป็นจะต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากภายนอกมาช่วยอธิบายและให้ความเห็นต่อโครงการ ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมต้องได้รับทราบผลดังกล่าวด้วย

3.3 การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) คือ การเป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผยไม่มีการปิดบัง ทั้งฝ่ายเจ้าของโครงการและฝ่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการนั้น ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจน และแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบโดยทั่วกัน

4. การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) คือ การเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทในการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการที่เป็นผู้แทนของประชาชนในพื้นที่

ฮอย และมิสเกล (Hoy and Miskel, 2001 : 341) กล่าวว่า ความสำคัญการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของครูว่าจะช่วยให้เกิดการปรับปรุงผลผลิตให้เพิ่มขึ้นได้ ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของครูมีดังนี้

1. การเปิดโอกาสใหม่ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ครูมีขวัญกำลังใจและความกระตือรือร้นเพื่อโรงเรียนเพิ่มขึ้น
2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นสัมพันธภาพทางบวกที่จะทำให้ครูแต่ละคนเกิดความพึงพอใจกับอาชีพของครู
3. ครูจะชื่นชมผู้บริหารสถานศึกษาที่ให้ครูมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
4. ในการตัดสินใจที่ผิดพลาดอาจเป็นเพราะว่าเป็นการตัดสินใจที่ด้อยคุณภาพหรือเป็นเพราะครูใหญ่ยังไม่เป็นที่ยอมรับจากผู้ใต้บังคับบัญชา

จากแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้นสามารถสรุปได้ว่า ความสำคัญของการมีส่วนร่วมคือ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เข้ามาร่วมดำเนินงานในการจัดการศึกษาตั้งแต่การศึกษาปัญหา การดำเนินงาน การวางแผน การรับผลประโยชน์ การตัดสินใจ ร่วมกันเพื่อขับเคลื่อนให้การศึกษานั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ลักษณะของการมีส่วนร่วมของครู

จินตวิทย์ เกษมสุข (2554 : 19-21) กล่าวว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วม คือ เป็นเรื่องของกระบวนการ ซึ่งได้สรุปถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมได้ 4 ขั้นตอนหลักๆ ดังนี้

1. มีส่วนร่วมในการคิด ศึกษา และค้นคว้า หาปัญหาและสาเหตุของปัญหาลดจนความต้องการของชุมชน
2. มีส่วนร่วมในการวางแผนนโยบาย หรือแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม เพื่อลดและแก้ไขปัญหา
3. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และปฏิบัติงานให้บรรลุตามเป้าหมาย
4. มีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม และประเมินผลการทำงาน

โคเฮน และอัฟโฮฟฟ์ (Cohen and Uphof, 1977 : 6) จำแนกขั้นตอน หรือประเภทของการมีส่วนร่วมโดยสรุป คือ มีส่วนร่วมตัดสินใจในการวางแผน มีส่วนร่วมดำเนินการตามแผน มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการประเมินผล ดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการวางแผน สิ่งที่ต้องทำในกระบวนการตัดสินใจประการแรกคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับสำคัญ จากนั้นจึงกำหนด

นโยบาย และกลุ่มเป้าหมาย การตัดสินใจเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการต่อเนื่องตั้งแต่ระยะเริ่มต้น ระยะวางแผน และระยะดำเนินการตามแผน

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ซึ่งองค์ประกอบหนึ่งของการดำเนินงานโดยพิจารณาว่าใครจะทำประโยชน์โดยวิธีใดบ้าง เช่น การสนับสนุนทรัพยากร การบริหารงาน รวมทั้งการประสานงาน และขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ซึ่งหากจะพิจารณาความสำคัญของผลประโยชน์ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพแล้ว ยังควรพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ทั้งผลที่เกิดในทางบวก และทางลบ ซึ่งเป็นประโยชน์ และโทษต่อบุคคล และสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งมีสิ่งที่ต้องคำนึง คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างได้ เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ การดำเนินงานตามแผน การประเมินผลงาน ซึ่งความพยายาม นั้นอยู่นอกเหนือการควบคุม และกฎเกณฑ์ทางสังคม ทั้งนี้คำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก

กระทรวงศึกษาธิการ (2550 : 88-90) กล่าวว่าลักษณะของการมีส่วนร่วมมีดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยสถานศึกษาสามารถเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนจัดสร้างหลักสูตรสถานศึกษา และกำกับ ติดตามการใช้หลักสูตรสถานศึกษา

2. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การสร้างความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครองและชุมชนเป็นยุทธศาสตร์ที่จำเป็นอย่างยิ่ง ผู้บริหารและบุคลากรในสถานศึกษาควรระลึกถึงซึ่งมีหลัก 10 ประการ คือ

- 1) สร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นต่อชุมชน
- 2) ฝึกให้เป็นคนใจกว้าง และมีจิตสาธารณะ
- 3) ตระหนักในสิ่งที่จำเป็นและขาดแคลน ไม่ว่างเฉย ทุกอย่างทำได้หากตั้งใจทำ
- 4) ต้องหมั่นสร้าง และปรุงแต่งตนเองให้เป็นบุคคลที่มีเสน่ห์เป็นที่ชื่นชมศรัทธา

ของชุมชน และเพื่อนร่วมงาน

- 5) อ่อนน้อมถ่อมตน วางตัวเรียบง่าย อยู่กับชุมชน และเพื่อนร่วมงานได้ตลอดเวลา
- 6) หลีกเลี่ยงการโต้แย้งที่ไร้เหตุผล พัฒนาทักษะการประนีประนอม
- 7) ให้การต้อนรับชุมชนด้วยบรรยากาศสมิทธิภาพ

8) พัฒนา เทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนให้ลึกซึ้ง เพื่อสำรวจจุดเด่น จุดด้อย เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนา

9) หมั่นแสวงหาแหล่งงบประมาณ วัสดุ ครุภัณฑ์ จากหน่วยงาน บริษัท ห้างร้านค้า โดยใช้โครงการที่มีประสิทธิภาพ

10) สร้าง และพัฒนาค่านิยมการสร้างสัมพันธภาพกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

3. บทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มีดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในการจัด และส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งที่บ้าน และที่สถานศึกษา

2) การกำหนดนโยบาย เป้าหมายการจัดการศึกษาแก่สถานศึกษา

3) การประชาสัมพันธ์สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา

4) การเป็นผู้สนับสนุนทรัพยากร และบุคลากรในการจัดการศึกษา

5) การตรวจสอบการจัดการศึกษา

4. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ควรดำเนินการ ดังนี้

1) สำรวจความต้องการ การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน

2) การกำหนดมาตรฐานของสถานศึกษา

3) การวางแผนพัฒนาสถานศึกษาตามวิสัยทัศน์ พันธกิจ

4) กิจกรรมการปฏิบัติ คือ แนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ

5) การประเมินผล คือ การประเมินแนวทางปฏิบัติ

6) การสรุปผลการมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกัน

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และพรณทิพย์ เพชรมาก (2551 : 342) กล่าวว่า ลักษณะการมีส่วนร่วม โดยได้ข้อสรุปลักษณะการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 6 ลักษณะ ได้แก่

1. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) การมีส่วนร่วมแบบนี้ ประชาชนเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย และบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้อง และได้รับผลกระทบเพื่อรับฟัง ความคิดเห็น และการตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนี้ ยังเป็นช่องทางการกระจายข่าวสารข้อมูลไปยังประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เกิดความเข้าใจ และเพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะเพื่อประกอบทางเลือกการตัดสินใจ

3. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจ ใช้เวทีสาธารณะใน

การทำความเข้าใจ การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายวิธีการ เช่น การประชุมระดับ ชุมชน (Community Meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็นเชิงวิชาการ (Technical Meeting)

4. การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นการประชุมที่มีขั้นตอนการ ดำเนินงานที่เป็นระบบ และมีความชัดเจนมากขึ้น เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผยไม่มีการ ปิดบังของผู้ที่มีส่วนได้ และส่วนของโครงการ การประชาคม และคณะกรรมการจัดประชุมจะต้องมี องค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจน และมี การแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบอย่างชัดเจน

5. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้น ๆ ซึ่งอาจจะดำเนินการโดยการเลือกตัวแทนเข้าไปเป็นกรรมการที่มีอำนาจการตัดสินใจ

6. การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรง ในเชิงการป้องกันและแก้ไข แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้อง และการป้องกันสิทธิของตนเอง อันเนื่องมาจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่ตนเองควรจะได้รับ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ให้หลักเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้หลายประการ และประชาชนสามารถใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญทั้งในรูปแบบของปัจเจกหรือในรูปแบบกลุ่ม องค์การ ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้

ดร. สุนทรายุทธ (2551 : 540) ได้กล่าวว่า ลักษณะการมีส่วนร่วม จำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) คือ การกำหนดตามความต้องการ และจัดลำดับความสำคัญ

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) คือ การนำสิ่งที่ได้จากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมาดำเนินการด้วยวิธีการต่าง ๆ

3. การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ (Benefits) คือ การคำนึงถึงผลประโยชน์เชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ และการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่ม

จากแนวคิดที่กล่าวมานั้น ลักษณะของมีส่วนร่วม คือ การที่บุคคล ชุมชน กลุ่มบุคคล หรือ องค์การต่าง ๆ นั้น ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เข้ามามีส่วนร่วมทั้งทางตรงและทางอ้อม ในลักษณะของการบริหารจัดการหรือสนับสนุน ทรัพยากร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายกิจกรรมนั้น ๆ การดำเนินงาน การวางแผน การรับผลประโยชน์ การตัดสินใจ

ตาราง 1 การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมจากทัศนะของนักวิชาการ

นักวิชาการ แนวความคิด	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	รวม
1. การดำเนินงาน	✓	✓		✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓		✓			✓	11
2. การวางแผน				✓	✓				✓	✓			✓	✓			6
3. การร่วมรับ ผลประโยชน์	✓			✓				✓	✓				✓			✓	6
4. การประเมินผล				✓	✓		✓						✓	✓			5
5. การประชาสัมพันธ์				✓	✓	✓									✓		5
6. การเรียนรู้ร่วมกัน				✓							✓						2
7. การรับรู้ข่าวสาร				✓											✓		2
8. การปรึกษาหารือ				✓											✓		2
9. การประชุม				✓											✓		2
10. การตัดสินใจ	✓	✓	✓	✓				✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓	11
11. กำหนดนโยบาย				✓							✓	✓		✓			4
12. แบ่งหน้าที่			✓				✓										2
13. ช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน				✓													1
14. ร่วมรับผิดชอบ				✓													1
15. การแก้ไขปัญหา					✓					✓							2
16. การตรวจสอบ				✓	✓		✓							✓	✓		5
17. การติดตาม							✓			✓				✓			3

ตาราง 1 การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมจากทัศนะของนักวิชาการ (ต่อ)

นักวิชาการ แนวความคิด	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	รวม
18. สร้างความพึงพอใจร่วมกัน											✓						1
19. การพัฒนาศักยภาพของบุคคล											✓						1
20. การพัฒนาศักยภาพขององค์กร											✓						1

หมายเหตุ

[1] สรยุทธ จันสุข (ออนไลน์. 2553) , [2] สมเดช สีแสง (2553 : 22) , [3] สมยศ นาวิการ (2553 : 1) , [4] จินตวิรี เกษมสุข (2554 : 19-21) , [5] องค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น (2554 : 5) , [6] วัณชัย วัฒนศัพท์ (2555 : 5) , [7] วชิรวัชร งามละม่อม (ออนไลน์. 2559) , [8] จุฬีวรรณ เต็มผล (2561 : 10-12) , [9] สมบัติ นามบุรี (2562 : 183) , [10] เออร์วิน (Erwin, 1976 : 138) , [11] สนธยา พลศรี (2550 : 22) , [12] ฮอย และมิสเกล (Hoy and Miskel. 2001 : 341) , [13] โคเฮน และอัฟโฮฟฟ์ (Cohen and Uphof. 1977 : 6) , [14] กระทรวงศึกษาธิการ (2551 : 88-90) , [15] ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และพรณทิพย์ เพชรมาก (2551 : 34) , [16] ธร สุนทรายุทธ (2551 : 540)

จากตาราง 1 ผลการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมแนวคิดของนักวิชาการพบว่าการมีส่วนร่วมมี 20 ตัวบ่งชี้ เมื่อพิจารณาความถี่ของตัวบ่งชี้ สรุปได้ว่ามีตัวบ่งชี้ 4 ด้านที่มีความถี่สูงจำนวน 5-12 ความถี่คือ 1) การดำเนินงาน 2) การวางแผน 3) การร่วมรับผลประโยชน์ และ 4) การตัดสินใจ ดังนั้นการศึกษามีการมีส่วนร่วมของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1 ผู้วิจัยจึงได้สรุปตัวแปรออกมาทั้ง 4 ด้านคือ 1) การดำเนินงาน 2) การวางแผน 3) การร่วมรับผลประโยชน์ และ 4) การตัดสินใจ มาเป็นตัวแปรในการศึกษาครั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมสำหรับสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1 โดยมีรายละเอียดเนื้อหา ดังนี้

1. ด้านการดำเนินงาน

สนชฯ พลศรี (2550 : 22) กล่าวถึง ความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้หลายประการ ดังนี้

1. เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ เป็นสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนมีโอกาสดำเนินการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกระดับ
2. สอดคล้องกับปรัชญา แนวความคิด และหลักการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน
3. เป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จนโยบายของรัฐบาลในเรื่องการกระจายอำนาจไปสู่ประชาชนและท้องถิ่น
4. นำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน
5. ทำให้ดำเนินการพัฒนาชุมชนได้ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชนและชุมชน
6. เป็นการพัฒนาศักยภาพบุคคล กลุ่ม และองค์กรในชุมชนให้มีประสิทธิภาพ
7. เป็นการสร้างความพึงพอใจร่วมกัน มีความชอบธรรม เป็นที่ยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม ไม่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชน
8. ทำให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความรับผิดชอบ และความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน
9. เป็นกระบวนการสำคัญในการสนับสนุนและส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนให้ประสบความสำเร็จ
10. ช่วยแบ่งเบาภาระของภาครัฐ เพราะเป็นการพัฒนาคนในชุมชน โดยคนในชุมชน และเพื่อคนในชุมชนอย่างแท้จริง ภาครัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุนในบางส่วนเท่านั้น

สรยุทธ จันสุข (ออนไลน์, 2553) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลในขั้นตอนต่าง ๆ ของการดำเนินกิจกรรมอย่างหนึ่งการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนที่เป็นไปในรูปของผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมกระทำให้เกิดผลของกิจกรรมที่เข้าร่วมมิใช่เป็นผู้ร่วมคิดตัดสินใจหรือผู้ได้รับประโยชน์เท่านั้น

สมเดช สีแสง (2553 : 22) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การบริหารที่เปิดโอกาสให้พนักงานทุกระดับได้มีส่วนร่วมในการบริหารกิจการภายในขอบเขตหน้าที่ของตน ซึ่งเป็นหลักการ สำคัญของการบริหารแบบใหม่ที่เรียกว่า การบริหารคุณภาพทั่วทั้งองค์การ (Total Quality Control หรือ TQC)

จินตวิทย์ เกษมสุข (2554 : 19-21) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึงการเปิดโอกาสให้บุคคล ได้มีส่วนช่วยเหลือระหว่างกัน ด้วยจิตใจและอารมณ์ของแต่ละบุคคลในการร่วมคิด

ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงานและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมในการบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของสังคม

องค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น (2554 : 5) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน การพัฒนาทั้งในการแก้ไขปัญหา และป้องกันปัญหาโดยเปิดโอกาสให้ มีส่วนร่วมในการริเริ่ม ร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ และปฏิบัติตามแผน ร่วมตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐทุกระดับ ร่วมติดตาม ประเมินผล และรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงประชาชน ชุมชน และเครือข่าย ทุกรูปแบบในพื้นที่

วชิรวัชร งามละม่อม (ออนไลน์. 2559) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกภาคส่วนร่วมมือกันการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การติดตาม ตรวจสอบ และการประเมินผลร่วมกันเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เสมอภาคนำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไข พัฒนางานเพื่อพัฒนาหรือใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความเชี่ยวชาญของแต่ละคนในการแก้ปัญหา ของชุมชนและพัฒนางานในกลุ่มให้มีความโปร่งใส และให้มีประสิทธิภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไป

จุฬารัตน์ เต็มผล (2561 : 10-12) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การได้เข้าไปมี เกี่ยวข้อง ที่อาจเป็นการเข้าร่วมแบบทางตรง หรือการเข้าร่วมแบบทางอ้อม ในการทำกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งก็ได้ โดยอาจจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนหรือองค์กรประชาชนได้อาสาเข้ามา มี ส่วนร่วมดำเนินงานกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เริ่มตั้งแต่การร่วมกันคิด การร่วมกันตัดสินใจ การร่วมกันลงมือปฏิบัติ โดยที่มีความเข้าใจปัญหาของตน และตระหนักถึงสิทธิของตน การมีส่วนร่วม เกี่ยวข้องในด้านจิตใจ และด้านอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลในสถานการณ์กลุ่ม ที่จะกระตุ้นให้ เกิดการสร้างสรรค์ที่จะกระทำในสิ่งที่บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม และแบ่งความรับผิดชอบกันระหว่าง สมาชิกในกลุ่มทำให้เกิดการมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดความพอใจของสมาชิก และมีแรงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จ ตลอดจนทำให้เขาได้รับการยอมรับ มีความรับผิดชอบ และเกิด ความนับถือตนเองมากขึ้น ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิก การมีส่วนร่วม จึงหมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอาจเป็นการเข้าร่วม แบบทางตรง หรือทางอ้อมก็ได้ และยังเป็นวิธีการที่ผู้นำจะสามารถนำมาปรับใช้ในการจูงใจ และสร้างขวัญกำลังใจให้แก่สมาชิก เป็นกลยุทธ์ที่จะช่วยให้มีแรงจูงใจในการดำเนินงานมากขึ้น การเข้าไปมีส่วนร่วม ยังทำให้เกิดทัศนคติต่อการดำเนินกิจกรรมดีขึ้น ส่งผลให้สมาชิกเกิดความพอใจ เกิดความผูกพัน และมีแรงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จ

สมบัติ นามบุรี (2562 : 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ ทุก ๆ คนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงาน การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม

โดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และปฏิบัติตามแผนการ หรือโครงการต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ

เออร์วิน (Erwin. 1976 : 138) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงาน การพัฒนาการร่วมคิด ตัดสินใจ การแก้ปัญหาของตนเอง ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

โคเฮน และอัฟโฮฟฟ์ (Cohen and Uphof. 1977 : 6) จำแนกขั้นตอน หรือประเภทของการมีส่วนร่วมโดยสรุป คือ มีส่วนร่วมตัดสินใจในการวางแผน มีส่วนร่วมดำเนินการตามแผน มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการประเมินผล ดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการวางแผน สิ่งที่ต้องทำในกระบวนการตัดสินใจประการแรกคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับสำคัญ จากนั้นจึงกำหนดนโยบาย และกลุ่มเป้าหมาย การตัดสินใจเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการต่อเนื่องตั้งแต่ระยะเริ่มต้นระยะวางแผน และระยะดำเนินการตามแผน

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ซึ่งองค์ประกอบหนึ่งของการดำเนินงานโดยพิจารณาว่าใครจะทำประโยชน์โดยวิธีใดบ้าง เช่น การสนับสนุนทรัพยากร การบริหารงาน รวมทั้งการประสานงาน และขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ซึ่งหากจะพิจารณาความสำคัญของผลประโยชน์ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพแล้ว ยังควรพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ทั้งผลที่เกิดในทางบวก และทางลบ ซึ่งเป็นประโยชน์ และโทษต่อบุคคล และสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งมีสิ่งที่ต้องคำนึง คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างได้ เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ การดำเนินงานตามแผน การประเมินผลงาน ซึ่งความพยายาม นั้นอยู่นอกเหนือการควบคุม และกฎเกณฑ์ทางสังคม ทั้งนี้คำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก

สรุปได้ว่า การดำเนินงาน หมายถึง ครัวมีโอกาสดำเนินการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกระดับ การพัฒนาตรงกับความต้องการของสถานศึกษาและชุมชน การพัฒนาศักยภาพบุคคล องค์กร ชุมชน อย่างมีประสิทธิภาพ ครัว ชุมชน มีส่วนร่วมในการบริหาร

2. ด้านการวางแผน

กระทรวงศึกษาธิการ (2550 : 88-90) กล่าวว่าลักษณะของการมีส่วนร่วมมีดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยสถานศึกษาสามารถเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนจัดสร้างหลักสูตรสถานศึกษา และกำกับ ติดตามการใช้หลักสูตรสถานศึกษา

2. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การสร้างความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครองและชุมชนเป็นยุทธศาสตร์ที่จำเป็นอย่างยิ่ง ผู้บริหารและบุคลากรในสถานศึกษาควรระลึกถึงซึ่งมีหลัก 10 ประการ คือ

- 1) สร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นต่อชุมชน
- 2) ฝึกให้เป็นคนใจกว้าง และมีจิตสาธารณะ
- 3) ตระหนักในสิ่งที่จำเป็นและขาดแคลน ไม่วางเฉย ทุกอย่างทำได้หากตั้งใจทำ
- 4) ต้องหมั่นสร้าง และปรุงแต่งตนเองให้เป็นบุคคลที่มีเสน่ห์เป็นที่ชื่นชมศรัทธา

ของชุมชน และเพื่อนร่วมงาน

- 5) อ่อนน้อมถ่อมตน วางตัวเรียบง่าย อยู่กับชุมชน และเพื่อนร่วมงานได้ทุกเวลา
- 6) หลีกเลี่ยงการโต้แย้งที่ไร้เหตุผล พัฒนาทักษะการประนีประนอม
- 7) ให้การต้อนรับชุมชนด้วยบรรยากาศมิตรภาพ
- 8) พัฒนา เทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนให้ลึกซึ้ง เพื่อสำรวจจุดเด่น จุดด้อย

เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนา

9) หมั่นแสวงหาแหล่งงบประมาณ วัสดุ ครุภัณฑ์ จากหน่วยงาน บริษัท ห้างร้านค้า โดยใช้โครงการที่มีประสิทธิภาพ

- 10) สร้าง และพัฒนาค่านิยมการสร้างสัมพันธภาพกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

3. บทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มีดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในการจัด และส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งที่บ้าน และที่สถานศึกษา

2) การกำหนดนโยบาย เป้าหมายการจัดการศึกษาแก่สถานศึกษา

3) การประชาสัมพันธ์สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา

4) การเป็นผู้สนับสนุนทรัพยากร และบุคลากรในการจัดการศึกษา

5) การตรวจสอบการจัดการศึกษา

4. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ควรดำเนินการ ดังนี้

- 1) สำรวจความต้องการ การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน

- 2) การกำหนดมาตรฐานของสถานศึกษา
- 3) การวางแผนพัฒนาสถานศึกษาตามวิสัยทัศน์ พันธกิจ
- 4) กิจกรรมการปฏิบัติ คือ แนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ
- 5) การประเมินผล คือ การประเมินแนวทางปฏิบัติ
- 6) การสรุปผลการมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกัน

จินตวิทย์ เกษมสุข (2554 : 19-21) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคลได้มีส่วนร่วมช่วยเหลือระหว่างกัน ด้วยจิตใจและอารมณ์ของแต่ละบุคคลในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงาน และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมในการบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของสังคม

องค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น (2554 : 5) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน การพัฒนาทั้งในการแก้ไขปัญหา และป้องกันปัญหาโดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการริเริ่ม ร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ และปฏิบัติตามแผน ร่วมตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐทุกระดับ ร่วมติดตาม ประเมินผล และรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงประชาชน ชุมชน และเครือข่ายทุกรูปแบบในพื้นที่

สมบัติ นามบุรี (2562 : 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ทุก ๆ คนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงาน การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม โดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และปฏิบัติตามแผนการ หรือโครงการต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ

เออร์วิน (Erwin, 1976 : 138) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงาน การพัฒนา การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ การแก้ปัญหาของตนเอง ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

โคเฮน และอัฟโฮฟฟ์ (Cohen and Uphof, 1977 : 6) จำแนกขั้นตอน หรือประเภทของการมีส่วนร่วมโดยสรุป คือ มีส่วนร่วมตัดสินใจในการวางแผน มีส่วนร่วมดำเนินการตามแผน มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการประเมินผล ดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการวางแผน สิ่งที่ต้องทำในกระบวนการตัดสินใจประการแรกคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับสำคัญ จากนั้นจึงกำหนด

นโยบาย และกลุ่มเป้าหมาย การตัดสินใจเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการต่อเนื่องตั้งแต่ระยะเริ่มต้น ระยะวางแผน และระยะดำเนินการตามแผน

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ซึ่งองค์ประกอบหนึ่งของการดำเนินงานโดยพิจารณาว่าใครจะทำประโยชน์โดยวิธีใดบ้าง เช่น การสนับสนุนทรัพยากร การบริหารงาน รวมทั้งการประสานงาน และขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ซึ่งหากจะพิจารณาความสำคัญของผลประโยชน์ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพแล้ว ยังควรพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ทั้งผลที่เกิดในทางบวก และทางลบ ซึ่งเป็นประโยชน์ และโทษต่อบุคคล และสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งมีสิ่งที่ต้องคำนึง คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างได้ เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ การดำเนินงานตามแผน การประเมินผลงาน ซึ่งความพยายาม นั้นอยู่นอกเหนือการควบคุม และกฎเกณฑ์ทางสังคม ทั้งนี้คำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก

สรุปได้ว่า การวางแผน หมายถึง การปรึกษาหารือร่วมกับคณะครู ให้ครูมีโอกาสร่วมคิด ร่วมวางแผน การวิเคราะห์และศึกษาความต้องการของบุคลากรในโรงเรียน การจัดลำดับความสำคัญของสภาพปัญหาและความต้องการ การกำหนดนโยบาย ให้ครูร่วมกำหนดเป้าหมายการจัดการศึกษาแก่สถานศึกษา

3. ด้านการร่วมรับผลประโยชน์

ชร สุนทรายุทธ (2551 : 540) ได้กล่าวว่า ลักษณะการมีส่วนร่วม จำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) คือ การกำหนดตามความต้องการ และจัดลำดับความสำคัญ

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) คือ การนำสิ่งที่ได้จากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมาดำเนินการด้วยวิธีการต่าง ๆ

3. การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ (Benefits) คือ การคำนึงถึงผลประโยชน์เชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ และการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่ม

จินตวีร์ เกษมสุข (2554 : 19-21) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคลได้มีส่วนช่วยเหลือระหว่างกัน ด้วยจิตใจ และอารมณ์ของแต่ละบุคคลในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงาน และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมในการบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของสังคม

จุฬารัตน เต็มผล (2561 : 10-12) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การได้เข้าไปมีเกี่ยวข้องที่อาจเป็นการเข้าร่วมแบบทางตรง หรือการเข้าร่วมแบบทางอ้อม ในการทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งก็ได้ โดยอาจจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนหรือองค์กรประชาชนได้อาสาเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินงานกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เริ่มตั้งแต่การร่วมกันคิด การร่วมกันตัดสินใจ การร่วมกันลงมือปฏิบัติ โดยที่มีความเข้าใจปัญหาของตน และตระหนักถึงสิทธิของตน การมีส่วนร่วม เกี่ยวข้องในด้านจิตใจ และด้านอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลในสถานการณ์กลุ่ม ที่จะกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรค์ที่จะกระทำในสิ่งที่บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม และแบ่งความรับผิดชอบกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำให้เกิด การมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดความพอใจของสมาชิก และมีแรงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จ ตลอดจนทำให้เขาได้รับการยอมรับ มีความรับผิดชอบ และเกิดความนับถือตนเองมากขึ้น ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิก การมีส่วนร่วมจึงหมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอาจเป็นการเข้าร่วมแบบทางตรง หรือทางอ้อมก็ได้ และยังเป็นวิธีการที่ผู้นำจะสามารถนำมาปรับใช้ในการจูงใจ และสร้างขวัญกำลังใจให้แก่สมาชิก เป็นกลยุทธ์ ที่จะช่วยให้มีแรงจูงใจในการดำเนินงานมากขึ้น การเข้าไปมีส่วนร่วม ยังทำให้เกิดทัศนคติต่อการดำเนินงานดีขึ้น ส่งผลให้สมาชิกเกิดความพอใจ เกิดความผูกพัน และมีแรงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จ

สมบัติ นามบุรี (2562 : 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ทุกคนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงาน การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม โดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และปฏิบัติตามแผนการ หรือโครงการต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ

โคเฮน และอัฟโฮฟฟ์ (Cohen and Uphof. 1977 : 6) จำแนกขั้นตอน หรือประเภทของการมีส่วนร่วมโดยสรุปคือ มีส่วนร่วมตัดสินใจในการวางแผน มีส่วนร่วมดำเนินการตามแผน มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการประเมินผล 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการวางแผน สิ่งที่ต้องทำในกระบวนการตัดสินใจประการแรกคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับสำคัญ จากนั้นจึงกำหนดนโยบาย และกลุ่มเป้าหมาย การตัดสินใจเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการต่อเนื่องตั้งแต่ระยะเริ่มต้นระยะวางแผน และระยะดำเนินการตามแผน

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ซึ่งองค์ประกอบหนึ่งของการดำเนินงานโดยพิจารณาว่าใครจะทำประโยชน์โดยวิธีใดได้บ้าง เช่น การสนับสนุนทรัพยากร การบริหารงาน รวมทั้งการประสานงาน และขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ซึ่งหากจะพิจารณาความสำคัญของผลประโยชน์ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพแล้ว ยังควรพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ทั้งผลที่เกิดในทางบวก และทางลบ ซึ่งเป็นประโยชน์ และโทษต่อบุคคล และสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งมีสิ่งที่จะต้องคำนึง คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างได้ เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ การดำเนินงานตามแผนการประเมินผลงาน ซึ่งความพยายาม นั้นอยู่นอกเหนือการควบคุม และกฎเกณฑ์ทางสังคม ทั้งนี้คำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก

สรุปได้ว่า การร่วมรับผลประโยชน์ หมายถึง ให้กรมีส่วนร่วมรับผิดชอบในงานต่าง ๆ การกระจายผลประโยชน์ถึงคณะครูและชุมชน การร่วมรับประโยชน์อย่างเป็นธรรม การคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

4. ด้านการตัดสินใจ

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และพรณทิพย์ เพชรมาก (2551 : 342) กล่าวว่า ลักษณะการมีส่วนร่วม โดยได้ข้อสรุปลักษณะการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 6 ลักษณะ ได้แก่

1. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) การมีส่วนร่วมแบบนี้ประชาชนเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย และบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้อง และได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็น และการตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนี้ยังเป็นช่องทางการกระจายข่าวสารข้อมูลไปยังประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เกิดความเข้าใจ และเพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะเพื่อประกอบทางเลือกการตัดสินใจ

3. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจ ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายวิธีการ เช่น การประชุมระดับ ชุมชน (Community Meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็นเชิงวิชาการ (Technical Meeting)

4. การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นการประชุมที่มีขั้นตอนการดำเนินงานที่เป็นระบบ และมีความชัดเจนมากขึ้น เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผยไม่มีการปิดบังของผู้ที่มีส่วนได้ และส่วนของโครงการ การประชาคม และคณะกรรมการจัดประชุมจะต้องมี

องค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจน และมีการแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบอย่างชัดเจน

5. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้น ๆ ซึ่งอาจจะดำเนินการโดยการเลือกตัวแทนเข้าไปเป็นกรรมการที่มีอำนาจการตัดสินใจ

6. การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรงในเชิงการป้องกัน และแก้ไข แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้อง และการป้องกันสิทธิของตนเอง อันเนื่องมาจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่ตนเองควรจะได้รับ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ให้หลักเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้หลายประการ และประชาชนสามารถใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญทั้งในรูปแบบของปัจเจกหรือในรูปแบบกลุ่ม องค์การ ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้

ดร. สุนทราวุธ (2551 : 540) ได้กล่าวว่า ลักษณะการมีส่วนร่วม จำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) คือ การกำหนดตามความต้องการ และจัดลำดับความสำคัญ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) คือ การนำสิ่งที่ได้จากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมาดำเนินการด้วยวิธีการต่าง ๆ
3. การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ (Benefits) คือ การคำนึงถึงผลประโยชน์เชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ และการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่ม

สรฤทธ จันสุข (ออนไลน์, 2553) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลในขั้นตอนต่าง ๆ ของการดำเนินกิจกรรมอย่างหนึ่งการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนที่เป็นไปในรูปของผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมกระทำให้เกิดผลของกิจกรรมที่เข้าร่วมมิใช่เป็นผู้ร่วมคิดตัดสินใจหรือผู้ได้รับประโยชน์เท่านั้น

สมเดช สีแสง (2553 : 22) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การบริหารที่เปิดโอกาสให้พนักงานทุกระดับได้มีส่วนร่วมในการบริหารกิจการภายในขอบเขตหน้าที่ของตน ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการบริหารแบบใหม่ที่เรียกว่า การบริหารคุณภาพทั่วทั้งองค์การ (Total Quality Control หรือ TQC)

จินตวิทย์ เกษมสุข (2554 : 19-21) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึงการเปิดโอกาสให้บุคคล ได้มีส่วนช่วยเหลือระหว่างกัน ด้วยจิตใจและอารมณ์ของแต่ละบุคคลในการร่วมคิด

ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงานและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมในการบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของสังคม

องค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น (2554 : 5) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน การพัฒนาทั้งในการแก้ไขปัญหา และป้องกันปัญหาโดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการริเริ่ม ร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจและปฏิบัติตามแผน ร่วมตรวจสอบ การใช้อำนาจของรัฐทุกระดับ ร่วมติดตาม ประเมินผล และรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงประชาชน ชุมชน และเครือข่ายทุกรูปแบบในพื้นที่

จุฬารัตน์ เต็มผล (2561 : 10-12) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การได้เข้าไปมีเกี่ยวข้องที่อาจเป็นการเข้าร่วมแบบทางตรง หรือการเข้าร่วมแบบทางอ้อม ในการทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งก็ได้ โดยอาจจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนหรือองค์กรประชาชนได้อาสาเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินงานกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เริ่มตั้งแต่การร่วมกันคิด การร่วมกันตัดสินใจ การร่วมกันลงมือปฏิบัติ โดยที่มีความเข้าใจปัญหาของตน และตระหนักถึงสิทธิของตน การมีส่วนร่วม เกี่ยวข้องในด้านจิตใจ และด้านอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลในสถานการณ์กลุ่ม ที่จะกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรค์ที่จะกระทำในสิ่งที่บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม และแบ่งความรับผิดชอบกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำให้เกิด การมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดความพอใจของสมาชิก และมีแรงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จ ตลอดจนทำให้เขาได้รับการยอมรับ มีความรับผิดชอบ และเกิดความนับถือตนเองมากขึ้น ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิก การมีส่วนร่วม จึงหมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอาจเป็นการเข้าร่วมแบบทางตรง หรือทางอ้อมก็ได้ และยังเป็นวิธีการที่ผู้นำจะสามารถนำมาปรับใช้ในการจูงใจ และสร้างขวัญกำลังใจให้แก่สมาชิก เป็นกลยุทธ์ที่จะช่วยให้มีแรงจูงใจในการดำเนินงานมากขึ้น การเข้าไปมีส่วนร่วม ยังทำให้เกิดทัศนคติต่อการดำเนินกิจกรรมดีขึ้น ส่งผลให้สมาชิกเกิดความพอใจ เกิดความผูกพัน และมีแรงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จ

สมบัติ นามบุรี (2562 : 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ทุกคนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงาน การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม โดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และปฏิบัติตามแผนการ หรือโครงการต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ

เออร์วิน (Erwin, 1976 : 138) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงาน การพัฒนา การร่วมคิด ตัดสินใจ การแก้ปัญหาคอนเอง ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของ

ประชาชนใช้ความคิดสร้างสรรค์และสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

โคเฮน และอัฟโฮฟฟ์ (Cohen and Uphof. 1977 : 6) จำแนกขั้นตอน หรือประเภทของการมีส่วนร่วมโดยสรุป คือ มีส่วนร่วมตัดสินใจในการวางแผน มีส่วนร่วมดำเนินการตามแผน มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการประเมินผล ดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการวางแผน สิ่งที่ต้องทำในกระบวนการตัดสินใจประการแรกคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับสำคัญ จากนั้นจึงกำหนดนโยบาย และกลุ่มเป้าหมาย การตัดสินใจเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการต่อเนื่องตั้งแต่ระยะเริ่มต้นระยะวางแผน และระยะดำเนินการตามแผน

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ซึ่งองค์ประกอบหนึ่งของการดำเนินงานโดยพิจารณาว่าใครจะทำประโยชน์โดยวิธีใดบ้าง เช่น การสนับสนุนทรัพยากร การบริหารงาน รวมทั้งการประสานงาน และขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ซึ่งหากจะพิจารณาความสำคัญของผลประโยชน์ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพแล้ว ยังควรพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ทั้งผลที่เกิดในทางบวก และทางลบ ซึ่งเป็นประโยชน์ และโทษต่อบุคคล และสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งมีสิ่งที่ต้องคำนึง คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างได้ เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ การดำเนินงานตามแผน การประเมินผลงาน ซึ่งความพยายาม นั้นอยู่นอกเหนือการควบคุม และกฎเกณฑ์ทางสังคม ทั้งนี้คำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก

ฮอย และมิสเกล (Hoy and Miskel. 2001 : 341) กล่าวว่า ความสำคัญการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของครูว่าจะช่วยให้เกิดการปรับปรุงผลผลิตให้เพิ่มขึ้นได้ ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของครูมีดังนี้

1. การเปิดโอกาสใหม่ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ครูมีขวัญกำลังใจ และมีความกระตือรือร้นเพื่อโรงเรียนเพิ่มขึ้น
2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นสัมพันธภาพทางบวกที่จะทำให้ครูแต่ละคนเกิดความพึงพอใจกับอาชีพของครู
3. ครูจะชื่นชมผู้บริหารสถานศึกษาที่ให้ครูมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
4. ในการตัดสินใจที่ผิดพลาดอาจเป็นเพราะว่าเป็นการตัดสินใจที่ด้อยคุณภาพ หรือเป็นเพราะครูใหญ่ยังไม่เป็นที่ยอมรับจากผู้ใต้บังคับบัญชา

สรุปได้ว่า การตัดสินใจ หมายถึง เปิดโอกาสให้เลือกตัวแทนเข้าไปเป็นกรรมการที่มีอำนาจการตัดสินใจ และร่วมตัดสินใจ เปิดโอกาสให้คณะกรรมการตัดสินใจในการจัดหรือปรับปรุงระบบ เปิดโอกาสให้คณะกรรมการตัดสินใจที่ต้องผ่านกระบวนการคิด พิจารณาไตร่ตรอง และวิเคราะห์แล้ว การตัดสินใจเกี่ยวกับแนวทางที่ถูกต้องเพื่อใช้ทรัพยากรที่จำเป็นให้เกิดประโยชน์สูงสุด เปิดโอกาสให้คณะกรรมการตัดสินใจเพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เปิดโอกาสให้คณะกรรมการตัดสินใจดำเนินการควบคุมงานให้สำเร็จตามระยะเวลา และเป้าหมายที่กำหนดไว้

บริบทของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1 (ออนไลน์. 2563) กล่าวถึงบริบทของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1 ไว้ดังนี้

ความเป็นมาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1 เป็นหน่วยงานที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่ดำเนินการ ให้เป็นไปตามอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา ตามมาตรา 38 แห่ง พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2544 โดยมีผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1 เป็นผู้บริหาร และแบ่งงานออกเป็น 8 กลุ่มงาน ตามประกาศตามกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการแบ่งส่วนราชการภายใน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา พ.ศ. 2560 ดังนี้

1. กลุ่มอำนวยการ
2. กลุ่มบริหารงานบุคคล
3. กลุ่มพัฒนาบุคลากร
4. กลุ่มนโยบายและแผน
5. กลุ่มส่งเสริมการจัดการศึกษา
6. กลุ่มนิเทศ ติดตาม และประเมินผลการจัดการศึกษา
7. กลุ่มบริหารการเงินและสินทรัพย์
8. กลุ่มส่งเสริมการศึกษาทางไกล เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร
9. หน่วยตรวจสอบภายใน

อำนาจหน้าที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มีอำนาจหน้าที่ ตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ ดังต่อไปนี้

จัดทำนโยบาย แผนพัฒนา และมาตรฐานการศึกษาของเขตพื้นที่การศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายมาตรฐานการศึกษา แผนการศึกษา แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน และความต้องการของท้องถิ่นวิเคราะห์การจัดตั้งงบประมาณเงินอุดหนุนทั่วไปของสถานศึกษา และหน่วยงานในเขตพื้นที่การศึกษา และแจ้งการจัดสรรงบประมาณที่ได้รับให้หน่วยงานข้างต้นรับทราบ รวมทั้งกำกับ ตรวจสอบ ติดตามการใช้จ่าย งบประมาณของหน่วยงานดังกล่าวประสาน ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาหลักสูตรร่วมกับสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษากำกับ ดูแล ติดตาม และประเมินผลสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและในเขตพื้นที่การศึกษาศึกษา วิเคราะห์ วิจัย และรวบรวมข้อมูลสารสนเทศด้านการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาประสานการระดมทรัพยากรด้านต่าง ๆ รวมทั้งทรัพยากรบุคคล เพื่อส่งเสริม สนับสนุนการจัดและ พัฒนาการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา จัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา และประเมินผลสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาประสาน ส่งเสริม สนับสนุน การจัดการศึกษาของสถานศึกษาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งบุคคล องค์กรชุมชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษารูปแบบที่หลากหลายในเขตพื้นที่การศึกษาดำเนินการและประสาน ส่งเสริม สนับสนุน การวิจัย และพัฒนาการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาประสาน ส่งเสริม การดำเนินการ ของคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานด้านการศึกษาประสานการปฏิบัติราชการ ทั่วไปกับองค์กร หรือหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปฏิบัติงานร่วมกับ หรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับ มอบหมาย

วิสัยทัศน์ (Vision)

“จัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วม พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21”

พันธกิจ (Mission)

จัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันหลักของชาติและการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขพัฒนาศักยภาพผู้เรียนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะวิชาการ ทักษะชีวิต ทักษะวิชาชีพ คุณลักษณะในศตวรรษที่ 21 ส่งเสริมการพัฒนาคู และบุคลากรทางการศึกษาให้เป็นมืออาชีพสร้างโอกาส ความเสมอภาค ลดความเหลื่อมล้ำ ให้ผู้เรียนทุกคนได้รับบริการทางการศึกษา อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม

ส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเป้าหมายโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) พัฒนาระบบบริหารจัดการแบบบูรณาการ และส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เป้าประสงค์ (Goal) ผู้เรียนเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ คิดริเริ่ม และสร้างสรรค์นวัตกรรม มีความรู้ มีทักษะ และคุณลักษณะ ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 มีสุขภาวะที่เหมาะสมตามวัย มีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และปรับตัวต่อการเป็นพลเมือง และพลโลกที่ดี ผู้เรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ กลุ่มผู้ด้อยโอกาส ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง เท่าเทียม และมีคุณภาพ พร้อมก้าวสู่สากลตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ครูเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีจิตวิญญาณความเป็นครู มีความแม่นยำทางวิชาการ และมีทักษะการ จัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย ตอบสนองผู้เรียนเป็นรายบุคคล เป็นผู้สร้างสรรค์นวัตกรรม และทักษะในการใช้ เทคโนโลยีผู้บริหารสถานศึกษา มีความเป็นเลิศส่วนบุคคล คิดเชิงกลยุทธ์ และนวัตกรรม มีภาวะผู้นำทางวิชาการ มีสำนึกความรับผิดชอบ (Accountability) และการบริหารแบบร่วมมือสถานศึกษา ความเป็นอิสระในการบริหารงาน และจัดการเรียนรู้ ร่วมมือกับชุมชน ภาคเอกชน และผู้เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาระดับพื้นที่ จัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนเพื่อการเรียนรู้ในทุกมิติเป็น โรงเรียนนวัตกรรมเครือข่ายสถานศึกษา มีความเข้มแข็งในการประสานงานเชิงบูรณาการร่วมพัฒนา และขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มีการบริหารงานเชิงบูรณาการ เป็นสำนักงานแห่งนวัตกรรม ยุคใหม่ ใช้ข้อมูลสารสนเทศ และการวิจัย และพัฒนาในการขับเคลื่อนคุณภาพ กำกับ ติดตาม ประเมิน และรายงานผลอย่างเป็นระบบ

กลยุทธ์ (Strategy)

กลยุทธ์ที่ 1 จัดการศึกษาเพื่อความมั่นคง

กลยุทธ์ที่ 2 พัฒนาคุณภาพผู้เรียน

กลยุทธ์ที่ 3 พัฒนาผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา

กลยุทธ์ที่ 4 สร้างโอกาสในการเข้าถึงบริการการศึกษาที่มีคุณภาพ มีมาตรฐาน และลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา

กลยุทธ์ที่ 5 เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ

ค่านิยม (Values)

“โปร่งใส แลกเปลี่ยนเรียนรู้ มุ่งสู่คุณภาพ ขยายฐานความรู้สู่ความเป็นเลิศ”

CHAN 1

C : Check โปร่งใส

H : Hand แลกเปลี่ยนเรียนรู้

A : Act มุ่งสู่คุณภาพ

N : Network ขยายฐานความรู้

1 : Excellent ผู้ความเป็นเลิศ

อัตลักษณ์ (Identity)

“มีจิตบริการ ปฏิบัติงานมุ่งผลสัมฤทธิ์”

ที่ตั้งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1 ตั้งอยู่เลขที่ 1 ถนนตากสิน ตำบลตลาด อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี บนเนื้อที่ 10 ไร่ 3 งาน

หลังที่ 1 แบบอาคารสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด 3 ชั้น เป็นอาคารคอนกรีต

ชั้นแรก เป็นห้องปฏิบัติงานของกลุ่มอำนวยการ กลุ่มบริหารงานบุคคล หน่วยตรวจสอบภายใน กลุ่มพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา กลุ่มกฎหมายและคดี และห้องปฏิบัติงานของรองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา จำนวน 3 ห้อง

ชั้นสอง เป็นห้องปฏิบัติงานของผู้ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1 และห้องปฏิบัติงานของกลุ่มบริหารการเงินและสินทรัพย์ กลุ่มนโยบายและแผน และกลุ่มส่งเสริมจัดการศึกษาทางไกล เทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร

ชั้นสาม เป็นห้องประชุม จำนวน 1 ห้อง

หลังที่ 2 แบบอาคารสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ 1 ชั้น เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก (ให้ศึกษาธิการจังหวัดจันทบุรี ยืมใช้งานชั่วคราว)

หลังที่ 3 ศูนย์ TEPE Online ระดับภาคตะวันออก

หลังที่ 4 โดมระหว่างหลังที่ 1 และ ศูนย์ TEPE Online ระดับภาคตะวันออก แบ่งเป็น 2 ห้อง เป็นห้องปฏิบัติงานของกลุ่มนิเทศ ติดตาม และประเมินผลการจัดการศึกษา และกลุ่มส่งเสริมการจัดการศึกษา

อาคารพนักงานขับรถ จำนวน 1 หลัง

โรงจอดรถ จำนวน 3 หลัง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยต่างประเทศ

แมกนุสัน (Magnuson Walter C. 1971 : 133-A) ได้ศึกษาเรื่อง คุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารงานธุรการโรงเรียน พบว่า คุณลักษณะทางด้านส่วนตัว และวิชาชีพของผู้บริหาร มีดังนี้ 1) คุณลักษณะส่วนตัว ได้แก่ มีความยุติธรรม มีความซื่อสัตย์ อารมณ์มั่นคง มีความรู้ มีความเป็นกันเอง มีอารมณ์ขัน เปิดเผย เข้าใจง่าย มีความเอื้อเฟื้อ

เห็นอกเห็นใจผู้อื่น 2) คุณลักษณะด้านวิชาชีพ ได้แก่ มีความสามารถติดต่อกับผู้อื่นได้ มีความอดทนต่อการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีการวางแผนและการจัดหน่วยงานที่ดี มีความสนใจต่อผู้ร่วมงาน รู้จักใช้อำนาจอย่างเหมาะสม

เบลนค์ (Blanks, 2002 : Abstract) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบของงานสำหรับผู้ทำหน้าที่การบริหารบุคคลภายในระบบโรงเรียนชุมชนในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา พบว่าการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนอยู่ในช่วงของการพัฒนา แต่ยังล่าช้ากว่าการบริหารบุคคลของหน่วยงานอื่น ๆ ถึงแม้บุคคลที่รับผิดชอบ ด้านการบริหารบุคคลจะมีความรู้สูงก็ตามแต่ในด้านวิชาการแล้วยังไม่มีความพร้อมจึงต้องมีการฝึกทักษะความชำนาญ การฝึกอบรม ในลักษณะการศึกษาในและนอกโรงเรียน การบริหารบุคคลในโรงเรียนต้องมีการกำหนดความจำเป็นลำดับก่อนหลังโดยเฉพาะในเรื่องของงบประมาณการวางตำแหน่งงาน ถ้าอาศัยรูปแบบการพัฒนาองค์กรในภาคเอกชนเป็นตัวอย่างจะสามารถดำเนินงานไปได้อย่างดี

คิม (Kim, 2003 : 149) ได้ศึกษาเรื่อง อิทธิพลของศาสนาที่มีต่อคุณภาพชีวิตบุคคลและสังคมในประเทศเกาหลี รวมถึงเปรียบเทียบความเหมือน และความต่างกับประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะประเทศในแถบอเมริกาเหนือ โดยการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบกับงานวิจัยที่มีการศึกษาข้อมูลที่เป็นที่ยอมรับ พบว่า 1. ชาวเกาหลีที่มีศรัทธาทางศาสนามีความพึงพอใจในชีวิตมากกว่าผู้ที่ไม่มี อาทิ ด้านคุณภาพชีวิตที่มีตัวบ่งชี้คือ ระดับรายได้ สัมพันธภาพระหว่างบุคคล ความพึงพอใจในการทำงาน ชีวิตคู่ และสุขภาพ 2. พิจารณาการนับถือศาสนา ผู้นำถือคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์เป็นผู้มีความพึงพอใจในชีวิตมากที่สุด ตามมาด้วยผู้นับถือแคทอลิก และพุทธศาสนา 3. พบอย่างชัดเจนว่า ผู้ที่มีความเชื่อทางศาสนาเข้มแข็งและเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเป็นประจำ จะเป็นผู้ที่มีความพึงพอใจในชีวิตมากกว่าผู้ที่มีพันธะผูกพันทางศาสนาน้อยกว่า 4. ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและคุณภาพชีวิตเชิงสังคม แสดงให้เห็นว่าองค์กรศาสนาในเกาหลีได้ โดยเฉพาะคริสเตียนมีส่วนอย่างยิ่งในการช่วยเหลือด้านคุณภาพชีวิต ผ่านการขยายบริการที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพ กิจกรรมเศรษฐกิจและสังคม เช่น บริการสุขภาพ การศึกษา และการเคลื่อนไหวย้ายถิ่นฐาน รายงานนี้ยืนยันว่าความเชื่อทางศาสนา และการปฏิบัติประจำวันในชีวิตจริง สามารถช่วยให้บุคคลรู้สึกมั่นคง และมีความสุขมากขึ้นทรัพยากรทางศาสนานั้นสามารถทำให้บุคคลได้ตอบสนองความต้องการทางสังคมต่าง ๆ และมีส่วนช่วยในการก้าวหน้าของสังคม

ไรซ์ (Rice, 1991 : p378-A) ได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมของอาจารย์ใหญ่ในโรงเรียนประถมศึกษาตามทฤษฎีของอาจารย์ใหญ่ และครูโรงเรียนประถมศึกษา เขตแม่น้ำซาวานนาห์ คอนกลางรัฐจอร์เจีย โดยทดสอบนัยสำคัญของความแตกต่างของทฤษฎีของอาจารย์ใหญ่และครูที่มีต่อพฤติกรรมผู้นำของอาจารย์ใหญ่ในเรื่องต่อไปนี้ 1) การเป็นแบบอย่าง 2) ความสามารถในการ

ประนีประนอม 3) ความอดทนต่อการขาดระเบียบวินัย 4) ความสามารถในการโน้มน้าวจิตใจคน 5) การวางแผน 6) ความอดทนต่อการขาดระเบียบวินัย 7) การรู้จักบทบาทของ ตนเอง 8) การมีวิจรรย์ญาณ 9) การเน้นผลงาน 10) ความในการคาดการณ์ได้ถูกต้อง 11) ความสามารถในการที่จะมีการบูรณาการและ 12) มุ่งความเจริญก้าวหน้า

แครร์รอลล์ (Carroll. 1992 : 54-A) ได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมภาวะผู้นำของผู้บริหารในด้าน คุณธรรม พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมภาวะผู้นำของโรงเรียน คือคุณธรรมของผู้บริหาร และครู ความมีมนุษยสัมพันธ์ ความอดทน จิตวิทยา (การเกลี้ยกล่อม) การตัดสินใจ การแสดงออก ความสามัคคีปรองดอง สถานภาพของครู ภาวะเศรษฐกิจของครู (เงินเดือน) กิจกรรมการบริหาร ของโรงเรียน ความสัมพันธ์กับชุมชน และการสนับสนุนจากชุมชน

คอลเลท (Conlette. 1995 : p1039-A) ได้ศึกษาเรื่อง ความต้องการของการพัฒนาบุคลากร ผลการวิจัยพบว่า เพศ และประสบการณ์มีผลต่อการพัฒนาบุคลากร ความต้องการในการพัฒนาบุคลากร ในองค์กร ขึ้นอยู่กับกลยุทธ์ที่ใช้ในการบริหารงานด้านต่าง ๆ และการเปลี่ยนแปลงลักษณะการบริหารความแตกต่างของการพัฒนาบุคลากรจะเกิดขึ้นน้อย มีการพิจารณาจากระยะเวลาของ ประสบการณ์ในการทำงาน

เมอร์รี่ (Mirry. 1996 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์หลักธรรมของผู้นำที่นำไป ประพฤติปฏิบัติในโรงเรียน โดยการวิเคราะห์ของผู้บริหาร ครู และนักเรียน ผลการวิเคราะห์ พบว่าคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารในโรงเรียนที่มีคุณภาพ ได้แก่ การดูแล ห่วงใย ความยุติธรรม และความรับผิดชอบ ส่วนการศึกษาคุณธรรมของผู้บริหารจะส่งผลสะท้อน ออกมาคือ ความจริงใจ ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม และความมีประชาธิปไตย ผู้บริหารจะต้อง พิจารณาถึงคุณค่าของจริยธรรม ความเห็น และมติที่ประชุม อันจะเป็นตัวช่วยพัฒนารูปแบบ และยุทธวิธีในการเสริมสร้างคุณธรรมให้กับผู้บริหารในโรงเรียน

จากการศึกษางานวิจัย สรุปได้ว่าหลักธรรมทศพิธราชธรรม เป็นคุณธรรมประจำตนของ ผู้บริหาร นักปกครอง ผู้นำ ให้มีความเป็นไปโดยธรรมและยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ประชาชนจน เกิดความชื่นชมยินดี ทั้ง 10 ประการ ได้แก่ 1. การให้ หมายถึง การสละทรัพย์สิ่งของ การช่วยเหลือ เกื้อกูล การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่บุคคลอื่น ๆ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สร้างการยอมรับนับถือ แก่บุคคลอื่น ๆ การสร้างความเชื่อมั่น 2. ควบคุมพฤติกรรม หมายถึง การสำรวมพฤติกรรมทางกาย การระมัดระวังในการใช้คำพูดต่อสาธารณะ การเคารพนับถือ บุคลิกภาพที่ดี มีความเชื่อมั่นใน ตัวเอง มีความเชื่อมั่นในตัวผู้อื่น 3. เลียสละ หมายถึง การเลียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ ส่วนรวม การอุทิศตัวอุทิศตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม การแสวงหาทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม 4. ซื่อตรง หมายถึง ทำงานตรงไปตรงมา ซื่อสัตย์

สุจริตในหน้าที่ มีความจริงใจ ไม่หลอกลวง ไม่โกหก มีความโปร่งใส ยุติธรรม ไม่เอินเอียง
 5. อ่อนโยน หมายถึง อหยาศัยดี มีความเป็นมิตร ยิ้มแย้มแจ่มใส อารมณ์ดี ไม่เข่อหยิ่ง ไม่หยาบคาย
 ไม่ถือตัวถือตน มีความงามสง่าในท่วงทีกริยา มีความสุภาพนุ่มนวลละมุนละไม มีความอ่อนโยน
 มีความเมตตา มีความอ่อนน้อมถ่อมตน 6. ขบขี้ขังใจ หมายถึง ไม่หลงในอำนาจ ลาภ ยศ ไม่หลงใน
 สิ่งชั่วชัต่าง ๆ ไม่โลภ อดทนอดกลั้นต่อสิ่งชั่วชัต่าง ๆ ทำงานมีความเสมอต้น เสมอปลาย มุ่งมั่นตั้งใจ
 ทำงานด้วยความทุ่มเท 7. ระวังความโกรธ หมายถึง ไม่แสดงอาการเกรี้ยวกราด ไม่มีอารมณ์
 ลุนเลียว หุนหัน พันแผ่น ไม่มีความเกลียดชัง ไม่มีความอิจฉาริชยา 8. ไม่เบียดเบียน หมายถึง
 ไม่บีบคั้นกดขี่ ไม่หลงระเรีงอำนาจขาดความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษผู้ใด ไม่ใช้อำนาจ
 หน้าที่โดยมิชอบ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น รักความสงบสุข 9. อดทน หมายถึง มีความวิริยะอุตสาหะ
 ต่อการทำงาน อดทนต่อการทำงาน อดทนต่อการติเตียน ว่าร้าย นินทา ถ้อยคำเสียดสี ถากถาง อดทน
 ต่อแรงกดดัน มีความนิ่ง 10. หนักแน่น หมายถึง มีอุดมการณ์ในการทำงาน มีอุดมการณ์ในการใช้
 ชีวิต ไม่เอินเอียงหัวนัไหวไปตามสิ่งต่าง ๆ ไม่ประพฤติดนให้เลื่อมเกียรติ ยึดมั่นตามหลักคำสอน
 ของศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญหากต้องการพัฒนาสถานศึกษา
 ต้องพัฒนาคนให้เข้าใจในการปฏิบัติตามหลักธรรมทศพิธราชธรรมนี้จึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพ
 และประสิทธิผลอย่างสูงสุด

งานวิจัยในประเทศ

มูฮัมหมัดนาซีริน โต๊ะ (2553 : 7, 79-85 , 115-118) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง
 ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี มีวัตถุประสงค์
 1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา
 อิสลามในจังหวัดปัตตานี 2. เพื่อเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา
 ของ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี จำแนกตาม เพศ อายุระดับการศึกษา
 อาชีพ และรายได้ของผู้ปกครอง 3. เพื่อประมวลปัญหาข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับระดับการมี
 ส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี
 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ปกครองนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน ปัตตานี
 จำนวน 300 คน ใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือวิจัย วิเคราะห์การมีส่วนร่วม
 ของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา โดยหาค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เปรียบเทียบมีส่วนร่วม
 ของผู้ปกครอง ในการจัดการศึกษาของ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จำแนกตามอายุ อาชีพ
 ระดับการศึกษา และรายได้ของผู้ปกครอง โดยนำมาทดสอบความแตกต่างด้วยวิธีการทางสถิติ T - test
 และ F-test ทดสอบความ แตกต่างรายด้านด้วยวิธีของ Scheffe ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ
 เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองใน การจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน

จังหวัดปัตตานี โดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และแจกแจงความถี่ของความคิดเห็น
 เกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ยใช้ตามเกณฑ์เฉลี่ยของเบสท์ ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า
 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็น เพศหญิง ร้อยละ 59.00 มีอายุส่วนใหญ่ระหว่าง 26 - 35 ปี
 ร้อยละ 52.33 มีการศึกษาสูงสุดส่วนใหญ่ ระดับมัธยมศึกษาเทียบเท่า ร้อยละ 53.00 มีอาชีพค้าขายส่วน
 ใหญ่ ร้อยละ 33.00 และมีรายได้ส่วน ใหญ่ต่อเดือน 5,000 - 10,000 บาท ร้อยละ 37.00
2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชน
 สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของ
 สถานศึกษาเอกชน สอนศาสนาอิสลาม สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนปัตตานี
 โดยรวมอยู่ในระดับมาก 3. ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของ
 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี 4. ผลการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของ
 ผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียน เอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี จำแนกตาม
 เพศ โดยใช้วิธีการทดสอบค่าที (T - test) และผลการเปรียบเทียบจำแนกตาม อายุ ระดับการศึกษาอาชีพ
 และรายได้ ใช้วิธีการทดสอบค่าเอฟ (F - test) และทดสอบรายคู่ด้วยวิธีการของเชฟเฟ (Scheffe)
 พบว่า ผลการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชน
 สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีของผู้ปกครองที่เป็นเพศหญิง กับเพศชาย มีส่วนร่วมโดยรวมไม่
 แตกต่างกัน ผลการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียน
 เอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีของผู้ปกครองที่มีอายุต่างกันมีส่วนร่วม โดยรวมไม่
 แตกต่างกัน ผลการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียน
 เอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีของผู้ปกครองที่มีระดับการศึกษาต่างกันมีส่วนร่วม
 โดยรวมไม่แตกต่าง ผลการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของ
 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีของผู้ปกครองที่มีอาชีพต่างกัน มีส่วนร่วม
 โดยรวมไม่แตกต่างกัน ผลการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของ
 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีของผู้ปกครองที่มีรายได้ต่างกัน มีส่วนร่วม
 โดยรวมไม่แตกต่าง 5. ผลการศึกษาเกี่ยวกับการประมวลปัญหาและข้อเสนอแนะการมีส่วนร่วมของ
 ผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี
 จากการรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิด พบว่า ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการจัด
 การศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างแสดงความ
 คิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะได้แสดงความคิดเห็น ด้านการอบรมเลี้ยงดูในฐานะ
 ผู้ปกครอง ได้แก่ ผู้ปกครองไม่มีเวลาให้กับลูกเท่าที่ควร ผู้ปกครองไม่เข้าหาหรือกับครูประจำชั้น

เท่าที่ควรและผู้ปกครองไม่ได้ติดตามการเรียนของลูกอย่างต่อเนื่อง ด้านการอาสาสมัครของผู้ปกครอง ได้แก่ ผู้ปกครองไม่ค่อยติดตามการพัฒนาของลูกอย่างสม่ำเสมอ ผู้ปกครองไม่ค่อยมีบทบาทเท่าที่ควร ในโรงเรียนและผู้ปกครองไม่ค่อยสังเกตการเปลี่ยนแปลงของลูก ด้านการเรียนรู้ที่บ้าน ได้แก่ ผู้ปกครองไม่ค่อยเสียสละเวลาเท่าที่ควร ในการสอนลูกทำการบ้าน ผู้ปกครองไม่เคยถามลูกว่า ครูประจำชั้นให้การบ้านหรือไม่อย่างไร และผู้ปกครองไม่เคยตั้งเตือนลูกในสิ่งที่ผิดในขณะที่ลูกอยู่บ้าน ด้านการตัดสินใจร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครอง ได้แก่ ผู้ปกครองไม่มีเวลาให้กับโรงเรียนเท่าที่ควร ผู้ปกครองไม่เคยถามครูประจำชั้นของลูกเลยว่าลูกมีปัญหาเกี่ยวกับการเรียนหรือไม่ และโรงเรียนมักไม่ค่อยบอกปัญหาของนักเรียนให้ผู้ปกครอง รับทราบ ด้านการร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ โรงเรียนมองข้ามชุมชนไม่ค่อยให้ความสำคัญกับชุมชน ชุมชนไม่ค่อยสนใจโรงเรียนเท่าที่ควร และหาวิทยากร ในชุมชนที่จะให้ความรู้แก่เด็กนักเรียนไม่ค่อยมี

ปัญศิริ ทองใบใหญ่ (2556 : 4-5, 63-64, 110-107-111) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารการศึกษา ตามแนวทศพิธราชธรรมของผู้บริหาร โรงเรียนประถมศึกษา กลุ่มกรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาการบริหารการศึกษาตามแนวทศพิธราชธรรมของผู้บริหาร โรงเรียนประถมศึกษา กลุ่มกรุงเทพมหานคร สังกัดกรุงเทพมหานคร ตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครู หัวหน้ากลุ่มสาระ ในภาพรวม 2. เพื่อเปรียบเทียบการบริหารการศึกษาตามแนวทศพิธราชธรรมของผู้บริหาร โรงเรียน ประถมศึกษา กลุ่มกรุงเทพมหานคร สังกัดกรุงเทพมหานครตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครูหัวหน้ากลุ่มสาระ โดยจำแนกตามอายุ และประสบการณ์ในการทำงาน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหาร และรองผู้บริหาร 4 ฝ่าย และครูหัวหน้ากลุ่มสาระต่าง ๆ ในโรงเรียนประถมศึกษา กลุ่มกรุงเทพมหานคร สังกัดกรุงเทพมหานคร จำแนกผู้บริหาร จำนวน 207 คน และครูหัวหน้ากลุ่มสาระ จำนวน 249 คน รวมเป็น 456 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามการบริหารการศึกษาตามแนว ทศพิธราชธรรมของผู้บริหาร โรงเรียนประถมศึกษา กลุ่มกรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ข้อมูล โดยแจกแจงความถี่ ร้อยละค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) สถิติ t-test (Independent) ผลการวิจัยพบว่า 1. การเปรียบเทียบระดับการบริหารการศึกษาตามแนวทศพิธราชธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา กลุ่มกรุงเทพมหานคร สังกัดกรุงเทพมหานคร ตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครูหัวหน้ากลุ่มสาระในภาพรวมอยู่ในระดับมาก 2. การเปรียบเทียบการบริหารการศึกษาตามแนวทศพิธราชธรรมของผู้บริหารโรงเรียน ประถมศึกษา กลุ่มกรุงเทพมหานคร สังกัดกรุงเทพมหานคร ตามความคิดเห็นของผู้บริหาร โดยจำแนก ตามอายุ ในภาพรวมพบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

พระมหาวิระพนธ์ ผ่องผาธา (2556 : 6, 96-98, 117-118) ได้ศึกษาเรื่อง การปฏิบัติตาม ทศพิธราชธรรมกับการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อทราบการปฏิบัติตาม ทศพิธราชธรรมของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 1 สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ 2. เพื่อทราบการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 1 สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ 3. เพื่อทราบความสัมพันธ์ ระหว่างการปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมกับการบริหารงาน บุคคลของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติ ธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 1 สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและครู จำนวน 126 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่แบบสอบถาม วิเคราะห์ ข้อมูลโดยการ ใช้ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน วิเคราะห์ค่าความสัมพันธ์ สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's Product Moment Correlation Coefficient) ผลการวิจัยพบว่า 1. การปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมของผู้บริหาร โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 1 สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณา เป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยดังนี้ ความอ่อนโยน ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ศีล ความไม่พิโรธ ความอดทน ความเพียร ความ ซื่อตรง การบริจาคและทานตามลำดับ 2. การบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติ ธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 1 สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยภาพรวมอยู่ใน ระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก 5 ด้าน โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมาก ไปน้อย ดังนี้ การรวมพลัง การจ่าย ค่าตอบแทน การสรรหาบุคลากร การพัฒนาบุคลากร การธำรงรักษา ตามลำดับ อยู่ในระดับปานกลาง 1 ด้าน คือ การให้พ้นจากงาน 3. ความสัมพันธ์ ระหว่างการปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมกับการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติ ธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 1 สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีความสัมพันธ์กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์กันอยู่ในระดับสูง เมื่อพิจารณา เป็นรายด้านพบว่า การปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมด้านความอดทน มีความสัมพันธ์กับการ บริหารงานบุคคลมากที่สุด อยู่ในระดับสูง การปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมด้าน ความซื่อตรง มีความสัมพันธ์กับการบริหารงานบุคคลน้อยที่สุด

พระวรารุณี มหาวโร (ถาวโร) (2556 : 3, 66, 107-109) ได้ศึกษาเรื่อง การปฏิบัติงานตาม หลักทศพิธราชธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาวง อำเภอร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลของประชาชนในเขตตำบลเขาวง อำเภอร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด 2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติงานตามหลักทศพิธราชธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบล

เขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ตามความคิดเห็นของประชาชน 3. เพื่อเปรียบเทียบการปฏิบัติงานตามหลักทศพิธราชธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ตามความคิดเห็นของประชาชนที่มีปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกัน 4. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานตามหลักทศพิธราชธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 327 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถาม ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยใช้ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (percentage) ระดับการปฏิบัติงานตามหลักทศพิธราชธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ตามความคิดเห็นของประชาชน วิเคราะห์โดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เปรียบเทียบการปฏิบัติงานตามหลักทศพิธราชธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบล เขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ตามความคิดเห็นของประชาชน โดยจำแนกปัจจัยส่วนบุคคล วิเคราะห์โดยการทดสอบค่า ที (T- test) และวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) เมื่อพบมีความแตกต่าง จะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่โดยใช้วิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference LSD.) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิบัติงานตามหลักทศพิธราชธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ได้จากแบบสอบถามโดยจับกลุ่มคำตอบที่คล้ายคลึงกันหา ค่าความถี่ วิเคราะห์ข้อมูลแบบสัมภาษณ์ทำการวิเคราะห์ข้อมูลสัมภาษณ์ด้วยการจัดกลุ่ม คำตอบ สรุปและตีความเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานตามหลักทศพิธราชธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อธิบายเป็นความเรียง การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสัมภาษณ์จากแบบสอบถาม ปลายเปิด (Open-ended Questionnaire) ในตอนที่ 3 และแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการ วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท และประมวลผลเข้าด้วยกัน รวมทั้งใช้แนวคิดจากเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาสนับสนุนในการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นภาพรวม สรุปผลการวิจัย 1. ปัจจัยส่วนบุคคลของประชาชนในเขตตำบลเขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ประชาชนในเขตตำบลเขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 52.9 มีอายุอยู่ระหว่าง 31-45 ปี และ 46-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 30.6 ทั้งสองช่วงอายุ มีการศึกษาค่ำกว่ามัธยมปลาย คิดเป็นร้อยละ 54.4 มีสถานะแต่งงาน คิดเป็นร้อยละ 65.7 มีอาชีพเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ 66.1 2. การปฏิบัติงานตามหลักทศพิธราชธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ตามความคิดเห็นของประชาชน ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติงานตามหลักทศพิธราชธรรม โดยภาพรวม อยู่ในระดับ ปานกลาง 2.97 เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน 3. ผลเปรียบเทียบการปฏิบัติงานตามหลักทศพิธราชธรรม

ขององค์การบริหารส่วนตำบลเวาทุ่ง อำเภอวังนุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ตามความคิดเห็นของประชาชนที่มีปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกัน 4. ข้อเสนอแนะแนวทางการปฏิบัติงานตามหลักทศพิธราชธรรมขององค์การบริหาร ส่วนตำบลเวาทุ่ง อำเภอวังนุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิเคราะห์คำถามปลายเปิดจากแบบสอบถาม ประชาชนได้ให้ข้อเสนอแนะดังนี้ ประชาชนเห็นว่า องค์การบริหารส่วนตำบลควรปฏิบัติงานด้วยความจริงใจ หนักแน่น ลำดับ ความสำคัญของปัญหา แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยความรวดเร็ว ซื่อตรงต่อหน้าที่ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุข ให้กับประชาชน ผู้บริหารและบุคลากรควรที่จะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการบริหารงานให้มากขึ้น สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในองค์กรและในชุมชน เข้ารับฟังปัญหาทุกฝ่าย คิดถึงผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก บุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบลควรปฏิบัติงานให้มีความ สุภาพ อ่อนโยน และสามารถช่วยเหลือให้คำปรึกษาประชาชนได้ ผู้บริหารขององค์การบริหารส่วนตำบล ควรที่จะพบปะกับประชาชนให้มากขึ้นกว่านี้ ประชาชนเข้าถึงได้ง่าย และออกตรวจสอบสภาพปัญหาในพื้นที่ให้มากขึ้น และทั่วถึง ควรปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสียสละ และให้ดียิ่งขึ้น ผู้บริหารควรทำงานด้วยความโปร่งใส สามารถให้ประชาชนตรวจสอบได้ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง ไม่หลอกลวง ประชาชนทำตามนโยบายที่ได้หาเสียงไว้ ควรดูแลเรื่องถนนเส้นหลักในตำบลให้ดีขึ้น ทำกิจกรรมร่วมกับตำบลข้างเคียงให้มากขึ้น และหาวิธีส่งเสริมรายได้ให้กับประชาชน และจ้างบุคลากรมากขึ้น ควรปรับปรุงการทำงานแต่ละตำแหน่งให้มีคุณภาพมากขึ้น

อจธรา ยังดี (2560 : 3, 34-36, 52) ได้ศึกษาการศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษา มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาของคณะกรรมการ สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด 2. เพื่อเปรียบเทียบบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาของคณะกรรมการ สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด จำแนกตามประสบการณ์การปฏิบัติงาน และขนาดของสถานศึกษา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด ปีการศึกษา 2559 กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 361 คน ประกอบด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูล 1. ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม คือ ประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน และขนาดของสถานศึกษา วิเคราะห์โดยหาค่าร้อยละ 2. ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาของคณะกรรมการ สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด วิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ยและ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน แล้วนำค่าเฉลี่ยไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ในการแปลความหมายเป็นช่วงคะแนน 3. วิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาของ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด

เปรียบเทียบตาม ประสพการณ์ในการปฏิบัติงาน โดยการทดสอบค่าที (T-test) 4. วิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาของ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด เปรียบเทียบตามขนาด ของสถานศึกษา โดยวิเคราะห์ความ แปรปรวนทางเดียว (One - way ANOVA) เมื่อพบความแตกต่าง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จะตรวจสอบความแตกต่างเป็นรายคู่ตามวิธีของเชฟเฟ (Scheffe) 5. นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลทำ ในรูปตารางประกอบบรรยาย ผลการวิจัยพบว่า 1. ข้อมูลของผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีประสพการณ์ ในการปฏิบัติงานมาก จำนวน 199 คน คิดเป็นร้อยละ 55.10 มีประสพการณ์ในการปฏิบัติงานน้อย จำนวน 162 คน คิดเป็นร้อยละ 44.90 และครูผู้สอนส่วนใหญ่ ปฏิบัติงานในสถานศึกษาขนาดกลาง จำนวน 141 คน คิดเป็นร้อยละ 39.10 ปฏิบัติงานในสถานศึกษา ขนาดเล็ก จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 33.80 และสถานศึกษาขนาดใหญ่ จำนวน 93 คิดเป็นร้อยละ 27.10 2. บทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาของคณะกรรมการ สถานศึกษา ขั้นพื้นฐานในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด โดยรวมอยู่ในระดับมาก เรียงตามลำดับ จากมากไปหาน้อย คือ ด้านการบริหารทั่วไป ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารวิชาการ และด้านการบริหารงานบุคคล 3. การเปรียบเทียบบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษา ของคณะกรรมการ สถานศึกษาขั้นพื้นฐานในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด จำแนกตาม ประสพการณ์ในการปฏิบัติงาน และขนาดของสถานศึกษา มีดังนี้ 3.1 บทบาทการมีส่วนร่วมในการ บริหารสถานศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด จำแนกตามประสพการณ์ในการปฏิบัติงาน โดยรวมและรายด้านแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทาง สถิติ 3.2 บทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด จำแนกตามขนาดของสถานศึกษา โดยรวมและรายด้าน แตกต่าง กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

พรณี มนพัทธ์ปริพัตร (2560 : 4, 52-54, 82-83) ได้ศึกษาปัจจัยการบริหารแบบมีส่วนร่วม ที่ส่งผลต่อการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาระดับการบริหารแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี 2. เพื่อศึกษาระดับการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาจันทบุรี 3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบมีส่วน ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี 4. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยทางด้านการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อการจัดการเรียนรู้ ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี กลุ่มตัวอย่างจำนวน 330 คน เครื่องมือ ในการวิจัยได้แก่แบบสอบถาม การวิเคราะห์ข้อมูลได้ดำเนินการดังนี้ 1. ตรวจสอบความสมบูรณ์

ของแบบสอบถาม 2. ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป ดังนี้ 2.1 วิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อการจัดการเรียนรู้ใน สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี โดยหาค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายด้านและรายข้อ 2.2 วิเคราะห์ข้อมูลการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา โดยหาค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 2.3 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบมีส่วนร่วมและการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี ใช้การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน การแปลผลความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบมีส่วนร่วมกับการจัดการเรียนรู้ ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี มีการแปลผลในกรณีที่มีค่าเป็นบวก ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 1.00 มีค่าความสัมพันธ์สูงสุด ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.71 ถึง 0.99 มีค่าความสัมพันธ์สูง ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.41 ถึง 0.70 มีค่าความสัมพันธ์ค่อนข้างสูง ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.21 ถึง 0.40 มีค่าความสัมพันธ์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.00 ถึง 0.20 มีค่าความสัมพันธ์ต่ำที่สุด 2.4 การวิเคราะห์ปัจจัยการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อการจัดการเรียนรู้ใน สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี ใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบปกติ (Enter Multiple Regression Analysis) และ แบบ ขั้นตอน (Stepwise Multiple Regression Analysis) ผลการวิจัยพบว่า 1. ผลการวิเคราะห์ระดับปัจจัยการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เมื่อพิจารณาโดยรวมและรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การสนับสนุนของผู้บริหาร การรับรู้เป้าหมายร่วมกัน การร่วมวางแผน การร่วมตัดสินใจ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การร่วมปฏิบัติงาน และการร่วมรับผิดชอบ ตามลำดับ 2. ผลการวิเคราะห์ระดับการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ กิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียน และสภาพแวดล้อม และการบริการ ตามลำดับ 3. ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการบริหารแบบมีส่วนร่วมกับ การจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี พบว่า ปัจจัยการบริหารแบบมีส่วนร่วมกับ การจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี มีความสัมพันธ์กันทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยมีปัจจัยการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่สัมพันธ์กับการจัดการเรียนรู้ของครูที่อยู่ในระดับสูง เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการร่วมวางแผน มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เท่ากับ 0.78 และการสนับสนุนของผู้บริหารมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เท่ากับ 0.72 อยู่ในระดับค่อนข้างสูง

การมีส่วนร่วมของครูเป็นการที่บุคคลในองค์กร หรือต่างองค์กร ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมดำเนินการ การร่วมวางแผน การร่วมรับผลประโยชน์ การร่วมตัดสินใจ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งอำนาจหน้าที่ ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ที่จะกระทำในสิ่งที่บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน เพื่อให้กลุ่มบรรลุตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และคุณภาพมากที่สุดจากเหตุผลข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการประยุกต์ใช้หลักธรรมทศพิธราชธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการมีส่วนร่วมของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 1 เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพในการบริหารสถานศึกษาต่อไป

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี